

La construcció de l'Estat francès i els límits de l'absolutisme (segles XVI-XVIII)

Elliot Fernández Hernández

Director: Joaquim Albareda
Treball de recerca del Màster en Història del Món

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (UPF)
Curs 2010/2011

Índex: La construcció de l'Estat francès i els límits de l'absolutisme (segles XVI-XVIII)

Resum.....	3
Paraules clau.....	3
Introducció.....	4
Capítol 1. França als inicis de l'Edat Moderna. De la Guerra dels Cents Anys a les Guerres de Religió.....	11
1.1 França durant la Baixa Edat Mitjana. L'impacte de la Guerra dels Cents Anys i els impostos en les finances i l'administració als inicis del sistema patrimonial.....	11
1.2 Orígens i institucionalització dels Estats Generals, els Estats provincials i els Parlaments.....	17
1.3 L'impacte de la Reforma al pensament polític modern i el naixement de la teoria del dret de resistència.....	25
1.4 L'impacte de les Guerres de Religió en l'Estat.....	30
Capítol 2. El segle de Lluís XIII i Lluís XIV i la intensificació de l'absolutisme.....	37
2.1 El debat entorn la crisi del segle XVII: pèrdua del poder polític de la noblesa?.....	37
2.2 L'ascens de l'Estat francès abans de 1627.....	41
2.3 Les reformes de 1628-1634 i la crisi de 1635. França a la Guerra dels Trenta Anys.....	48
2.4 La Fronda: una pedra en el camí de la construcció de l'Estat francès?.....	54
2.5 El regnat de Lluís XIV i la “revolució administrativa” de 1661.....	59
Capítol 3: La monarquia de la Il·lustració: reforma o utopia? 1715-1789.....	70
3.1 Els límits de l'absolutisme patrimonial al final de l'Antic Règim.....	70
3.2 La monarquia administrativa.....	73
3.3 Repensar els Parlaments al segle XVIII.....	76
3.4 El “cop d'Estat” de Maupeou.....	81
3.5 La darrera esperança de la monarquia: les reformes de Necker i Turgot.....	82
Conclusions.....	84
Bibliografia.....	91

Resum

El present treball de recerca té l'objectiu d'oferir un estat de la qüestió sobre la construcció de l'Estat francès als segles XVI-XVIII i els límits de l'absolutisme reial, a partir de la lectura de la bibliografia més destacada sobre aquesta temàtica. Al llarg dels tres capítols d'aquest treball s'analitza l'evolució política de la monarquia al llarg de tres intensos segles, marcats per la guerra i la competició territorial entre Estats i la imposició, cada vegada més pesada, de fortes càrregues fiscals a la població. El propòsit d'aquest treball és demostrar que durant tot el període la monarquia francesa estigué fortament limitada per molts i variats poders: els senyors laics que controlaven importants territoris a províncies, les corporacions professionals de les ciutats, els magistrats dels Parlaments, els Estats provincials dels *pays d'états*, l'Església, etc. En definitiva, una constel·lació de jurisdiccions que es superposaven i que van lluitar, més o menys amb efectivitat, per defensar els seus privilegis i llibertats davant els intents d'usurpació per part de la monarquia.

Paraules clau

França, Estat, monarquia, Absolutisme, institucions, administració, burocràcia, Corona.

Introducció

Aquest treball de recerca com a projecte final del Màster en Història del Món de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives té el seu origen en l'assignatura "*La construcció de l'Estat modern a Europa*" impartida pel professor Joaquim Albareda, qui em va animar a aprofundir en l'estudi d'aquest procés històric. Tractant-se d'un tema de tan àmplia repercussió historiogràfica, l'estudi de la construcció de l'Estat francès i els límits de l'absolutisme reial als segles XVI-XVIII, he cregut que la millor forma d'abordar-lo era a través de l'anàlisi de l'estructuració i l'evolució del poder, dels vincles i les relacions socials i els conflictes en el si del regne. El marc general de l'estudi s'ha centrat en les relacions recíproques entre Estat i societat, o en el cas específic de la monarquia francesa, entre el rei i el conjunt del regne¹. Es tracta doncs d'estudiar l'estructura de l'aparell administratiu i el personal polític que el serveix. Però no només observar i analitzar els homes que ostentaven el poder, en tan que dirigents o classes dirigents, sinó veure com les relacions socials que s'establien afectaven a la dinàmica de la construcció estatal.

Per realitzar un estudi dinàmic del procés de presa de decisions s'ha d'atendre als objectius, prioritats i ideals de govern en un sistema determinat, a com aquests es van convertir en mesures polítiques, a com aquestes, a la vegada, es van traduir en accions i per últim a les conseqüències que van comportar, tan per al propi govern com a la societat. Segons Xavier Gil²:

Aquest procés explica com va ser la pràctica del poder, derivada d'unes inquietuds ideològiques i culturals generals, sobre les que actuen tot tipus de pressions més o menys concretes i davant les que es reacciona d'una forma o una altra. Té un paper molt important les idees, factor fonamental per a impulsar la acció i a les circumstàncies que possibilitaven la seva germinació. La història política ha d'explorar la tensió entre les idees i els interessos a que serveixen i emprendre el difícil estudi del trànsit de les idees a la acció. Per això cal estudiar l'art de govern d'una figura política determinada o bé l'anàlisi de les ideologies que han intervingut directament en configurar un organisme o institució determinats en relació amb el seu contorn polític.

El procés de formació estatal, que molts historiadors han situat el seu inici al segle XIII, arrenca quan les monarquies feudals europees van començar a transformar-se

1 Xavier Gil Pujol reivindica la vigència i renovació dels mètodes de la història política a l'obra "*Tiempos de política. Perspectivas historiográficas sobre la Europa moderna*", editat per la Universitat de Barcelona l'any 2006.

2 Xavier Gil Pujol. *Ibid.* p. 87-89

lentament en unes noves estructures polítiques a les que hom ha vingut a anomenar "l'Estat modern". No obstant, cal remarcar que no existeix una àmplia unanimitat entorn a l'ús del concepte d'Estat modern per l'època que ens ocupa en el present treball. Pierre Chaunu³ es preguntà l'any 1971 què era l'Estat, definint-lo com "*el poder suprem de dirigir, d'ordenar, de dictar la llei i d'imposar les estructures d'ordre durador al cos social*". Si donem com a correcte aquesta afirmació, potser caldrà acceptar que l'Estat que aquí analitzem no era pas tan "modern", perquè l'exercici del poder encara estava fortament limitat per una gran quantitat de cossos intermedis i jurisdiccions independents a la Corona. D'altra banda, cap de les condicions aportades per Bernard Chevalier⁴ per poder parlar d'un Estat modern es trobaven a la França de l'Antic Règim: "*una fiscalitat centralitzada, un poder legislatiu unificat, tècniques desenvolupades de l'administració, una burocràcia i la centralització de les decisions aplicades en un espai ben controlat i definit*". Com han assegurat Antoine Follain i Gilbert Larguier⁵ el concepte d'Estat modern "*és molt feble*". Aquests autors neguen que es pugui parlar "*d'una modernitat política als temps moderns*" i recolzen l'alternativa suggerida per Simone Goyard-Fabre que situa el naixement de l'Estat modern pocs anys abans de la Revolució. Segons Follain i Larguier seria més correcte parlar a l'Època moderna de "*l'afirmació*" o el "*reforçament*" de l'Estat. En aquest mateix sentit, William Beik afirma "que en tot aquest període l'Estat ja no era medieval, però tampoc modern perquè existia la venalitat dels càrrecs, una important xarxa de patronatge, una societat jeràrquica i privilegis⁶". I afegeix: "*Moderització no. L'Estat es trobava dins d'una màquina de patronatge on el servei meritós, la innovació i un millor control existien, però eren conduïts per interessos familiars, l'ascens personal i l'honor⁷*".

Tot aquest debat posa de manifest els problemes que existeixen per arribar a una entesa satisfactòria entre dues visions historiogràfiques d'aquest període que són completament divergents: la d'aquells que veuen en la monarquia francesa dels segles XVII i XVIII la construcció perfecta i eficaç, i per tant, moderna, d'una màquina burocràtica

---

3 Pierre Chaunu, "L'État" a *Histoire économique et sociale de la France, tome I: de 1450 à 1660. Premier volum: l'État et la Ville*, París, PUF, 1977, VIII-1029 p. 16.17.

4 Bernard Chevalier, "Introduction" a *L'État moderne. Genèse, bilans et perspectives. Actes du Colloque tenu au CNRS à Paris les 19 et 20 septembre 1989*, editats per Jean-Pierre Genet, éd. De CNRS, 1990. p. 8-9

5 A. Follain i G. Largier (dirs.), *L'impôt des campagnes. Fragile fondement de l'État dit moderne (XVe-XVIIIe siècle)*, Comité pour l'Histoire économique et financière de la France, Ministère de l'Économie, des Finances et de l'Industrie, París, 2005, pp. 19-37.

6 William Beik. "The absolutism of Louis XIV as social collaboration", *Past and Present*, 188, agost 2005, Oxford, p. 199.

7 W. Beik. *Ibid.* p. 217

i administrativa encapçalada per un rei absolut, i la tendència oposada, que ha posat en evidència la pretesa modernitat d'una monarquia més preocupada dels seus propis interessos dinàstics⁸ que de la bona administració del regne.

Previ al trànsit a l'Època moderna, les monarquies es trobaven inserides en un sistema feudal del que els medievalistes diferencien dos períodes: fins al segle XIII hi havia un feudalisme de tipus senyorial on l'autoritat pública s'havia repartit entre les classes dominants; cap als segles XIII-XIV aquest feudalisme de tipus senyorial va evolucionar en un feudalisme d'Estat, on la monarquia va iniciar un procés de reconcentració de l'autoritat pública prèviament repartida entre els membres de l'aristocràcia dels poderosos, per l'aparició d'una estructura d'Estat que va anant guanyant importància⁹. Per què les monarquies feudals europees van tenir la necessitat de recuperar l'autoritat pública fins aquell moment en mans de l'alta aristocràcia? L'autoritat monàrquica va tenir la necessitat, a partir del segle XIV, d'estructurar el seu poder per fer front a un fenomen que, no per ser nou, va adquirir unes característiques diferents: la guerra. La guerra és un fenomen estructural del món polític. Són guerres d'Estat, presentades pel rei com a justes, derivades de la necessitat de defensar l'Estat. La guerra es converteix en la principal funció de l'Estat. Les creixents demandes de diners derivades de les despeses de la guerra van obligar a estructurar, dins les monarquies, una administració central que es desenvolupà a mesura que el nou Estat “*fisco-financer*”¹⁰ anava desplegant una fiscalitat que pretenia ser eficient i una àmplia burocràcia.

Molts autors defensen que van ser les guerres, sovint en combinació amb altres factors, la principal força a través de la qual els monarques van modificar els sistemes polítics i expandir i racionalitzar els aparells estatals en l'interès d'uns exèrcits cada vegada més competitius. Però aquestes teories resulten insatisfactòries per alguns motius. El sociòleg Thomas Ertman¹¹ defensa la idea weberiana segons la qual les constants lluites entre la monarquia patrimonial i els diferents grups de les elits (nobles,

8 Guy Rowlands. *The dynastic State and the Army under Louis XIV: Royal service and private interest, 1661-1701*. Cambridge: 2002. p. 361: “L'Estat francès sota Lluís XIV més que conduir a l'*state-building*, concebé el *dinasticisme borbònic*, caracteritzat per les tensions entre els dirigents de la casa reial, pels interessos familiars, per les rivalitats personals, pels tradicionals sentits de la obligació i cavalleria i per la constant necessitat d'obtenir recursos per la guerra. Va ser una monarquia poderosa en mans de nobles i financers sense que Lluís XIV disposés d'un programa coherent, més enllà de la preservació de la dinastia i del manteniment del prestigi de tota la casa Borbó”.

9 Jean-Philippe Genet. *La genèse de l'État moderne. Culture et société politique en Angleterre*. Paris: PUF, 2003. p. 11.

10 Segons Joël Cornette el moment màxim de desenvolupament de l'Estat “fisco-financer” serà durant els anys de 1630 a 1640, enmig del conflicte internacional de la Guerra dels Trenta Anys, quan la màquina fiscal de la monarquia francesa treballà al màxim per incrementar l'extracció de recursos financers a partir de l'augment dels impostos i del control sobre la seva recaptació.

11 Thomas Ertman. *Birth of the leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

senyors eclesiàstics, professionals liberals, banquers) pel control dels "*mitjans de l'administració*" es troben en el cor del procés de construcció dels Estats. La construcció estatal, seguint l'anàlisi d'Ertman, va començar quan el petit nucli de la casa regnant no va ser més capaç d'assumir tot sol les tasques de govern. Aleshores aquest incipient Estat va necessitar la cooperació dels diferents grups socials per tal que subministressin els recursos necessaris per dur a terme l'expansió de les infraestructures: fossin de caràcter militar, burocràtic, fiscal, etc. Moltes vegades aquest vincle de col·laboració acaba per convertir-se en una possessió patrimonial: els càrrecs administratius, mitjançant la venalitat, es converteixen en propietat i s'hereten de pares a fills. Weber defineix aquest tipus d'Estats com a sistemes polítics d'administració patrimonial.

El concepte d'Antic Règim també es troba en el focus de la crítica. L'historiador francès Denis Richet no troba adequat seguir fent ús del terme "Antic Règim", donat que engloba la història de tres segles, d'una gran evolució i canvis¹². Richet senyala que definir com antic tot allò anterior al segle XIX de la revolució liberal i burgesa és, com diu Pierre Chaunu, "*definir l'existent, el present el real, utilitzant el futur*". "Antic" i "nou" suposa implícitament que s'admeti el tall radical que hauria suposat la Revolució de 1789¹³. El terme Antic Règim, segons Richet, suposa una presumpta unitat del període que no existeix com a tal. Per això Richet proposa una periodització alternativa, pel cas francès¹⁴, que engloba tres etapes: una "*primera modernitat*", que comença cap a 1450 i continua almenys fins 1640 o inclús 1680 caracteritzada per una forta expansió demogràfica, amb una etapa de progrés de la economia de mercat, la Reforma de les esglésies, l'accés de la *burguesia* a càrrecs i oficis vinculats a l'Estat i el manteniment de les antigues tècniques d'explotació de la terra; a continuació Richet proposa una "*edat clàssica*", que durà menys d'un segle i en la que els canvis van ser sorprenents i on es van viure unes dècades tràgiques, com a conseqüència d'una meteorologia adversa, que provocà catàstrofes demogràfiques i també marcada pel pes brutal de la fiscalitat règia i senyorial sobre la renta camperola debilitada, la destrucció de l'equilibri del pensament tradicional per part dels missioners de l'Estat i de l'Església tridentina i un qüestionament general al cosmos polític; i finalment una "*edat de la Il·lustració*", que començà cap a 1750 i que finalitzà després de la Revolució de 1789, etapa veritablement revolucionària, tant en el plànol intel·lectual com també en l'àmbit social i polític.

D'altra banda, aquest treball de recerca centra bona part del seu anàlisi al voltant

---

12 Denis Richet. *La Francia Moderna: el espíritu de las instituciones*. Madrid: Akal, 1997. p. 15-18

13 Richet, *Ibid.*, p.20

14 Richet, *Ibid.*, p.26

del tant discutit concepte de l'absolutisme. Va existir realment l'absolutisme? Sense caure en l'extremisme d'alguns autors que han plantejat que l'absolutisme no va ser més que un mite¹⁵, l'objectiu d'aquest treball és posar de manifest els “*límits efectius*”¹⁶ en l'exercici del poder que tingué la monarquia francesa al llarg dels segles XVII-XVIII, tot fent un balanç historiogràfic al respecte¹⁷. El debat s'ha centrat quasi exclusivament en la figura de Lluís XIV. La historiografia tradicional, sobretot francesa, ha vingut a presentar el *Roi soleil* com el màxim exponent de l'absolutisme reial, però realment aquesta imatge es correspon amb la realitat? Va ser la monarquia francesa un règim arbitrari i despòtic? Al llarg d'aquest treball veurem les diferents interpretacions respecte d'aquestes importants preguntes a partir de l'anàlisi d'aquelles obres que han significat una profunda renovació historiogràfica. Iniciada al món anglosaxó a partir de la segona meitat del segle XX, la renovació historiogràfica ha realitzat un gir conceptual i teòric que ha posat sobre la taula nous problemes i noves respostes per entendre millor aquest període i que ha costat molt d'acceptar en el si de la historiografia francesa, que ha trobat variades teories per seguir acceptant com a vàlida la idea de l'absolutisme regi del segle XVII. L'historiador francès Roland Mousnier, al que li devem un important treball¹⁸ de sistematització del sistema polític, social i econòmic de la França de l'Antic Règim, afirmà que si bé existí aquest absolutisme estigué fortament limitat per una “*constitució no escrita*” anterior a la Revolució de 1789. Denis Richet per la seva banda afirmà que existeix un problema de periodització i un problema de les relacions existents entre la teoria i la pràctica política. Segons Richet, abans de Montesquieu la paraula “*constitució*” no s'emprava mai i el mot “*absolutisme*” era un substantiu desconegut fins a la segona meitat del segle XVIII. “Absolut” s'utilitzava constantment per designar el rei de França, però quin sentit se li donava? Etimològicament, el Príncep absolut era aquell que estava desvinculat de les lleis. Però aquest primer sentit, que els juristes recordaven sense cessar (*Princeps legibus solutus est*), està en contradicció amb el reconeixement per part d'aquests

---

15 Són remarcables en aquest sentit les obres de: Nicholas Henshall *The Myth of absolutism : change and continuity in early modern European monarchy*. London: Longman, 1992; Ronald G., Asch; Duchhardt, Heinz, (aut.) *El absolutismo, ¿un mito?*. Madrid: Idea Books, 2000.

16 Aquest és un concepte àmpliament defensat per Joël Cornette (dir.) a *La monarchie. Entre Renaissance et Révolution, 1515-1792* Paris: Seul, 2000. Josep Fontana també defensa aquesta posició en un article publicat el 2005 a: “Representativitat política i progrés social: una proposta interpretativa”, a J. Sobrequès (coord.), *Actes del 53è Congrés de la Comissió per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, volum I, Parlament de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya, 2005, pp. 85-96.

17 Un bon balanç historiogràfic sobre l'absolutisme francès és el realitzat al llibre de Fanny Cosandey i Robert Descimon. *L'absolutisme en France*. Paris: Éditions du Seuil, 2002.

18 Roland Mousnier. *Les Institutions de la France sous la monarchie absolue, 1598-1789*. Paris: Presses universitaires de France, 1980.

mateixos juristes de l'existència de lleis fonamentals que limiten i obliguen a la voluntat regia¹⁹.

Joël Cornette es pregunta si es pot mantenir l'afirmació d'Ernest Lavisse (1842-1922) qui va ser l'historiador francès fundador de la història positivista, quan a principis del segle XX va identificar el regne de Lluís XIV com la “*reducció a l'obediència*”, autoritàriament imposat amb homes i als territoris pels *Intendants*. Els estudis recents ho desmenteixen. Per altra banda, Denis Richet fa balanç de les interpretacions que alguns historiadors del segle XX van donar sobre l'absolutisme²⁰? Emile Lousse a l'obra *Schweizer beiträge zur allgemeinen Geschichte* (1958) presentà l'absolutisme com un tipus d'autocràcia que es va imposar en el moment en el que els Estats Generals van deixar de participar al poder, “*una espècie de monarquia dels Estats en la que els representants dels ordres ja no són consultats*”. Caldria matisar aquesta definició en el sentit que els Estats Generals (que tenien el deure d'aconsellar al rei) mai van afectar, almenys en el dret, a les prerrogatives reals; i en la mesura en que, de fet, responia a una certa conjuntura política, és a dir, a una determinada relació entre forces diferents. El segon esquema és el que proposa l'historiador de les institucions Roland Mousnier. Segons ell, l'absolutisme va ser un règim en el que el poder de l'Estat, absolut i indivisible, s'encarna en un Rei, el poder del qual té límits però és exercit sense control. Els límits són les lleis fonamentals. L'absència de control és el principi segons el qual el rei no comparteix el poder. D'aquesta forma, absolutisme s'oposà a la dispersió pròpia del feudalisme. La principal crítica que podem fer a aquest model és que suposa l'assentament, la immutabilitat d'un sistema que ha durat més de tres segles i no concedeix la suficient importància a la distància entre la teoria i la pràctica de l'exercici del poder i l'impacte de les circumstàncies. Un darrer esquema interpretatiu és presentat per Pierre Mesnard a l'obra “*L'Etat de la renaissance et son évolution vers l'absolutisme*”, inclosa al volum 10 de l'*Encyclopedie française*, on marca la distinció entre dos tipus que correspondrien a dos etapes: primer, la monarquia regia o la monarquia pura (Richet diria “*monarquia moderada*”) la del segle XVI i principis del XVII; i després l'absolutisme, al que deixen d'actuar els límits establerts pel costum. L'inconvenient d'aquesta hipòtesi és que en el plànol dels principis aquests límits mai havien estat oblidats, però el seu gran avantatge és la d'afirmar la necessitat d'una periodització.

Al llarg dels tres capítols d'aquest treball veurem l'evolució política de la

---

19 Richet, Op. Cit., p.48

20 Richet, Op. Cit., p.50-55

monarquia al llarg de tres intensos segles, marcats per la guerra i la competició territorial entre estats i la imposició, cada vegada més pesada, de fortes càrregues fiscals a la població. El propòsit d'aquest treball és demostrar que durant tot el període la monarquia francesa estigué fortament limitada per molts i variats poders: els senyors laics que controlaven importants territoris a províncies, les corporacions professionals de les ciutats, els magistrats dels Parlaments, els Estats provincials dels *pays d'états*, l'Església, etc. En definitiva, una constel·lació de jurisdiccions que es superposaven i que van lluitar, més o menys amb efectivitat, per defensar els seus privilegis i llibertats davant els intents d'usurpació per part de la monarquia.

Capítol 1. França als inicis de l'Edat Moderna. De la Guerra dels Cents Anys a les Guerres de Religió

1.1 França durant la Baixa Edat Mitjana. L'impacte de la Guerra dels Cents Anys i els impostos en les finances i l'administració als inicis del sistema patrimonial

La competició territorial entre els diferents regnes de l'Europa central i occidental, a partir de l'any 1100, produí importants canvis interns en el funcionament dels sistemes polítics, dels que cal destacar l'expansió i l'especialització de la justícia, les finances i les infraestructures administratives. El desenvolupament de més efectivitat, però el més costós, va ser el de l'organització militar i vinculada a ella, la creació d'assemblees tripartides que havien de proveir de recursos continus a la direcció política d'aquests territoris en plena expansió. Aviat aquest incipient Estat es va fer molt dependent d'un exclusiu grup de persones, bankers i administradors qualificats, que posseïen els recursos que tan desitjaven els governants. Aquesta dependència permeté a aquest grup establir un extens control sobre el funcionament de l'Estat²¹.

Durant “l'anarquia” dels segles X i XI els reis havien perdut la prerrogativa d'adoptar mesures generals. Fou un període de confusió jurídica al que s'afirmà l'existència de tres fonts del dret: els costums (norma jurídica creada per l'ús), el poder legislatiu senyorial i el dret canònic. Progressivament a partir del segle XII tot canvià. El terreny públic s'afirmà i s'imposà la legislació reial. Com es va produir aquest procés? Des de la segona meitat del segle XII el rei utilitzà el seu *ban royal* (el fur reial). Però calien dues condicions: la primera era que la decisió reial havia de ser presa per a l'interès comú i la segona que el rei només podia decidir mitjançant un “*Grand Conseil*”, a partir de l'acord amb els barons laics i eclesiàstics. A partir del 1283, el jurista Philippe de Beaumanoir, que recopilà els “*Costums de Beaumanoir*” elaborà una teoria del poder legislatiu regi fundada en el dret canònic i el dret romà. Limità el poder del rei però a la vegada afirmà que per a tots aquells casos no previstos pel costum, el rei, qui tenia al seu càrrec “*la cura general del regne*” podia fer noves ordenances d'aplicació general. Des d'aquest moment i fins al 1789 els juristes i teòrics considerarien com intangible el principi segons el qual el poder de fer les lleis era l'atribut essencial de la sobirania monàrquica. Això es convertiria en l'essència del dret públic comú.

---

21 La presa del control del poder polític en el si dels Estats per part de poderosos bankers i d'un personal altament qualificat està al centre de la tesi de Thomas Ertman (*The Birth of the leviathan*. 1997, p. 74). Aquest procés arribarà al seu punt àlgid al segle XVII.

L'ascens del dret públic comú suposà el declivi de l'antiga legislació senyorial i la tendència dels costums a limitar-se al terreny del dret privat. L'assimilació per part dels legisladors de la noció romana de l'*Imperium* -potència absoluta del titular de l'Imperi Romà sobre els súbdits-, als poders, al principi limitats, del rei de França va contribuir a l'extensió de la seva autoritat. Per altra banda, els juristes afins a la monarquia dominaven els Estats Generals²² i el Parlament de París i moltes ordenances van ser elaborades a partir dels desitjos manifestats pels Estats.

En el terreny econòmic, als anys compresos entre 1300 i 1400, els recursos fiscals fluïen de forma irregular. El problema era que la Corona havia de recórrer al crèdit a curt-termini. La millor solució que trobà la monarquia va ser cedir important influència sobre el sistema fiscal a potents financers amb accés a diners ràpid. Aquest serà el naixement de nous càrrecs dins l'administració: els *élus*, els *généraux des finances* i els *trésoriers*, tots ells encarregats de les tasques fiscals en l'àmbit local, regional i central. A més dels recaptadors d'impostos, el desenvolupament de l'esfera militar afectà l'administració des de 1100. Els grans exèrcits i les campanyes anuals creaven demandes addicionals a nivell local (les provisions). El resultat va ser la creació d'un gran nombre d'oficials permanents (nobles) distribuïts pel territori i compromesos en els assumptes de l'administració. Però a partir del segle XV les creixents necessitats econòmiques produïdes per la guerra van obligar al rei a confiar en un nou tipus de persones: homes de llei amb diners. Aquest nou grup encarregat de les tasques de govern va desplaçar lentament a la noblesa dels seus llocs de poder. Aquest fou el naixement de la venalitat dels càrrecs i la creació d'autèntiques dinasties familiars dins l'administració.

En la transició de l'Edat Mitjana a l'Edat Moderna existia una confusió entre el que era el dret públic i el dret privat, malgrat que a poc a poc es va anar aclarint a finals del segle XV i inicis del XVI. Segons la nova formulació que s'anava imposant, al rei li corresponia ocupar-se de l'administració (dret públic); i als habitants de les províncies, els seus costums, és a dir, el seu dret privat. A l'Edat Moderna el dret comú estava acotat i limitat pels privilegis. La tendència constant de la monarquia va ser la d'imposar la seva pròpia autoritat en lloc de suprimir els privilegis. La fase que va del segle XV al segle XVII es caracteritzà per la subsistència d'una concepció contractual de l'autoritat i pel lent triomf d'una idea absolutista de l'Estat. Una sèrie de circumstàncies externes, la guerra,

---

²² La primera convocatòria dels Estats Generals de França va tenir lloc al 1302, una assemblea on eren representants els tres principals ordres socials (estats) del regne: clergat, noblesa i elits urbanes. Aquesta assemblea, convocada inicialment enmig de la lluita contra el papat per mostrar el recolzament dels súbdits al monarca, esdevindrà l'organisme a través del qual, per segles, els sobirans francesos van cercar de garantir el suport dels estats en la seva política.

van permetre als monarques guanyar cotes de poder i anar eliminant els organismes representatius del govern. Malgrat els repetits aldarulls, en general desordenats, els Estats europeus van anar dirigint-se a partir del segle XV al que serà anomenat Antic Règim²³. Segons l'historiador italià Alberto Tenenti, aquest nou període

“es caracteritzà per la decadència de les grans forces que a l'Edat Mitjana havien representat l'Imperi i el Papat, el feudalisme i les corporacions ciutadanes. Mentre que aquestes últimes van ser incapaces d'imposar-se políticament, els feudataris van ser substituïts a gran escala pels nous estrats superiors. Mentre el vell feudalisme estava en decadència, a tota Europa s'erigia un nou ordre laic privilegiat: el dels nobles. I els nobles eren súbdits d'un príncep amb la seva cort i la seva burocràcia, un poder central que estava articulant-se de forma cada vegada més eficaç”²⁴.

La tendència a l'apropiació de les funcions i el poder de l'Estat per grups privats i individuals va anar en augment a partir del segle XVI. La principal apropiació va ser la conversió d'unitats militars en fonts de benefici privat pel control i la recaptació d'impostos a càrrec d'homes de negocis, que provocà una dependència envers aquests recaptadors d'impostos venals com a font de crèdit pel govern. Per això les assemblees representatives (a França els Estats Generals) van reiterar successivament les seves queixes i van denunciar els abusos cap a aquest nou sistema de govern. Cronològicament, l'inici d'aquestes mutacions a l'interior del sistema polític es produïxen com a conseqüència de la Guerra dels Cent Anys (1337–1453), en el moment en que la monarquia francesa va haver d'abandonar el sistema senyorial de serveis de cavalleria per crear un exèrcit regular pagat. Per això l'aristocràcia francesa va concedir el primer impost d'important amplitud nacional recaptat per la monarquia, la *taille royale*²⁵, al 1439. Més tard, la noblesa, el clergat i algunes ciutats quedarien exemptes del seu pagament. S'iniciava en paral·lel al desenvolupament de la guerra una lenta organització de l'administració de la Corona (germen del que acabaria sent el futur Estat) en el qual la monarquia intentava recuperar una autoritat pública que segles enrere havia estat

---

23 Alberto Tenenti. *La edad moderna XVI-XVIII*. Barcelona: Crítica, 2011. p. 44

24 Tenenti, Op. Cit., p. 45

25 Des de 1439 la *taille* va ser una font de recursos extraordinària. Esdevingué un impost ordinari després que els Estats Generals d'Orléans van autoritzar a Carles VII a recaptar-lo de forma permanent per pagar les despeses de l'exèrcit (això explica el motiu pel qual els nobles no van tenir problemes en autoritzar la seva recaptació). Hi havia dos tipus de *taille*: la *taille réelle* i la *taille personnelle*. La primera pesava sobre les terres i la qualitat de propietari no era pas una causa. Això doncs la condició de noble no t'excloïa del seu pagament en el cas que les seves terres no fossin nobles. Es pagava a Provence, Languedoc, Artois, Flandes i Haianut. La segona pesava sobre els camperols solament.

transferida a l'aristocràcia. A la vegada que l'organisme representatiu de França, els Estats Generals, eren convocats amb menor freqüència.

A la fi de la Guerra dels Cent Anys s'institucionalitzà un tipus de sistema polític patrimonial on la característica fonamental va ser l'apropiació de les funcions centrals de l'Estat per part de grups privats i individuals que dominaran la política de França fins la Revolució de 1789. Però segons el sociòleg i estudiós de l'Estat Thomas Ertman, malgrat ser una interpretació àmpliament acceptada, les intenses pressions geopolítiques (la guerra) no van ser les que van promoure la modernització de l'Estat, a través de reformes que incrementaven la eficàcia al camp de batalla. Ans al contrari, aquestes tensions geopolítiques van provocar un ús més extensiu dels mètodes d'apropiació de l'administració i les pràctiques financeres introduïdes a l'Edat Mitjana, que segons Ertman, van allunyar les alternatives modernitzadores i eficients dins del govern²⁶.

Els Estats Generals reunits a Orléans al 1439 van ser els darrers en autoritzar el cobrament de la *taille*. Després el govern del rei prengué el costum de decretar la seva renovació any rere any sense cap convocatòria d'assemblea dels Estats²⁷. La monarquia francesa acabà per ignorar definitivament els Estats Generals a partir de 1484 quan un ampli programa de reformes elaborat pels diferents Estats demanava l'abolició dels càrrecs venals i condemnava la creixent corrupció. No es van tornar a convocar Estats fins al 1560. En absència dels cossos representatius s'incrementà el poder dels agents fiscals privats. Els reis van governar sense requerir el consentiment dels cossos representatius del regne, utilitzant preceptes provinents del dret romà. El final del perill per França portà a Jean Juvénal des Ursins (1360-1431), jurista i antic advocat del rei, i més tard arquebisbe de Reims, a la següent conclusió: el rol dels Estats Generals devia limitar-se a recolzar i a aconsellar al rei quan aquest ho necessités. Però Juvénal senyalava que quan es produïa una situació d'extrema emergència el consens dels Estats en matèria militar i fiscal era indispensable. Un any abans de finalitzar la Guerra dels Cents Anys, al 1452, quan la imposició unilateral de la *taille* i dels impostos indirectes s'estenia a tot el regne, Juvénal es dirigí directament al rei i en un discurs invocà la llibertat natural dels francesos, denuncià la teoria imperial i posà en guàrdia al rei contra el risc de divisió i de subversió del regne a causa d'un govern que havia esdevingut tirànic. El discurs de Juvénal combatia a aquells juristes que defensaven la teoria del "*potestas a legibus soluta*". Malgrat que per Juvénal el "*Princeps legibus solutus est*", aquest s'havia de

---

26 Ertman, Op. Cit., p. 90

27 Angela de Benedictis. *Politica, governo e istituzioni nell'Europa moderna*. Bologna: Il Mulino, 2001. p. 107

sotmetre a la llei, almenys en aquells aspectes en els que no es podia modificar la llei sense una causa justa, “*perquè d'altra forma es podria dir que seria cosa d'un tirà i no d'un rei*”²⁸.

El final de la Guerra dels Cent Anys i la pau restablerta van jugar a favor de la monarquia dels Valois. Continuant amb la pràctica iniciada durant la guerra, la monarquia francesa sota Carles VII gaudí d'un grau de consolidació de la pròpia autoritat incomparablement més alt del que gaudien al mateix període l'autoritat a Espanya o l'Imperi. El procés continuà amb intensitat sota Lluís XI, quan durant el curs del seu regnat es va dur a terme una decisiva política anti-feudal i d'annexió al domini reial de grans territoris, com Provença, Angiò, Borgonya i Bretanya. La potència del rei continuava sent sostinguda doctrinalment per la teoria realista que afirmava el poder absolut²⁹. A la fi del regnat de Lluís XI s'havia exclòs del seu Consell els vells servidors de Carles VII, el rei havia suprimit nombroses pensions i la *Cour des Aides* (tribunal competent en contenciosos fiscals), havia derogat la Pragmàtica Sanció de 1438 (que posava les bases de l'autonomia de l'Església francesa en la batalla amb el Papat) i va intentar una reforma completa del sistema fiscal. Es tractava de mesures que tan als nobles com al clergat, la Universitat de París i als membres de les corts de justícia, els semblaven excessivament autoritàries i que van causar un fort descontentament popular.

El descontentament popular fruit de les reformes de Lluís XI portà a una revolta generalitzada del regne a favor del “*Bé públic*” i que acabà amb l'acceptació del monarca de les propostes dels rebels. Es creà una comissió de 36 membres encarregada de reformar el regne, formada per 12 eclesiàstics, 12 cavallers i 12 notables del Consell i de les corts de justícia. La Guerra del Bé públic, com es va conèixer aquest conflicte, mostrà la dificultat de l'empresa de construcció d'un “*Estat del rei*”. Després de la mort de Lluís XI, l'administració efectiva del regne de Carles VIII (1483-1492) va ser exercida de l'inici al final per la germana Anna degut a la minoria d'edat del rei i per això va ser necessària la convocatòria dels Estats Generals a Tours al 1484.

A partir del segle XV i sobretot durant el segle XVI els teòlegs i juristes del regne van anar establint i reafirmant les bases legals de la monarquia francesa. Segons l'historiador del dret François Olivier-Martin els elements jurídics de la monarquia eren quatre: des del segle XV el rei de França era, a la vegada, el Rei tradicional, *le Suzerain des suzerains* (el senyor dels senyors), l'Emperador al seu regne i *Le Roi Très Chretien*³⁰.

---

28 Jacques Krynen. *L'Empire du roi*. Paris: Gallimard, 1993. p. 279

29 De Benedictis, Op. Cit., p. 110-112

30 François Olivier-Martin. *Histoire du droit français. Des origines à la Révolution*. Paris: CNRS, 2010.

Que la monarquia francesa fos o hagués de ser potent i absoluta era quelcom que no es posava en dubte pels contemporanis a l'inici del Cinc-cents. El poder reial es manifestava a través de la justícia, que era a tot arreu el seu primer atribut, malgrat el rei havia de ser conscient de les limitacions que tenia per l'exercici del seu poder. Ho recordava Claude de Seyssel -ja conseller de Lluís XII- a Francesc I (1515-1547), a l'inici del seu regne, a l'obra "*La Monarquia de França*" (1519). Tres eren les limitacions que restringien el poder suprem del rei de França segons Seyssel: la religió, la *jurisdictio* i la *police*. Amb la segona limitació -la *jurisdictio*- Seyssel indicava als Parlaments, creats perquè el rei no s'excedís en allò que establia la llei. Per aquelles dates, a més del prestigiós Parlament de París, hi havien altres set repartits per tota França. La tercera limitació -la *police*- consistia en un compendi de lleis fonamentals de la monarquia que des de la segona meitat del segle XV eren immutables de part del rei, en quan ordenades *ad statum publicum regni*³¹. En el fons les idees de Seyssel eren les de la monarquia moderada³².

En quan a la guerra i la fiscalitat, durant tot el segle XVI van augmentar els efectius de l'exèrcit i les despeses militars a la vegada que la recaptació d'impostos s'incrementava. La *taille* recaptava al 1497 2,2 milions de lliures, mentre que al 1550 eren 5,8 milions. Sumant els ingressos obtinguts pels impostos indirectes es passà de 3,5 milions de lliures al 1497 a 12 milions de lliures al 1550³³. Malgrat l'augment en la recaptació, es necessitaven més recursos per fer front a les despeses militars. Els recursos addicionals provenien del crèdit, que la monarquia pagava a un interès del 12-16%. Per això la monarquia acumulava un deute al 1555 de 4,9 milions de lliures.

La propietat venal dels càrrecs esdevingué la característica principal de França. Francesc I posà a la venda durant els primers anys del seu regnat 20 càrrecs al Parlament de París. Al centre d'aquest sistema de govern, segons Ertman, estaven els *trésoriers de France*, els *comptables* i els *ordonnateurs*³⁴. Els funcionaris de finances, anomenats *trésoriers de France* al nivell regional i els *élus* al nivell local, eren els administradors-magistrats venals responsables de recaptar la *taille*, supervisar la recaptació d'altres impostos i jutjar disputes legals sobre temes fiscals. Els comptables eren càrrecs venals com els recaptadors d'impostos responsables de recol·lectar i fer el desemborsament dels ingressos fiscals. Tots ells seguien les ordres dels *ordonnateurs*, directors centrals com el *surintendant des finances* que coordinaven tot el sistema des de París. El resultat

---

31 De Benedictis, Op. Cit., p. 114

32 Richet, Op. Cit., p. 54

33 Ertman, Op. Cit., p. 96

34 Ertman, Op. Cit., p. 101

d'aquest sistema va ser un curiós híbrid: un govern reial dirigit des del centre i un sistema local-regional amb funcionaris que tracten el seu càrrec com a hereditari, de propietat i vendible i on la corrupció i el descontrol eren la característica principal. Com que aquests funcionaris posseïen ara interessos de “propietat” dins l'Estat francès, estaven molt interessats en introduir els recursos econòmics necessaris per assegurar la seva supervivència. La introducció de “banquers” dins l'Estat al llarg dels segles XVI-XVII serà una innovació que convertirà els recaptadors venals en funcionaris-financers, completant la creació d'un sistema de crèdit “interior”, necessari per la pèrdua de la pública confiança en les finances després del fracàs del *Grand Parti de Lyon*³⁵ i la suspensió regular d'interessos de pagament de les rentes.

Als segles XV, XVI i XVII els funcionaris van arribar a constituir una categoria molt emprendora i activa, ja que cada un d'ells estava directament interessat en la seva pròpia tasca. A França el càrrec de funcionari reial era considerat una espècie de patrimoni o propietat. El rei, quan necessitava recursos econòmics, sovint treia a “subhasta” un càrrec públic a fi d'obtenir ingressos extres. Els càrrecs es venien al millor postor. A mitjans del segle XVI s'imposà la idea de la “raó d'Estat”. El príncep europeu quedava així revestit amb noves vestidures, laiques i civils però quasi sagrades. La seva acció es presentava en cert sentit com a transcendent.

1.2 Orígens i institucionalització dels Estats Generals, els Estats provincials i els Parlaments

França havia heretat de l'Època medieval un regne molt heterogeni, amb unes fronteres encara sense definir i amb territoris fora del control directe de la monarquia. El procés d'annexió territorial fou lent i sense una homogeneïtat institucional. David Parker³⁶ ha assenyalat que aquest procés va estar significativament marcat pel fracàs en el desenvolupament d'un parlament nacional de tipus anglès. A França, com a Anglaterra, existia la tradició de la reunió de consells de savis que agrupaven els senyors vassalls més importants; aquests contribuïen a ajudar al rei quan ho necessitava. Al 1302, només

---

35 Quan Enric II va arribar al poder el 1547, el deute públic era enorme: s'estima en 6,9 milions de lliures, mentre que els ingressos del Tresor arribaven a només 7,2 milions de lliures. Aquest deute va néixer per les enormes necessitats financeres derivades de la guerra per Francesc I contra Carles V, guerra i deute heretats per Enric II amb la Corona. Tradicionalment, el dèficit públic es resolia amb el deute a curt termini, a través de préstecs a tres mesos, incloent-hi els interessos. Aquests préstecs es trobaven en cases particulars, amb els lloguers a l'Ajuntament de París, i entre els banquers, majoritàriament estrangers, presents en el major centre financer de Lió. Enric II i els seus assessors van decidir posar en marxa un gran préstec per consolidar el deute existent en el llarg termini i recaptar nous fons.

36 David Parker. *The making of French Absolutism*. London: Edward Arnold, 1983. p. 14-15.

dèbilment després de l'establiment del Parlament anglès, els Estats Generals francesos van permetre la reunió de nobles, eclesiàstics i membres del Tercer estat junts. Reunits amb força freqüència durat les crisis de 1340 i 1350, els Estats van consentir l'establiment del primer impost permanent.

a) Estats Generals

A partir del segle XIV els reis van preferir convocar només en greus ocasions els representants estamentals. El ritme de convocatòria no va ser mai regular, malgrat les demandes formulades al 1353 i 1474. A l'Època moderna les altres reunions van tenir lloc a: Orléans (1560), Pontoise (1561), Blois (1576), Blois (1588), París (1593, 1614 i 1789). El rei reemplaçà aquests Estats Generals per les assemblees restringides dites de "notables" (1506, 1527, 1558, 1560, 1583, 1596-97, 1617, 1625-26, 1787-88)³⁷. Segons les dades aportades per F. X. Emmanuelli, la composició dels Estats Generals i les Assemblees de notables va ser la següent:

Estats Generals	Assemblees de notables
1561: 39 membres 1576: 326 membres 1588: 505 membres 1593: 128 membres 1614: 464 membres	1596: 85 membres 1617: 52 membres 1626: 55 membres 1787: 144 membres

Font: F. X. Emmanuelli. *État et pouvoirs dans la France des XVI-XVIII siècles. La métamorphose inachevée*. Paris:, Coll Fac-Histoire, 1992. p. 219

Els processos electorals per designar els representants estamentals eren complexos i van canviar amb el temps. Al segle XVI els Estats provincials van intentar enviar els seus propis delegats. A les Assemblees de Notables era el rei qui designava directament els participants. En tots els casos, excepte l'any 1593, els Estats Generals eren convocats pel rei, qui presentava un informe general i després en demanava la opinió dels diputats. El treball dels diputats consistia principalment en la síntesi dels *cahiers de doléances* de cada ordre, que donava lloc al debat. Al final de la sessió, cada ordre remetia el seu *cahier* pel seu corresponent examen al Consell reial. L'altra tasca important era el vot dels subsidis extraordinaris, que el costum imposava en absència d'impostos permanents. Era necessària la unanimitat dels tres ordres. Pràcticament el rol dels Estats Generals va ser feble en aquesta matèria i els reis van actuar segons la seva voluntat. En els període d'afebliment del poder reial, els Estats Generals van pretendre atorgar-se poders en matèria legislativa i de política general (1560, 1789). Els Estats

³⁷ F. X. Emmanuelli. *État et pouvoirs dans la France des XVI-XVIII siècles. La métamorphose inachevée*. Paris:, Coll Fac-Histoire, 1992. p. 219

Generals no van jugar el rol del Parlament d'Anglaterra. Malgrat tot a partir dels anys de 1660 la idea d'imposar al rei el canvi de la seva pràctica política per mitjà d'una assemblea dominada pels privilegiats era present.

David Parker argumenta que és un error atribuir el fracàs dels Estats simplement a la seva capacitat d'obstrucció. Pel contrari -i la història del Parlament anglès ho demostra- la consolidació del poder reial i el desenvolupament de la unitat nacional s'aconsegueix de manera més eficaç quan existeixen veritables institucions representatives (òbviament encara no democràtiques). Els Estats Generals de França no van ser mai una institució representativa de totes les regions i en part per aquest motiu va ser impossible incorporar-hi totes les forces autònomes del món provincial i local. Molt sovint, a més, impostos aprovats en els Estats havien de ser posteriorment negociats amb els representants de cada província separatament.

b) Estats provincials

La major contribució a l'estudi de les institucions representatives a la França moderna és el realitzat per James Russell Major³⁸. Major argumenta que la monarquia francesa al segle XVI era “*constitucional en el sentit que les institucions encara tenien un significat i el seu poder limitava l'autoritat del rei*”. Per Major, el desenvolupament d'aquestes institucions no va ser el resultat de la relativa debilitat reial o de les restes institucionals d'una edat més primerenca, sinó part d'una relació molt més positiva en la qual el creixement de l'autonomia d'algunes províncies del regne anava en paral·lel al creixement del govern monàrquic. Al 1789 la majoria de les províncies no coneixen més que el règim d'administració directe, aquell de la Intendència: *bureaux des finances* i *Élections* constituïen poc més que una simple armadura fiscal. Als “*pays d'impositions*” no hi havia més que l'*Intendant*. Per contra, els “*pays d'états*” havien aconseguit mantenir les assemblees permanents heretades de l'Edat Mitjana, anomenades Estats provincials. Com va explicar Maurice Bordes al 1972, els Estats provincials i els seus delegats col·laboraven amb el rei en l'administració de la província³⁹. Els Estats provincials del Languedoc, per exemple, van gaudir d'un merescut prestigi per l'eficient control fiscal, una qualitat potencialment atractiva per la Corona si les dues parts estaven disposades a

---

³⁸ J.Russell Major. *Representative government in early modern France*. New Haven:Yale University Press, 1980 i *The Monarchy, the estates, and the aristocracy in Renaissance France*. London: Variorum Reprints, 1988

³⁹ Maurice Bordes. *L'administration provinciale et municipale en France au XVIIIe Siècle*. París, Sedes, 1972. p. 17

cooperar⁴⁰. William Beik assegura que la importància d'aquestes assemblees en el temps de Lluís XIV es troba en que vehiculaven la necessària cooperació del rei amb les elits locals. Tot i reconèixer que no eren un cos representatiu en el sentit consultiu, els Estats *“van facilitar un útil compromís, el rei buscant fons financers i els governants provincials desitjant beneficis a canvi de la seva gestió”*⁴¹. La supervivència dels Estats fou un fet en algunes províncies perquè eren molt importants per la Corona. Eren un fòrum molt útil pel rei, per dispensar relacions de patronatge i teixir xarxes de clientele, essencials per mantenir els bons negocis de l'Estat. A canvi de la col·laboració, les províncies confirmaven els privilegis existents.

Per trobar una forma d'institucionalització del diàleg, més enllà d'uns Estats Generals que cada vegada eren convocats amb menys freqüència, cal analitzar els Estats provincials que es trobaven en una part essencial de la França del sud i l'oest. La història d'aquestes institucions provincials es remunta a l'Edat mitjana. A Béarn els habitants de les seves valls eren protegits per cartes de llibertat concedides pels senyors feudals al segle XII. Assemblees representatives dels tres Estats eren actives a la Provence al segle XIII. Però en general el naixement d'aquestes institucions es troba a mitjans del segle XIV. Els Estats del Languedoc van adquirir ràpidament *de facto* el control sobre els impostos, decisió que troba el seu origen al 1345-46 quan Lluís VI decidí reunir per separat els Estats del nord i del sud. Al Dauphiné els nous governants francesos van combinar la tradició de reunir separatament els tres estaments per demanar ajuda econòmica. Per raons similars els Estats de la Bourgogne van ser creats al 1357. A Guyenne les assemblees van ser promogudes pels anglesos al 1368 per consentir el pagament d'impostos. Però molts d'aquests Estats, a finals del segle XIV, com els Estats Generals, van ser afeblits o directament suprimits. No obstant, aquells que van sobreviure van veure reconegut el dret a consentir la recollida d'impostos, com és el cas del Languedoc, al 1428, Provence i Limousin.

Al segle XVI, segons M. Bordes, existien quinze Estats provincials⁴². Les seves funcions eren diverses: la redacció dels costums (Bourgogne, Normandie, Auvergne, Bretagne), la presentació de queixes, votació d'impostos, assumptes militars... Entre el segle XVI i els inicis del segle XVII van desaparèixer un bon nombre d'Estats Provincials: Bourbonnais, Limousin, Marche, Auvergne, Périgord, Armagnac, Comminges, Normadie,

---

40 Julian Swann. *Provincial power and absolute monarchy. The Estates General of Burgundy, 1661-1790*. Cambridge: Univerty Press, 2003. p. 22-23

41 William Beik. *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France*. Cambrigde: Cambridge University Press, 1985. p. 117-146

42 M. Bordes. Op.cit., p. 65-68

Dauphiné) si bé van resultar actius els Estats de Bourgogne, Languedoc, Provence, Bretagne, Flandre, Artois i Cambrésis. Periòdicament reunits, els representants eren convocats per presentar queixes al rei, consentir l'impost i de vegades fins i tot (com al Languedoc) a organitzar la seva recollida. Els Estats provincials estaven reforçats per estructures permanents, aptes per assegurar el correcte funcionament dels afers. A Provence, hi havia una comissió intermèdia, com a Bretagne, que comptaven amb un tresorer i secretari. En tots els casos la convocatòria dels Estats corresponia al rei⁴³. La seva composició variava segons la província, però en totes elles participaven almenys els representants de les viles. En la següent taula podem veure la situació dels Estats provincials al 1788.

Els Estats provincials al 1788			
Estats	Clergat	Noblesa	Resta de la població
Flandes occidental		<i>Baillis</i> de 4 senyories	Diputats dels "magistrats" de Douai, Orchies, Lille
Artois	2 bisbes + 18 abats + 14 diputats pels capítols	Tots els nobles ancians	Diputats de 9 viles
Cambrésis	Arquebisbe + diputats pels capítols + abats	12	"magistrat" de Cambrai
Quatre valls (Aure, Neste, Barousse, Magnoac)			Jutge en cap + 3 síndics generals + 6 diputats
23 fortaleses de Marsan			23 diputats elegits
40 comunitats de Labourd			Diputats de les 40 comunitats
Navarra	2 bisbes + 2 vicaris generals + 1 capellà + 2 priors	60	28 diputats de les viles i comunitats
Bigorre	1 bisbe + 4 abats + 4 ordre de Malta	12 barons + 70 senyors	29 diputats de viles i comunitats
Béarn	2 bisbes + 4 abats	12 barons + 500 senyors	Diputats de burgs, valls i comunitats
Nébouzan	3 abats + 1 sindic pel capítol	8 barons + 12 senyors + 4 capitans	Diputats de viles i pobles
Soule	0	?	?
Bretagne	9 bisbes + diputats pels 9 capítols + 40 abats	3.000 en teoria	Diputats de 42 viles
Bourgogne	5 bisbes + 20 abats + 22 decans + 72 divers	Nobles ancians	55 diputats (40 viles)

43 Tenenti, Op. Cit., p. 44-45

Languedoc	23 bisbes	23 barons	68 diputats de les viles amb 46 sufragis
Provence	2	2	37 comunitats
Foix	1 bisbe + clergat	70	120 cònsols de les viles i comunitats
Corse	5 bisbes + 18 capellans	23 diputats	23 diputats de les assemblees provincials

Font: Emmanuelli, F-X. *État et pouvoirs dans la France des XVI-XVIII siècles. La métamorphose inachevée*. Paris: Coll Fac-Histoire, 1992. p. 224-225

Els Estats provincials representaven les elits socials privilegiades i als notables urbans. Fins i tot quan hi havia unanimitat dels tres ordres, la predominança nobiliària orientava les seves decisions. Els Estats devien jugar un rol limitat però important en assumptes fiscals. La brevetat de les sessions no significa que els Estats fossin una simple càmera d'enregistrament. Els Estats de Borgogne i Languedoc posseïen òrgans de preparació de dossiers. A Provence certs assumptes era objecte d'examen abans de la sessió oficial. Els Estats provincials comptaven amb un petit òrgan executiu permanent, mancat de prestigi en general amb mitjans febles. Entre els Estats provincials i les poblacions s'interposava sovint un esglaó intermedi que es transforma de vegades al segle XVIII. A Bretagne, cada diòcesi tenia una comissió administrativa després de 1733. Al Languedoc, els bisbes, els barons, els cònsols de les comunitats representades als Estats i els síndic diocesà repartien i recaptaven l'impost i prenen part dels treballs públics⁴⁴. Malgrat tot, els Estats provincials no van disposar mai d'un personal d'execució important. Els seus mitjans financers propis van ser febles i els centenars de milions de lliures que passaven per les seves caixes anaven en essencial destinats al Tresorer reial (impostos abonats, aquarterament de tropes, pagament de transport militar) o al servei del deute, contractat per servir al rei.

El sistema territorial descrit anteriorment dibuixava clarament, a finals del segle XV, una França dividida entre els *pays d'états* a la perifèria del regne – Borgogne, Dauphiné, Provence, Languedoc, Guyenne i Normandie- on els impostos eren negociats amb els Estats i els *pays d'élection* on la Corona administrativa directament el territori a través dels seus oficials. Pel que fa als grans *pays d'états*, el més important era el Languedoc. Aquesta província subministrava, segons els càlculs de William Beik, entre el 6% i el 8% dels ingressos reials⁴⁵. La seva elit representava l'1% de la població. Les competències dels Estats del Languedoc eren: control de l'executiu, nominació del

44 Emmanuelli. Op. Cit., p. 226

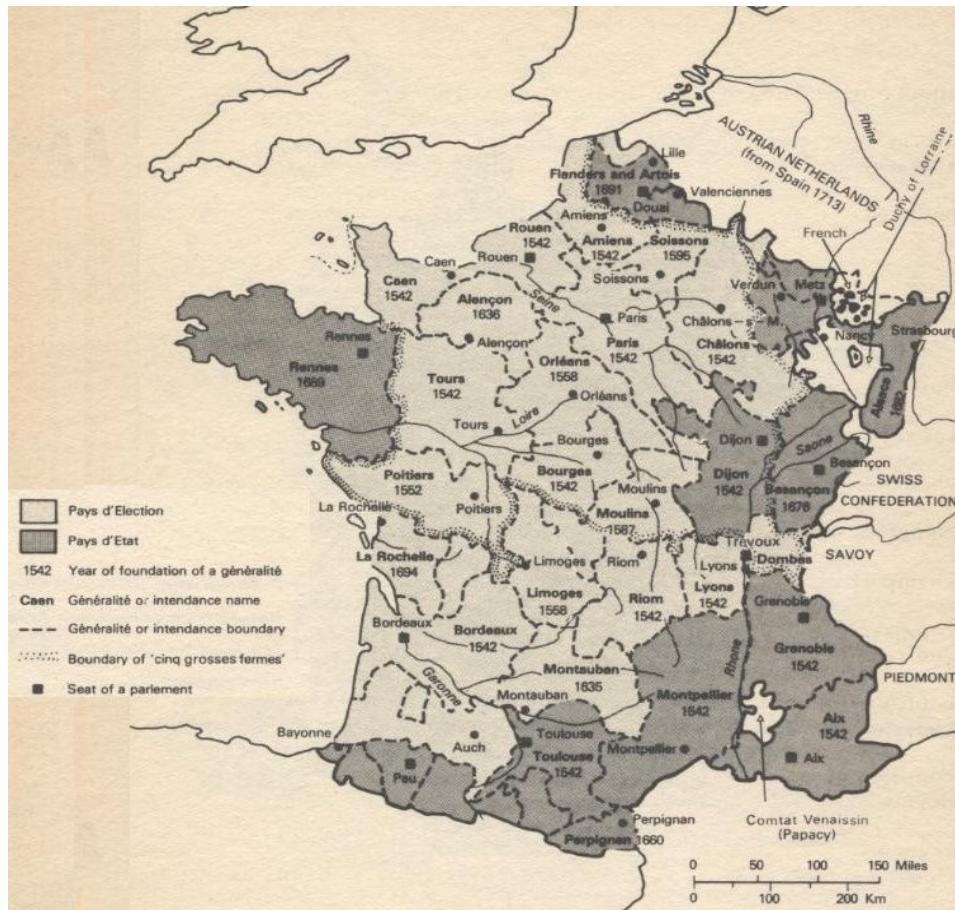
45 W. Beik. *Absolutism....* p. 35-38

personal dels Estats, pressupost provincial, votació de les imposicions i repartició global, treballs públics (reglaments, realitzacions, finançament), defensa dels privilegis provincials, etc⁴⁶. El rei fixava l'època de la reunió (en principi anual), el lloc (la ciutat de Montpellier serà la seva seu permanent a partir de 1660), la durada. Hi assistien dos arquebisbes i 20 bisbes, 22 nobles, els representants de les ciutats (amb 48 vots) a més de la presència del governador, l'*Intendant*, els membres del Parlament de Toulouse i els membres de la *cour des aides* de Montpellier. L'arquebisbe de Narbonne actuava com a president. L'obra dels Estats provincials del Languedoc consistia en la defensa de la especificitat jurídica del territori i resistir davant les pressions fiscals del govern reial. A Bretagne l'Església era el primer ordre en dignitat tot i que era la noblesa la que dominava els Estats. La qualitat de gentilhome ja era suficient per entrar a l'assemblea. Aquí el tercer Estat estava compost pels representants de 42 viles però sense massa influència. A Bretagne els Estats votaven cada any un "*don gratuit*" a la monarquia de dos milions de lliures, en temps de pau.

D'acord amb aquest sentit, als *pays d'états* existia una clara separació entre el poder judicial, administrat pels Parlaments i l'administració dels impostos, a càrrec dels Estats. El primer òrgan funcionava d'acord als oficials reials i no tenia autoritat sobre la fiscalitat. El segon era dominat pels bisbes i els financers, com a representants de la realitat local. La preocupació central dels Estats provincials i les ciutats era la defensa dels privilegis fiscals. No obstant el pagament de la *taille* era diferent segons la regió. La obligació de pagar-la al nord era determinada per l'estatus personal, amb l'excepció de la noblesa (*taille personnelle*) mentre que al sud era l'estatus de la terra el que determinava el pagament de l'impost (*taille réelle*), obligant fins i tot als nobles a pagar-lo per aquelles propietats no-nobiliàries.

---

46 Emmanuelli. Opt. Cit., p. 228

Il·lustració 1: França al 1715. Font: David Parker. "The making of French Absolutism". Londres 1983

c) Parlaments

Lluís XI (1461-1483) va avançar considerablement en l'estructuració d'una administració de justícia descentralitzada en cada una de les províncies del regne, a través de la creació dels Parlaments, corts sobiranes que actuaven com a alts tribunals de justícia i d'enregistrament dels edictes reals. Aquesta "*constel·lació de prestigiosos tribunals de justícia*" es van convertir en el bastió de la presència i la legitimació de la nova jurisdicció monàrquica. A través d'aquests Parlaments i de la codificació en un compendi únic del dret consuetudinari, la monarquia francesa incrementava el seu domini sobre el país. Al 1789 hi havien 17 Parlaments provincials. El primer en crear-se va ser el de París, al 1291 o 1302, seguit de Toulouse (1420, 1437, 1443), Grenoble (1453), Bordeaux (1454, 1562), Dijon (1477), Rouen (1499, 1515), Aix (1501), Rennes (1553), Pau (1620), Metz (1688), Tournai (1668), Besançon (1676), Nancy (1769), Trévoux (1762-71) i Chambéry (1737-1559)⁴⁷. Al Parlament de París, el seu personal va ser permanent després de 1345, inamovible després de 1467, professional (excepte la presència possible dels pars de

⁴⁷ Emmanuelli. Op. Cit., p. 146

França, del canceller, del “*garde des sceaux*”, dels consellers d'Estat i el bisbe de Cluny) i mixt (laic i clerical). Els magistrats es distribuïen entre la *Grand Chambre* (que tenia el monopoli dels informes i els *arrêts* -sentències-), la *chambre des enquêtes* (que s'encarregava de la instrucció dels dossiers i preparava les sentències), la *chambre des requêtes* -peticions- (que examinava l'admissió de les demandes) i la *chambre de la Tournelle* (que jutjava els càrrecs criminals). Excepte en matèria de finances, les seves competències eren pràcticament universals. El Parlament era el tribunal de primera instància pels nobles, les causes règies i els crims de lesa-majestat. Posseïa importants competències administratives doncs compartia el control de les comunitats d'habitants amb la *chambre des comptes* i els *Intendants*. El més important, però, és que els Parlaments gaudien d'un poder polític de fet gràcies a l'enregistrament de les actes reials. El prestigi dels Parlaments era immens.

David Parker argumenta que és un error imaginar els parlamentaris com una nova classe d'agents reials posats allà per dominar i controlar les províncies. Pel contrari, segons Parker, molts nobles d'espasa van trobar noves oportunitats als Parlaments per consolidar la seva posició i fer noves fortunes. Al ocupar les elits locals els Parlaments aquests es van convertir en els guardians del sistema legal i els costums que governaven les diferents províncies que eren sota domini reial. A més els Parlaments exercien una autoritat diària en aquells assumptes que afectaven a les comunitats locals: moviment de tropes, comunitats religioses, regulació dels mercats, treballs públics, camins i canals, etc.

1.3 L'impacte de la Reforma al pensament polític modern i el naixement de la teoria del dret de resistència

Entre els segles XI i XIV es produí un fenomen que no tenia res de paradoxal: quant més pes havia guanyat l'Església dins l'esfera política, quant més indiscutit era el seu prestigi cultural i més augmentaven els seus recursos temporals, tant més una part del clergat i després dels laics es convencien que havia degenerat i havia deixat de complir els seus principals objectius. En mig d'aquest debat entre els partidaris d'una Església més espiritual i una altre més política, l'Església s'apropiava del monopoli de la interpretació de les Escriptures, de la definició de les creences i inclús de la predicació. La propagació de la doctrina de Martí Luter (1483-1546) es va fer forta a l'Imperi, que es dividí. Al 1531 els prínceps protestants van crear la Lliga Smalkalda. Aquests prínceps que van donar suport a la Reforma es van dotar d'una sèrie de poders independents de qualsevol control dels eclesiàstics. Es produí una Reforma des de dalt acompanyada de

centralitzacions territorials. Els juristes de la part protestant van defensar a partir de 1530 que els prínceps electors no devien ser considerats com a súbdits de l'emperador, sinó com associats amb ell per al govern imperial. Van ser els Estats territorials contraris a la casa regnant dels Habsburgs els que van fer possible la victòria protestant a la Dieta d'Augsburg de 1551. Dins la corrent reformadora existien divergències de visió molt àmplies entre elles. Les més importants eren les representades per l'holandès Erasme de Rotterdam (1466-1536) i el francès Jean Calví (1509-1564).

Quentin Skinner⁴⁸ assegura que els teòrics polítics, entre els primers luterans, van desenvolupar un paper vital ajudant a legitimar a les naixents monarquies absolutistes del nord d'Europa. Al argumentar que l'Església no era més que una *congregatio fidelium*, automàticament van assignar l'exercici de tota autoritat coactiva als reis i magistrats, i d'aquesta manera, van estendre la seva gamma de poders. Van negar l'ortodòxia catòlica segons la qual un tirà podia ser jutjat i deposat per l'Església. Encara van dir que com que tots els poders existeixen gràcies a la Providència de Déu, els tirans governen per dret diví i no es possible oposar-s'hi. Els teòrics de la Reforma mai van permetre el dret a la resistència oberta? Skinner afirma que a partir de 1530 es produí un tomb complet en el seu pensament i van començar a afirmar que es podia fer una oposició legal i activa a tot el governant que es convertís en tirà. Aquests corrents de pensament més radicals ajudarien després a alimentar les teories radicals dels calvinistes, que serien tan important a la segona meitat del segle XVI a França.

El segle XVI no només va presenciar els inicis de la ideologia absolutista, sinó també el sorgiment del seu més gran rival teòric, la teoria de que tota autoritat política és inherent al cos del poble, quedant tots els governants subjectes a les censures i privacions dels seus súbdits. Segons Skinner, ja hi havia un gran arsenal d'armes ideològiques que podien ser utilitzades pels revolucionaris d'Europa al segle XVI. L'idea de l'Església com a monarquia constitucional va ser deduïda d'un anàlisi més general de les societats polítiques realitzat per Jean Charlier de Gerson (1363-1429). Segons Gerson totes les societats polítiques devien ser "*perfectes per definició*". Una comunitat perfecta era aquella corporació independent i autònoma, posseïdora de la més plena autoritat per regular els seus propis assumptes sense intervenció externa. D'aquí es desprèn una teoria de l'Estat segons la qual tot govern secular ha de ser independent de qualsevol altra forma de jurisdicció, inclosa l'Església. A més assegurarà que la més alta autoritat

---

48 Quentin Skinner. *Los Fundamentos del pensamiento político moderno*. México, D.F. : Fondo de Cultura Económica, 1985-1986. Vol. 2. p. 80-89

legislativa dins una república secular havia d'allotjar-se, en tot moment, en una assemblea representativa de tots els seus ciutadans. I continua: *"tot governant digne d'aquest nom ha de governar sempre pel bé de la república i de conformitat amb la llei"*, *"no està per sobre de la comunitat, forma part d'ella, està lligat per les seves lleis i limitat per una obligació absoluta de tendir al bé comú al seu govern"*⁴⁹. Al segle XVI l'escocès John Mair (1467–1550) i els seus deixebles de la Universitat de la Sorbona van recuperar Gerson. Van establir que cap governant a qui el poble lliurement consentia en establir-se sobre si mateix podia ser major en autoritat que el propi poble.

Dels modestos principis de la Universitat de París emanà el gran ressorgiment del Tomisme⁵⁰ al segle XVI, ressorgiment d'importància vital per al desenvolupament de la moderna teoria del dret natural de l'Estat. La figura central d'aquest corrent va ser Francisco de Vitòria (1485-1546). Al 1504 va ser enviat al Collège de Saint-Jacques de París, on passà 18 anys, primer com a estudiant i després com a conferenciant de la Summa Teològica de Sant Tomàs. Al 1523 tornà a Espanya i al 1526 va ser elegit per ocupar la primera càtedra de teologia de Salamanca. Durant la segona meitat del segle XVI, les doctrines proposades pels Dominics⁵¹ van ser adoptades pels seus grans rivals, els jesuïtes⁵², que es van posar a propagar-les per França, Itàlia i Espanya. A Espanya els jesuïtes es van fer amb el control de les universitats. Les dues personalitats més importants van ser Luís de Molina (1535-1600) i Francisco Suárez (1548-1618). L'Escola jesuïta es dedicà a refutar als heretges luterans i un dels seus objectius bàsics no va ser només repudiar el concepte luterà de l'Església sinó també tota la visió de la vida política associada a la reforma evangèlica. Calia atacar la doctrina luterana del príncep cristià (el poder civil no pot romandre en mans d'un príncep impiu). Una altra idea que rebutjaven era aquella segons la qual no es podia desobeir als governants seculars. A les obres dels primers jesuïtes és on es troben units per primer cop Luter i Maquiavel com els pares

---

49 Tenenti, Op. Cit., p.123

50 El Tomisme és l'escola filosòfica que va sorgir com un llegat de l'obra i el pensament de Sant Tomàs d'Aquino, un devot sacerdot catòlic. La paraula ve del nom del seu autor, la *Summa Theologiae* va ser un dels documents més influents en la filosofia medieval i segueix sent estudiada avui en dia en les classes de filosofia.

51 L'Orde de Predicadors (Ordo Praedicatorum, O.P.), coneguts popularment com a Dominics o Dominicans, és un orde mendicant fundat per Sant Domènec de Guzmán (1170-1221) a Tolosa de Llenguadoc. El 1203 Sant Domènec de Guzmán va acompanyar el bisbe Diego de Acevedo en una missió diplomàtica enviada per Alfons VIII de Castella a Valdemar II de Dinamarca. Durant el viatge de tornada, travessaren el Llenguadoc i va adonar-se de la gran expansió que tenia l'heretgia dels albigesos, per la qual cosa va decidir d'unir-se als llegats enviats pel papa Innocenci III amb la intenció de fer tornar els heretges al si de l'Església catòlica.

52 La Companyia de Jesús (en llatí: Societas Jesu S.J.) és un orde religiós catòlic fundat el 1540 per Íñigo de Loiola, qui després va ser canonitzat com Sant Ignasi de Loiola.

fundadors de l'impíu Estat modern⁵³.

El pas fonamental que els tomistes van fer al analitzar el concepte de la societat política consistí en tornar a la visió tomista d'un univers regit per una jerarquia de lleis⁵⁴. En primer lloc col·locaven la llei eterna o *lex aeterna*, per la qual actua el propi Déu. Anava seguida de la llei divina que Déu rebel·là directament a les Escriptures i sobre les quals es fonamenta l'Església. Seguia la llei de la naturalesa (*ius naturale*) que Déu “implanta” als homes per que puguin comprendre els seus designis i intencions. Per últim la llei positiva humana, que els homes ordenen i posen en vigor por sí mateixos per governar les repúbliques que creant. Segons els tomistes les lleis de la naturalesa aporten un marc moral dins el qual han d'operar totes les lleis humanes. La llei de la naturalesa està connectada a la voluntat de Déu. Per què si, com afirmen els tomistes com Suárez, els homes neixen en estat de naturalesa lliures i en llibertat, van decidir lliurament subjectar-se a unes lleis i homes superiors que els governen? Aquest dilema no es solucionaria fins el segle XVII amb la teoria del “contracte social”. La resposta que van donar Suárez i Molina va ser que si *“haguéssim continuat visquen en les nostres comunitats naturals i pre-polítiques, sense sotmetre'ns a l'imperi del dret positiu, aviat hauríem vist que les nostres vides eren greument limitades per la creixent injustícia i incertesa”*⁵⁵. Per aquests autors calia una regulació perquè les lleis de la naturalesa fossin observades correctament. Però, com era possible que els homes acceptessin perdre una situació de llibertat natural a favor dels frens d'una societat política? Perquè era impossible mantenir la justícia en una comunitat natural, afirmen Suárez i Molina, moment en el que els homes van donar el seu consentiment per crear les repúbliques, convenint limitar les seves llibertats per tenir, de forma indirecte, un major grau de llibertat i seguretat.

Els teòrics de la Contrareforma van elaborar la teoria del contracte que un segle després seria d'influència decisiva⁵⁶. Els jesuïtes com Vitoria, Suárez o Belarmino van afirmar que el poder secular i l'eclesiàstic eren diferents. Aquests jesuïtes van intentar posar límits a les teories constitucionalistes més radicals. Des d'una perspectiva absolutista van afirmar que la comunitat transfereix el seu poder al sobirà, de forma que mai pot dir-se que el rei exerceix el poder de forma delegada. La transferència de poder, no és *“un acte de delegació, sinó d'alienació”*⁵⁷. Com a resultat, el sobirà rep el poder absolut per utilitzar-lo per si mateix o pels seus agents de qualsevol manera que consideri

53 Skinner, Op. Cit., p.149

54 Skinner, Op. Cit., p.154-165

55 Skinner, Op. Cit., p. 166

56 Skinner, Op. Cit., p. 181

57 Skinner, Op. Cit., p. 190

apropiada. Segons Suárez, l'acte d'un poble lliure al constituir a un governant ha de ser interpretat -com després faria Hobbes- com un acte no només de transferència sinó d'abrogació de la seva sobirania original. A un nivell ideològic, la importància d'aquesta afirmació va consistir en que serví per acomodar la teoria del dret natural de l'Estat, amb el seu èmfasis a la llibertat original del poble⁵⁸.

John Knox (1505-1572), qui va ser un reformador calvinista escocès, preguntà al 1554 a Heinrich Bullinger (1504-1575), qui era successor d'Huldrych Zwingli, si “*es deu obediència a un magistrat que imposa la idolatria i condemna la veritable religió*”. Aquesta pregunta causà gran sorpresa i terror. Eren anys en els quals els prínceps catòlics del nord d'Europa estaven tornant a imposar el catolicisme per la força. Calví no arribà a plantejar una teoria clara i inequívoca de la revolució, però resulta una tendència la possibilitat de justificar la resistència activa als magistrats legals. No obstant, l'actitud política de Calví romangué ancorada en la doctrina de l'absoluta no resistència. Per contra els luterans no van tenir dificultats en defensar l'idea de la resistència a un senyor legítim quan van declarar la guerra a Carles V al 1546. Quan l'emperador, a través de l'Edicte de Worms (1521), prohibí la heretgia luterana, els prínceps protestants es van plantejar per primera vegada si era legal formar una aliança defensiva per a resistir al propi emperador. Els juristes consultats pel príncep Felip I d'Hesse (1504–1567) van formular l'idea que segons la constitució imperial, tots els poders que existien eren ordenats per Déu. Així doncs podia ser legal resistir a l'emperador perquè els prínceps eren posseïdors de l'*Imperium* i per tant tots els prínceps tenien el dret jurídic de defensar-se de l'emperador quan aquest violava els tractats. Prínceps i emperador es trobaven en tal relació jurídica que si l'emperador depassava els límits del seu càrrec, perseguint l'Evangeli o oferint violència a alguns dels prínceps, estaria trencant l'obligació imposada a ell en la seva elecció i per tant hagués estat legítim oposar-s'hi.

Va ser Luter el primer en introduir el concepte de la resistència activa a la teoria política de la Reforma. No va ser fins al 1550 que els calvinistes van elaborar la seva pròpia teoria de la resistència. Una vegada adoptada la teoria constitucional pels calvinistes ortodoxos durant el decenni de 1560, aviat van començar a aplicar-la als Països Baixos per legitimar el moviment de resistència que va començar seriosament després que el duc d'Alba arribà a l'agost de 1567 amb l'objectiu de sufocar tota nova resistència al règim espanyol.

La teoria de la revolució popular desenvolupada pels calvinistes radicals durant el

---

58 Skinner, Op. Cit., p. 191-195

decenni de 1550 entraria dins el corrent principal del pensament constitucionalista modern. John Locke (1632-1704) assegurà en la seva obra *Dos tractats sobre el govern civil* de 1689 que es podia fer oposició legal a tot aquell que actués sense autoritat, encara quan podia ser rei, de la mateixa manera que era possible oposar-se a qualsevol altre home que per la força envaís els drets de l'altre⁵⁹. Els calvinistes de 1550 no parlaven del dret a la resistència sinó com un deure basat en el sosteniment de les lleis de Déu. La teoria moderna va ser articulada per primera vegada pels hugonots francesos durant les Guerres de Religió, durant la segona meitat del segle XVI, passant després als Països Baixos i d'allà a Anglaterra.

1.4 L'impacte de les Guerres de Religió en l'Estat

França entrà a partir de la segona meitat del segle XVI en una situació d'inestabilitat política important. A partir de 1559 els sobirans que tingué França eren massa joves per exercir plenament les seves funcions (Francesc II, Carles X i Enric III). La bancarrota de 1557-59 i la subsegüent pau eren una amenaça pel poder dels magnats-financiers que començaven a controlar des de dins l'Estat. Era un perill no només per la desmobilització de forces armades sinó pel trencament del patronatge des de París cap a les províncies, amb les quals els governadors havien construït les seves aliances regionals, que arribà a un abrupte per falta de fons. En resposta a aquesta situació, els governadors es van dirigir cap als naixents partits religiosos que s'estaven formant en les seves regions. A la mort d'Enric II al 1559 es van precipitar quaranta anys de guerres civils internes a França, iniciades pels conflictes religiosos que van acompanyar la Reforma. La lluita pel tron entre els hugonots⁶⁰ i els membres de la Santa Lliga de París⁶¹ van servir de

---

⁵⁹ Skinner, Op. Cit., p. 246

⁶⁰ Durant els segles XVI i XVII, Hugonots va ser el nom donat als membres de la Església Protestant Reformada de França. Els hugonots van sofrir persecució des del començament de la Reforma Protestant, però el rei Francesc I de França (que va regnar de 1515 - 1547), els va protegir de les polítiques parlamentàries que s'havien planejat per a exterminar-los. Després de l'Afer de Placards de 1534, el rei va canviar d'opinió, i va permetre'n la persecució, que va ser feroç. El nombre d'hugonots, però, va créixer ràpidament entre 1555 i 1562, principalment entre els nobles i els habitants de les grans ciutats. Els opositors al moviment aleshores van anomenar "hugonots" als membres d'aquest moviment, però ells es van referir a si mateixos com a "reformats". El 1562 el nombre d'hugonots va arribar als dos milions, especialment al sud i centre del país. En aquest any es va proclamar l'Edicte d'Orleans, que declarava la fi de la persecució, però la tensió augmentava amb la violència als carrers.

⁶¹ La Santa Lliga de París, també anomenada Santa Lliga, Lliga Catòlica o La Lliga va ser un moviment polític armat de caràcter catòlic creat a França a 1576 per Enric I de Guisa Duc de Guisa per oposar-se per la força a hugonots, protestants i a la Casa de Borbó durant les Guerres de Religió de França. La Santa Lliga va comptar amb el suport del papa Sixt V, els Jesuïtes, la reina Caterina de Mèdici i el rei Felip II d'Espanya. Va tenir com a líder militar Carles de Lorena, duc de Mayenne qui va succeir al seu germà Enric I de Guisa després de la seva assassinat i va proclamar rei de França al Cardenal de Borbó. Aquest partit ultra-catòlic es va formar amb la finalitat de contraposar al Edicte de Saint-Germain (1570) i al Edicte de Beaulieu (6 maig de 1576), considerats, tots dos, massa favorables als protestants. Tenia,

paraigua per pràcticament tot tipus de conflictes polítics interns. Les Guerres de Religió (1562-1598) van servir a la Corona per reactivar els mecanismes extraordinaris de recaptació de diners. Però confirmà i accelerà la “*irracionalització*” de l'Estat. A més obligà a ressuscitar els Estats Generals, creant l'expectativa per una radical reforma de l'Estat. Els hugonots van poder presentar-se com els campions de la política nacional en detriment del partit catòlic, al que era molt fàcil acusar-lo de col·laboració amb Espanya. A més els hugonots tenien el suport d'una part de la noblesa que veia en les seves propostes de reformes una forma d'aturar la centralització de la monarquia.

Durant la primera etapa de la guerra civil l'estratègia hugonota va ser la d'evitar la confrontació directa contra la regent Caterina de Mèdicis. El seu objectiu era aconseguir la tolerància religiosa. Els hugonots eren en aquest moment pocs i dèbils. Els seus baluards eren el Llenguadoc, Provença i les províncies pròximes a la frontera amb Suïssa. Un altre motiu que va fer pensar als hugonots en que era possible arribar a la tolerància religiosa fou la disposició d'un grup de catòlics moderats, els *politiques*, ara propers a la causa de la llibertat religiosa. Però tota esperança d'acord amb Caterina de Mèdicis es trencà l'agost de 1572 quan es produí la Matança de Sant Bartomeu que liquidà els caps hugonots, amb la mort de 2.000 hugonots a París i més de 10.000 a tota França. Però el problema de la regent Caterina de Mèdicis era la seva pròpia debilitat, enfront als poderosos catòlics de la família Guisa que dominaven el govern. Caterina no trigà en donar-se compte que per conservar el seu poder era necessari atorgar certes llibertats als hugonots i apartar del poder als Guisa.

Hi havia en aquesta època la creença entre la noblesa tradicional que la veritable intenció de la monarquia era crear un nou tipus de noblesa, a la seva mida, per destruir la vella noblesa. És la interpretació nobiliària que es va fer de la matança de Sant Bartomeu⁶². Va ser entre 1574-1576 que es va desenvolupar la idea de que els francesos eren col·lectivament víctimes del govern de la monarquia. Els consellers italians del rei van ser acusats de voler subvertir el regne. Els pamflets dels contraris als consellers demanaven la unió de tots els bons francesos, fossin de la religió que fossin. Els apologistes hugonots, en els seus escrits, intentaven convèncer a la població que els consellers del rei estaven pervertint les lleis tradicionals de França i ensenyant-li al rei pràctiques absolutistes. Era necessari que els nobles agafessin les armes per lluitar, tot i saber que era una acció il·legal, però legítima. És en aquestes condicions que comença la

---

com a principal objectiu eliminar, definitivament, el protestantisme de França.

62 Arlette Jouanna. *Le devoir de révolte. La noblesse française et la gestation de l'État moderne, 1559-1661*. París: Fayard, 1989. p. 161

cinquena guerra civil (a diferència de la quarta de caràcter pagès i religiós) que tindrà un caràcter de revolta nobiliària. Els catòlics moderats units als hugonots lluitaran junts sota el nom d' "*Union*". Els animadors principals del combat van ser els nobles, anomenats "*malcontents*".

Després de 1572 els hugonots sabien que sense aliats no podrien aconseguir els seus objectius. Calia guanyar-se la complicitat d'altres sectors. Necessitaven desenvolupar una teoria revolucionària que fos capaç d'atreure no només als enemics de l'Església catòlica sinó també als diversos grups de descontents catòlics que estiguessin disposats a unir-se a un moviment general de resistència al rei de França. Fou així com els hugonots van poder desenvolupar una ideologia constitucionalista (en oposició a les tendències absolutistes de la monarquia) d'oposició al govern, podent obtenir el recolzament suficient per llançar un atac general al govern Valois. La causa més general de ressentiment entre les classes governants era que l'aparell de govern estava menys obert a la noblesa hereditària, més centrat en la persona del rei i a la cort. La tendència a dependre d'un petit grup de professionals, els secretaris d'Estat, era un fet a nivell europeu. En aquest moment, a més, a França els elements jurídics i representatius del regne passaven per un moment difícil. Malgrat tot encara quedaven nombrosos càrrecs judicials i administratius en mans de la noblesa. Però el mètode d'assignar aquests càrrecs arribà a ser causa nova i summament poderosa d'insatisfacció a la primera meitat del segle XVI. Durant aquest període el govern es dedicà a vendre els càrrecs just en el moment en que la noblesa es trobava immersa en una crisi econòmica. Als nobles els inquietava l'amenaça que suposava la creació d'una noblesa de toga, creixent exèrcit de mercaders i altres rics que van adquirir càrrecs, desplaçant així als tradicionals ocupants dels càrrecs⁶³. Tot això mentre creixen els escrits a favor de la concentració de poders en mans del rei. Però amb el temps, la idea dels frens (ja plantejada per Claude de Seyssel) anirà desapareixent en els escrits dels juristes. Tots estan d'acord en negar la necessitat del rei de demanar consell. Tots qüestionen la imatge d'una societat com a jerarquia estratificada. La nova estructura és reconeix a l'absolutisme modern: la piràmide feudal dels drets i obligacions jurídiques queda desmantellada, el rei és assenyalat com a posseïdor del complet *Imperium* i tots els restants membres de la societat se'ls assigna una condició jurídica indiferenciada com a súbdits. El Parlament de París no té dret a interferir en el component judicial del rei.

Els hugonots van ser el blanc de totes les crítiques a partir de 1572, d'aquells que

---

63 Skinner, Op. Cit., p. 266

fins el moment havien adoptat una postura moderada. És el cas de Jean Bodin (1530-1596). Bodin abandonà els postulats constitucionalistes i es rebel·là en la seva obra *“Els sis llibres de la República”* (1576) com a defensor virtualment inflexible de l'absolutisme. Per Bodin era necessari restablir l'ordre. La seva principal tasca va ser atacar la teoria hugonota de la resistència, afirmant que *“mai pot ser legal que un dels súbdits en particular, o tots en general, intentin per via del fet o de justícia lluitar contra l'honor o la dignitat del sobirà⁶⁴”*. L'objectiu fonamental del govern, segons Bodin, ha de ser *“assegurar l'ordre abans que la llibertat. Tot acte de resistència d'un súbdit contra el seu governant haurà de quedar totalment proscribit per tractar de conservar la fràgil estructura de la república. En tota societat política ha d'haver un sobirà que sigui absolut, en el sentit de que mana però no és manat, per tant no pot trobar oposició legal en cap dels seus súbdits”*. I continua: *“el sobirà és immune a tota resistència legítima, doncs la persona en que descansa la sobirania no ha de donar comptes més que a Déu”*. Les senyals de la sobirania del rei són, per Bodin, el poder de legislar, de fer la guerra i la pau, nomenar magistrats superiors, escoltar apel·lacions finals, atorgar el perdó, rebre homenatges, encunyar moneda, regular pesos i mesures i imposar càrregues. Per Bodin tot rei ha de ser *“Princeps legibus solutus”*, totalment absolt de tota obligació d'obeir a les lleis positives de l'Estat. D'aquí emana la teoria del dret diví dels reis.

Els hugonots, grup minoritari obligat a buscar aliats i desitjos de tranquil·litzar als moderats catòlics, necessitaven poder repudiar el més explícitament possible l'herència existent del calvinisme revolucionari, especialment la suggestió de que pogués ser legal que tot el cos del poble piadós s'aixequés en rebel·lió contra un govern idòlatra. Hi havia gran interès per part dels caps hugonots a rebutjar tota idea d'una revolució popular. Però tot intent de reconciliar la resistència activa amb la defensa de la monarquia finalment va ser abandonat després de les matances de l'estiu de 1572. A partir d'aquest moment van aparèixer el que serien els textos clàssics del pensament polític hugonot revolucionari. Un dels que tingué més èxit fou l'obra *“Franco-Gallia”* (1573), signat per François Hotman (1524-1590) on l'autor defensava la llibertat del poble contra els governants tirànics. Encara quan els hugonots van començar a demanar el dret de resistència activa als seus seguidors, continuaven al mateix temps insistint fins on fos possible en el caràcter limitat, constitucional i essencialment defensiu de la seva crida a armes. La principal tasca dels hugonots era desenvolupar l'herència del calvinisme revolucionari de forma que satisfés les dues necessitats ideològiques més urgents: una ideologia capaç de defensar la

---

64 Skinner, Op. Cit., p. 292-294

legitimitat de resistència per motius de consciència i una ideologia d'oposició més constitucionalista. Hotman estudià l'antiga constitució de França per argumentar la seva teoria. Segons Hotman la Corona havia de ser controlada pels frens de la política, els costums i les estructures feudals establertes al regne. A més assegurà que originàriament la monarquia francesa era electiva i ressaltà el paper dels Estats Generals com a òrgan vigilant de l'acció del rei. L'autoritat dels Estats Generals havia de ser superior a la del rei. Hotman era defensor de la idea d'una monarquia mixta, temperada⁶⁵.

Finalment els revolucionaris hugonots no es van valer d'arguments específicament calvinistes, sinó que van recórrer a l'Escolàstica⁶⁶. El teòleg reformista Philippe Duplessis-Mornay (1549-1623) va assegurar que la comunitat política havia de fundar-se en el consentiment del poble, el contracte acceptat i convingut entre els representants del poble i el seu sobirà. Contracte que estableix que el rei en realitat sosté el benestar i els drets del poble. La força d'aquest contracte és tan forta que un rei que l'incomplís podia ser considerat com a sediciós. Duplessis-Mornay seguí als escolàstics més radicals, perquè els conservadors, com el tomista Suárez, defensaven que el poble que signava un contracte amb el rei estava lligat per alienació de tal forma que s'instal·lava el sobirà per sobre de tot el poble. Duplessis-Mornay per contra argumentava que el poble posseïa la seva sobirania original. El rei no estava per sobre de tot. Tot el poble era major que ell i estava per sobre del rei.

Si els tomistes consideraven el rei com a *Princeps legibus solutus est*, lliure de tota obligació d'obeir a les seves pròpies lleis positives, Duplessis-Mornay va sostenir que un rei legítim no podia considerar-se com a sobirà ja que simplement era una “*espèce de ministre devant la république*”. El rei, continuà “*és un agent del poble, mentre que el poble és el véritable propriétaire de la république*”. El rei, doncs, és un servidor de la república i no pot ser considerat *legibus solutus*. L'anàlisi escolàstic dels orígens i el caràcter de les societats polítiques legítimes era la legitimació que els faltava als hugonots i els permeté afirmar que no estaven a favor de la insurrecció dels ciutadans. Això els permeté afirmar que tots els ciutadans i magistrats estaven per sota del rei com a individus, no així com a col·lectiu, que ho estaven per sobre. Així cap individu privat tenia dret a la resistència⁶⁷. L'apel·lació als arguments escolàstics permeté als hugonots insistir en que els seus arguments eren legals i constitucionals. L'autoritat de resistir a un tirà mai estigué allotjada en el cos del poble, sinó només en els magistrats en qui aquest havia transferit la seva

---

65 Skinner, Op. Cit., p. 325-28

66 Skinner, Op. Cit., p. 341

67 Skinner, Op. Cit., p. 344

autoritat i poder. Segons els hugonots, eren els magistrats els qui posseïen el dret a obligar al rei a complir amb els seus deures. Al 1580, com a resultat d'un canvi de fortuna a les Guerres de Religió de França, un bon número de teòlegs catòlics començà a adoptar una justificació molt similar de la resistència política. Per exemple, Juan de Mariana, que assegurà que “*el governant no és propietari del càrrec, sinó un governador, un guia*”.

A l'ascens al tron d'Enric III (1574-1589) l'ideal bodinià de la monarquia regia va poder traduir-se en projecte. La preponderància que a partir de 1570 havien adquirit els grup dels *politiques* en el camp de la batalla política l'havien atorgat la responsabilitat de vetllar pel bé de l'Estat i de la reputació del rei. La connexió entre Estat i rei no corroborava però un govern personal del rei, però si una monarquia on els súbdits obeïen la llei del monarca i el monarca obeïa la llei de la naturalesa permeten als súbdits conservar la llibertat i la possessió de béns. No podia ser, segons els “*Sis llibres de la República*” de Jean Bodin ni una monarquia senyorial, on el rei governava els súbdits com un pare de família, ni una monarquia tirànica, on el rei menyspreava la llei de la naturalesa, abusava de les persones lliures com si fossin esclaves i dels béns dels súbdits com si fossin seus⁶⁸. Pel grup dels *politiques*, pels nobles de toga i els magistrats de justícia, una monarquia règia podia funcionar a través dels oficials del rei, que eren els únics en disposició d'actuar pel rei en nom de l'interès del bé públic. Durant els anys del regnat d'Enric III van créixer enormement els poders del secretari d'Estat, instituït per Enric II al 1547 i reservat per persones coneixedores del dret. La firma del secretari d'Estat era necessària per donar valor jurídic a cada acte de l'Estat. En temps d'alta conflictivitat política i religiosa, i de violència difusa, aquest càrrec era la imatge que sostenia la pràctica d'una monarquia que administrava el seu poder tan a París com a províncies i que assegurava el respecte pels costums i la llei. Junt al secretari d'Estat, van ser els oficials del rei i els *politiques* els encarregats de donar una estructura administrativa a la monarquia, utilitzant la possibilitat de la venda dels càrrecs. Els càrrecs relacionats amb les finances i la justícia van ser posats a la venda per Enric III. Durant el seu regnat el número de funcionaris venals es calcula que es situava en els 60.000. Aquests funcionaris van difondre la convicció que la monarquia era *royale* en quan limitada per les lleis de Déu, del dret natural i de les lleis fonamentals. Per contra aquells que eren faltats de diners restaven apartats dels càrrecs de l'administració central, quedant relegats als càrrecs municipals i provincials, fortament crítics amb la monarquia.

Per l'administració i el govern de França, i també pel destí de la pròpia monarquia,

---

68 De Benedictis, Op. Cit., p. 124-125

va ser d'enorme importància l'aproximació que es produí entre *malcontents* i *politiques* al 1584 per a la solució de la successió al tron. Després de la mort natural del successor d'Enric III, que no tenia fills, s'obrí la discussió sobre si un hugonot podia esdevenir successor al tron dels cristianíssims sobirans francesos Valois. El pes i la rellevància dels oficials reials es va poder fer sentir clarament en ocasió a la greu crisi que es produí a França entre el 1588 i 1589, on els seus signes visibles van ser les barricades aixecades a París al maig de 1588 per una multitud lloant al duc de Guisa, assassinat a mans del rei Enric III, crim al qual seguiria el regicidi del propi Enric l'any següent a mans de Jacques Clément. La dificultat per ocupar el tron del Borbó hugonot Enric de Navarra, rei de França amb el nom d'Enric IV (1589-1610), van ser substancialment resolta pels catòlics moderats del Parlament de París, que complint amb la llei sàlica com a condició, van demanar una solució política al conflicte. La conversió al catolicisme d'Enric (juliol de 1593) va fer la funció de pacificar el caràcter religiós de la guerra. Una vegada Enric IV va fer la seva entrada a París al 1594, la noblesa de toga del Parlament va demanar al nou rei la protecció dels càrrecs patrimonials, tan públics com senyorials.

La solució finalment adoptada a l'Edicte de Nantes de 1598 sancionà un fet nou: l'existència d'una regne on coexistien dues religions diferents, sense comprometre la unitat nacional i estatal. Amb la seva acció, Enric IV (primer rei de la casa dels Borbons) encarnà aquest difícil èxit. Al temps de l'edicte de Nantes els reformadors eren només un milió d'habitants, una minoria. París es revelà com un bastió del catolicisme. Al final de la guerra, amb Enric IV com a nou rei, després de la seva conversió al catolicisme, es va iniciar la pacificació del país. París es va convertir en el centre permanent del regne.

Capítol 2. El segle de Lluís XIII i Lluís XIV i la intensificació de l'absolutisme

2.1 El debat entorn la crisi del segle XVII: pèrdua del poder polític de la noblesa?

Malgrat que durant molt de temps ha estat un dels arguments més controvertits que ha debatut la historiografia de l'Edat Moderna, la “*crisi del segle XVII*” és avui, en paraules de l'historiador italià Francesco Benigno, “*un tema desgastat, irremeiablement esgotat i passat de moda*”⁶⁹. La interpretació d'aquesta crisi ha caracteritzat la imatge d'un segle ombrívol, marcat per reiterades caresties i devastadores epidèmies, per freqüents fallides de l'Estat i guerres interminables, un segle sobretot de revoltes i revolucions. No obstant, la historiografia francesa s'ha resistit durant molt de temps en veure el segle de Richelieu, Colbert i Molière com una etapa de crisi política i social, de depressió econòmica i de malestar intel·lectual, i per tant, s'ha negat a transformar el *Grand Siècle* en un maltret “*Segle de Ferro*”. Per això s'ha seguit estudiant la primera meitat del segle XVII lligada al segle anterior i s'ha vist la Guerra dels Trenta Anys i la Fronda com una frontera a partir de la qual arrenca un segle que coincidirà amb l'ascens al poder del *Roi soleil*.

La crisi de la meitat del segle XVII va tenir un caràcter excepcional, segons Benigno. El desordre financer i la pèrdua del control per part del govern van produir una resistència que fins aleshores no havia tingut precedents i que malgrat la seva naturalesa essencialment defensiva i conservadora, en alguns casos va donar lloc a canvis importants de govern⁷⁰. Durant un breu període, entre 1647 i 1650 la pròpia existència de la monarquia semblava córrer perill: mentre els anglesos decapitaven a Carles I en nom del poble (el 30 de gener de 1649) i els holandesos abolien l'estatuder, Mazzarino havia de fugir d'un París aixecat en armes i els espanyols no semblaven controlar els governs revolucionaris català i portuguès. Pel que respecte a França, Holanda i Anglaterra, la crisi de la primera meitat del segle XVII coincidí amb un increment extraordinari de la circulació d'idees i d'experiències, amb la intensificació de la comunicació i l'estructuració d'autèntiques esferes públiques.

Al segle XVII el grup socialment dominant va continuar sent la noblesa. On alguns han vist la crisi de la noblesa aristocràtica i l'inici del seu camí cap a la decadència, altres

---

69 Francesco Benigno. *Espejos de la revolución : conflicto e identidad política en la Europa moderna*. Barcelona : Crítica, 2000. p. 47

70 Benigno, *Ibid.*, p. 65

historiadors, com la francesa Arlette Jouanna afirmen que aquesta idea hauria de ser revisada. La relació entre noblesa i monarquia va ser molt variada segons el país. A Espanya la presència d'elements burgesos al servei del monarca no va posar en entredit la relació privilegiada entre la Corona i l'aristocràcia: la noblesa espanyola no es va oposar a l'absolutisme progressiu en quant els nobles controlaven totes les branques de l'administració⁷¹. A França, segons Alberto Tenenti, va ser diferent. La monarquia va haver de lluitar fins a la meitat del segle XVII per dominar la resistència i la intolerància aristocràtica, de forma que es va recolzar molt més en els elements procedents de la burgesia⁷². Segons la visió d'aquest període més tradicional, la burgesia, gràcies al seu potencial econòmic, va tendir a ocupar les files de la noblesa, desplaçant-la a un paper marginal. Però aquesta idea també caldria posar-la en qüestió o matisar-la. En el cas francès, segons la interpretació de Jouanna, la pressió exercida pels *nobles de toga* va acabar imposant un estil de vida per tota la noblesa diferent al tradicional, allunyat de la guerra i més proper al llibre i la cultura⁷³. Tot i així els *nobles d'espasa* es resistien a abandonar les seves tasques naturals. La guerra era essencialment exclusiva de la noblesa. Pels nobles de sang la seva funció era encarnar un ideal, és a dir, ser els models de l'excel·lència humana. Els nobles demanaven insistentment que els càrrecs oficials fossin reservats al seu estament. Eren contraris a la venalitat dels oficis. Els nobles de sang eren contraris a la divisió que s'estava produint entre noblesa tradicional i noblesa administrativa (de toga). La creixent importància del "llibre" entre la noblesa estava posant en risc l'estatus dirigent de la noblesa tradicional, poc propensa a l'erudició. Poc a poc la noblesa de toga estava guanyant terreny polític a la noblesa tradicional⁷⁴.

Segons Jouanna el que realment s'estava produint era una competència entre l'antiga noblesa d'espasa i la nova noblesa de toga. Pels rics advocats una forma d'adquirir prestigi i estatus social, així com més poder econòmic, era a través dels càrrecs (nomenaments reials). Ocupar un càrrec donava molt prestigi i poder polític. Pujar els esglaons de l'ascens social era essencialment esdevenir més gran. La idea d'un "*cursus honorum*" emergirà poc a poc a finals del segle XVII i serà l'efecte d'una mutació profunda dins de les estructures socials i polítiques. Per Jouanna l'antiga noblesa no tenia altre remei que posar-se al nivell cultural i intel·lectual de la nova classe dirigent. Aquesta mutació va iniciar-se entre els segles XVI i XVII i alguns nobles ja la van començar a

---

71 Tenenti, Op. Cit., p.128

72 Tenenti, Op. Cit., p. 129

73 Jouanna, Op. Cit., p. 35-37

74 Jouanna, Op. Cit., p.45

veure, advertint que aquest antic estament havia d'obtenir certes competències i formar-se per ocupar càrrecs perquè els llocs de responsabilitat exigien certs coneixements. Alguns nobles van reclamar la creació d'escoles específiques per nobles on poder rebre una educació específica i aprofundida. Richelieu, desitjós de comptar amb una noblesa de servei, donà molta importància a la formació de l'aristocràcia. Aquesta preparació cap als nobles fou una veritable revolució mental. El malestar dels segles XVI i XVII prové en part per l'hostilitat cap al nou model d'home noble encarnat pels *officiers* de toga, i més contra els precursors dels funcionaris que van ser els *Intendants*, que revela les dificultats per acceptar el regne d'aquest nou valor: la competència. Els nobles van acabar fent aquesta mutació, però tard. Ho haguessin pogut fer als segles XV i XVI, però al no fer-ho van perdre del tot el control sobre el sector de la justícia i les finances, i en gran mesura, el de l'administració central de l'Estat, si bé va ser en el sector de l'exèrcit que aquesta conversió a la professionalitat donà els seus fruits. Aquesta és la gran diferència amb la noblesa anglesa, menys sensible al prestigi dels valors guerrers, que invertí grans sumes en educació (sobretot escoles de dret). Aquesta diferència ha jugat un rol gens menyspreable en l'evolució dels dos països, donat que això influencià en les exigències de les respectives elits al respecte de l'Estat; a França, el retard dels nobles a pesat en gran mesura en el seu pensament polític⁷⁵.

Aleshores quin va ser el problema del descontentament nobiliari dels segles XVI i XVII? Existí realment una crisi econòmica que afectés la noblesa? Segons Jouanna s'han de trencar els estereotips que encara circulen al voltant de la noblesa, i en particular, d'aquell que parla d'un empobriment i la pèrdua del seu poder polític⁷⁶. Segons els estudis de James B. Wood, que ha estudiat la regió de Bayeux durant 1552, 1639 i 1666, no hi ha un canvi significatiu en la distribució dels ingressos nobiliaris. Pel que fa al número de pobres, segons ha estudiat Jean Mayer, eren en un nombre important, però no augmenten. La tendència general és a l'enriquiment. La venda de terres és una mostra de debilitat de la noblesa antiga i l'enriquiment de la nova burgesia? Podria semblar-ho però l'anàlisi detallat demostra que la causa de la ruïna d'algunes famílies nobles es troba en situacions accidentals. Els beneficiaris dels decrets reials que permetien la venda de les terres són majoritàriament altres nobles. Les xifres de Bayeux desmenteixen la imatge d'una burgesia enriquida gràcies a la ruïna de l'antiga noblesa⁷⁷. Com ha demostrat Jouanna, l'estereotip de la davallada de les fortunes nobiliàries reposa sobre tres idees

---

75 Jouanna, Op. Cit., p.67

76 Jouanna, Op. Cit., p.85

77 Jouanna, Op. Cit., p.93-94

que haurien de ser seriosament reexaminades: l'estabilitat de les rendes senyorials i la seva percepció en espècie que haurien disminuït per la inflació del segle XVI (això només era una part dels ingressos dels nobles); les guerres haurien estat la ruïna per la noblesa (parcialment cert: una part de la noblesa sortí perjudicada, una altre beneficiada i una tercera en fou indiferent); el tipus de vida desenfrenada dels nobles i la seva absència d'interès per la gestió de les terres, la manca de sentit de la rendibilitat i del profit els portava fatalment cap a la ruïna (és parcialment cert, però els nobles eren molt atents a la gestió de les seves terres, tot i que les despeses exigides per mantenir el seu rang eren molt altes).

Què hi ha de cert en la pèrdua de poder polític de la noblesa durant el segle XVII? Segons Jouanna aquesta idea ha de ser revisada. No hi ha cap dubte que per no haver empleat suficient energies en adquirir competències necessàries, els nobles de tipus tradicional van ser poc a poc exclosos de les corts judicials i de finances, on es va estendre la venalitat i l'herència dels càrrecs. Els beneficiaris d'aquest desallotjament van ser nobles, d'una altra mena, on l'ancianitat va ser de vegades honorable. Trobem el mateix procés que als organismes de l'administració central: és la noblesa de toga qui ocupa el càrrec, en detriment de la noblesa d'espasa⁷⁸. Sota els Valois, el *Conseil étroit des souverains*, anomenat *Conseil des Affaires* i més tard *Conseil d'En-Haut*, on es prenen les decisions més importants, va ser poc a poc envaït pels homes de toga, la seva preponderància esdevingué quasi monopoli sota Enric IV, després es produí un retorn parcial de la noblesa sota Mazzarino i un monopoli total a partir de 1661. No obstant, la noblesa tradicional mantenia un poder molt fort, a nivell local, gràcies a les seves xarxes de clientela i amistat. Els factors estructurals de descontentament van ser agreujats, durant el curs del segle que separa 1559 de 1661, per factors conjunturals. El primer va ser la feblesa freqüent de l'autoritat monàrquica, a causa de l'edat, la salut o la personalitat dels sobirans. Un segon factor conjuntural era el monopoli dels beneficis per un petit grup de favorits. Sota Francesc II van ser els germans de Guisa; sota Carles IX els consellers italians amics de la reina mare, Birague, Gondi, Gonzague; sota Enric III Joyeuse i Épernon; sota Lluís XIII Concini, després Luynes i finalment Richelieu; i a l'inici del regnat de Lluís XIV va ser Mazzarino. En qualsevol de les ocasions, els exclosos proclamaren el seu descontentament. Un tercer factor conjuntural, el més important, va ser el factor religiós.

Segons Jouanna, els reis eren educats des de petits perquè tinguessin especial

---

78 Jouanna, Op. Cit., p. 98

relació amb la noblesa. També estaven molt interessats en mantenir la puresa de la noblesa, pel que feia als casaments, si feia falta aportant la dot. La política reial de protecció dels llinatges era ambivalent: bàsicament era un mitjà de control⁷⁹. Malgrat les manifestacions teòriques en favor de la noblesa per part de la monarquia, quatre punts de la política reial podien inquietar-la. El primer era la voluntat de control del fet nobiliari i en particular de controlar l'ennobliment. El rei volia destruir la noció, perillosa per ell, de la noblesa natural i afirmar que la qualitat de noble només podia ser conferida pel príncep. La sanció reial era necessària per donar legalitat al procés d'ennobliment. La gran *Recherche* de 1666-1668 de Colbert va ser un èxit en aquesta política. Els agents treballaven sota el principi que només el rei podia atorgar la qualitat de noble. El segon aspecte era la voluntat de la política reial de restringir els privilegis fiscals, esforç en què té veure, però, més una conseqüència de les dificultats financeres amb freqüència de la monarquia que l'efecte d'una intenció premeditada. El tercer element era la intenció de convertir el segon ordre en una noblesa de servei, útil al reialme. La monarquia lluità contra la ociositat noble, en ajuda de la noblesa de toga, doncs els seus valors estaven en harmonia amb els del nou ideal. La idea de Richelieu era donar als gentilhomes una política de formació que els capacités per ocupar els càrrecs de responsabilitat dins l'armada o l'Estat. Un darrer aspecte que inquietà la noblesa fou l'exigència de disciplina i obediència. La noblesa va haver d'acceptar que els seus privilegis no eren naturals i que depenien en tot cas del favor reial. La vehemència en la protesta nobiliària resultà de la consciència que ells havien de ser el cor de l'Estat, la "*senior pars*", l'elit del reialme. Per això afirmaven que el rei, però sobretot els malvats consellers, volien destruir les formes tradicionals de l'Estat, del qual ells eren els guardians. Prendre les armes per la causa nobiliària era defensar el bé públic que es confonia "naturalment" amb la grandesa de la noblesa⁸⁰.

2.2 L'ascens de l'Estat francès abans de 1627

Segons Ertman, la victòria d'Enric IV a les Guerres de Religió va ser la victòria dels càrrecs venals⁸¹. Amb el recolzament dels oficials venals es procedí a un reordenament polític de França seguit de la pacificació política i religiosa. Als governadors de les províncies, que durant els anys de la guerra havien augmentat el seu poder, Enric IV els recordà que la seva funció essencial era només com a comandants dels homes que

---

79 Jouanna, Op. Cit., p. 112-113

80 Jouanna, Op. Cit., p. 119

81 Ertman, Op. Cit., p.100

eren en guerra, deixant clar que qualsevol interferència en assumptes judicials o de finances era il·legal⁸². Per evitar interferències dels governadors el rei posà comissaris amb funcions específiques en temes militars, d'administració i de justícia, dibuixant així el que serà la figura de l'*Intendant*, representant del sobirà amb directe dependència del *Conseil du roi*.

Des de 1604 Enric IV donà les gràcies als funcionaris pel seu suport acordant quelcom que durarà molt de temps: poder deixar el seu càrrec als seus fills. En part els oficials es convertien en propietaris dels seus càrrecs, a canvi del pagament d'un impost anual (la *Paulette*). Era una bona forma de control als oficials i d'assegurar-se l'Estat bons ingressos. Jean Mayer ha calculat que les guerres del segle XVI van ser finançades per la venda de càrrecs, fet que mostra que la venalitat dels càrrecs, lluny de ser accessori per l'Estat modern, va ser al contrari una de les peces mestres, tan en el plànol financer com polític i social⁸³. Amb la restauració monàrquica d'Enric IV (1589–1610) comença el regne d'una veritable “*tecnoestructura*”, grup que a partir d'aquell moment es van instal·lar al cor de l'Estat i que van entrar ràpidament en conflicte amb una altre elit que es sentia evidenciada, els gentilhomes. L'esdeveniment esclata els dies previs als Estats Generals de 1614. La noblesa prengué ràpidament consciència que els oficials ennoblits estaven fent entrar als seus rangs una massa de jutges i d'administradors, que tindria com a conseqüència la transformació radical del rostre de la noblesa i s'estava deixant entreveure el naixement de la noblesa de toga (nova aristocràcia funcional). La noblesa reivindicà alt i fort la supressió d'aquest impost anual i la venda de càrrecs. Els oficials replicaren exigint que cap pensió fos pagada a la noblesa⁸⁴.

James B. Collins defensa que el segle XVII va ser revolucionari per a la monarquia francesa quan va superar definitivament la vella concepció feudal. A diferència del defensat pels apologistes de la monarquia del segle XVII i els historiadors del segle XIX i XX que van seguir la interpretació tradicional, la monarquia francesa a partir de llavors no es va emprar a assegurar-se un poder absolut, perquè sabia que li era impossible, sinó que va dedicar totes les seves forces a sistematitzar l'Estat, la qual cosa no vol dir que s'estigués modernitzant⁸⁵. En aquest sentit Joël Cornette⁸⁶ ha posat de relleu la gran distància entre la realitat i els discursos, les proclames i els comentaris

---

82 De Benedictis, Op. Cit., p. 125

83 Jean-Marie Constant. *Naissance des États modernes*. París: Ed. Belin, 2008. p. 102

84 Constant, Ibid., p. 102

85 James B. Collins. *The State in early modern France*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. p.2-8

86 Joël Cornette (dir). *La Monarchie entre Renaissance et Revolution, 1515-1792*. París: Seul, 2000. p. 142

panegírics d'una monarquia al segle XVII presentada ella mateixa com la més perfecte dels governs i amb un funcionament efectiu de l'Estat sobre el terreny. Segons Cornette els historiadors han abusat de la imatge que la monarquia va voler donar d'ella mateixa i han quedat condemnats a no veure més enllà de la “*cultura de les aparences*”. Cornette argumenta que el funcionament real de la monarquia es pot conèixer a través dels arxius. La documentació del *Conseil des Finances*, per exemple, demostra múltiples incidents que alteraven la màquina fiscal i el sistema fisco-financer. Cornette es pregunta, en aquest sentit, si els historiadors no han estat víctimes d'una il·lusió retrospectiva produïda pels propis contemporanis de l'època, que van contribuir a dibuixar una imatge conciliadora de la monarquia⁸⁷. Robert Decimon⁸⁸ defensa que l'absolutisme de dret diví nascut de les Guerres de Religió confirmà i reforçà el lloc eminent d'un grup d'homes que van ser erigits en grans capellans d'una religió reial, els “*officiers*”, notablement els magistrats de justícia, homes de toga llarga, defensors de l'ordre i la llei encarnats pel rei, transformats en una veritable aristocràcia d'Estat.

Maximilien de Béthune, duc de Sully i primer ministre d'Enric IV va fer un intent per racionalitzar la “*irracionalització*” del govern, introduint reformes que havien d'ajudar no pas a canviar el caràcter bàsic de l'Estat, sinó a fer-lo més eficient dins les limitacions imposades pels funcionaris propietaris i les finances privades. Sully fou el que introduí al 1604 l'impost de la *Paulette*, que proporcionava als oficials venals allò que més desitjaven, seguretat. També s'iniciaren processos judicials contra alguns financers en uns tribunals especials creats per tal efecte, les *chambres de justice*. Enric IV, gràcies a la seva victòria, refundà l'aliança entre la Corona, els oficials venals i els financers. Això permetia a la Corona prescindir dels Estats Generals i mantenir viu un front comú contra els alts aristòcrates. Amb totes aquestes mesures es dibuixava, segons Angela De Benedictis, “*una monarquia ben ordenada i de tipus administrativa, que podia confiar en una part substancial del Tercer Estat, aquella de la que provenien els funcionaris venals que ara formaven part de l'Estat*”⁸⁹.

Segons Cornette, amb la *Paulette*, els elements més rics de les viles es van abocar a la compra de càrrecs. El càrrec que compraven es transformà en un “*bé immobile fictici, patrimonial i quasi hereditari*”. I continua: “*per una bona família del regne, enriquida al món de la terra, de la botiga o del comerç, la compra d'un càrrec passava a*

87 Joël Cornette (dir). *La Monarchie entre Renaissance et Revolution...* p. 184

88 Robert Descimon. “La haute noblesse parlementaire parisienne: la production d'une aristocratie d'Etat aux XVI et XVII siècles” a Philippe Contamine (dir). *L'Etat et les Aristocraties XII-XVII siècles, France, Angleterre, Ecosse*. Paris: Presses de l'Ecole Normale Supérieure, 1989. p. 357-384.

89 De Benedictis, Op. Cit., p.125-26

*ser més que mai una etapa obligada en un procés d'ascens social i de reconeixement social, i en darrera instància, la compra conferia una dignitat noble*⁹⁰. El càrrec tenia gran importància per l'ambició simbòlica, en una societat on la representació del poder s'identificava en gran part al poder mateix. La institucionalització de la venda de càrrecs contribuï a una altra revolució on la monarquia va ser ella mateixa l'agent i el motor: una despersonalització i una “*defeudalització de l'Estat*” per la substitució de les relacions monetàries a connexions de fidelitat, d'home a d'home, a l'interior del govern reial. Segons declarà el propi Richelieu, la creació de la *Paulette* creà una nova fidelitat, una “*fidelitat d'Estat, monetaritzada, adquirida a preu d'or*”.

Amb l'arribada al poder de Lluís XIII (1610-1643), després de l'assassinat d'Enric IV per part d'un tiranicida catòlic, la concòrdia entre els oficials reials i la Corona va patir una fissura que es manifestaria sobretot en els darrers anys del seu regnat i que seria particularment profunda i traumàtica. Els primers set anys de regnat de Lluís XIII van estar en mans de la regent Maria de Mèdicis, que destituï del Consell els vells ministres d'Enric IV, afavorint l'entrada d'homes nous, com l'italià Concino Concini. Van ser anys en que França experimentà una economia en depressió que van obligar a dur a terme augments en les demandes fiscals de l'Estat, que van provocar grans tensions entre la població. Durant el període de la guerra civil i de religió del segle anterior els Estats Generals s'havien reunit al 1560, 1576, 1588 i 1593. Al gener de 1614 eren enviades lletres patents a tots els racons del regne amb l'ordre d'elegir els representants dels tres ordres i elaborar els *cahiers de doléances*. El 22 d'octubre va tenir lloc la sessió solemne d'obertura dels Estats a París, amb la presència de 140 eclesiàstics, 132 nobles i 192 diputats del Tercer estat (en la seva majoria oficials reials). Dos problemes eren especialment presents entre els diputats: l'afirmació de l'autoritat règia contra l'argument que tendia a limitar el seu exercici i la venalitat dels oficis, del que es demanava la supressió immediata. Els magistrats, que composaven la part essencial del Tercer Estat, i els consellers del Parlament de París, que tenien una influència en la opinió general del regne, demanaven que es proclamés la inviolabilitat de la persona del rei i la seva superioritat respecte cap altra instància a l'interior del regne. En termes pràctics, aquestes proposicions significaven declarar la independència de l'Estat enfront al poder papal: els magistrats entraven en conflicte directe amb el nunci apostòlic, amb la major part dels bisbes i amb els jesuïtes francesos.

Els anys de 1611-1661 van estar caracteritzats per una successió quasi

---

90 Joël Cornette (dir). *La Monarchie entre Renaissance et Revolution...* p. 191

ininterrompuda de favoritisme: Concini, Luynes, Richelieu i Mazzarino. Aquesta situació també es donava a d'altres països. La voluntat dels reis era recolzar-se en homes que els devien tot i per això podien d'esperar d'ells absoluta fidelitat. Això explica els odis que aquesta situació aixecà. La concentració de poder al voltant del favorit era una amenaça pels grans. Richelieu i després Mazzarino van repartir càrrecs entre els seus familiars deixant fora a la resta de famílies nobles. Això provocà la creació de coalicions amb un objectiu molt clar: capturar el favorit i el seu equip de fidels, si era necessari l'assassinat, i posar un home més favorable als seus interessos. Aquestes empreses eren les que van rebre el nom de "cops d'Estat"⁹¹. Totes les revoltes i conspiracions fomentades contra Richelieu a partir de 1630 volien minar la confiança que tenia el rei respecte el Primer ministre. La Fronda, en la seva composant de revolta dels Grans (1650-1653) -la participació de la noblesa mitjana presenta característiques diferents- va ser sobretot una guerra de clienteles rivals on la violència va provenir d'una part dels malcontents provocada pel monopoli del poder per part de Mazzarino i per la falta d'un arbitratge ferm⁹². A les revoltes dels grans durant el segle XVII hi ha un component primari el qual sempre es repeteix: la defensa de l'honor lesionat. Segons Cornette entre el poder reial i la noblesa el divorci en aquests anys havia esdevingut patent⁹³.

L'ordre de la noblesa reclamava la supressió de la venalitat dels càrrecs públics i particularment la fi del dret anual o *Paulette*, que a partir del 1604 permetia als oficials assegurar-se l'hereditat dels càrrecs gràcies al pagament de la taxa regular. En aquest cas la noblesa era el veritable portaveu de la opinió general del país, i especialment de les expectatives populars, que no es sentia representada dins del Tercer estat per aquests *robins* (noblesa de toga). Segons la noblesa, la venalitat dels càrrecs havia privat al rei de l'elecció dels seus oficials: abolir-la significava, doncs, restaurar la llibertat del rei. Per la seva banda, el Tercer estat reclamava la reunió periòdica dels Estats Generals i que fossin convocats cada deu anys. Al mes de març de 1615 el canceller Sillery anuncià que el rei havia decidit abolir la venalitat dels càrrecs, establir com al passat una Cambra extraordinària de justícia contra els financers corruptes i reduir el nivell de les pensions. Semblava que els Estats Generals havien aconseguit importants resultats⁹⁴.

El Parlament de París volia esdevenir l'únic interlocutor del poder regi. El 28 de març de 1615 decidí convocar els prínceps i els grans oficials per debatre els afers del

---

91 Jouanna Op. Cit., p. 234

92 Jouanna, Op. Cit., p. 235

93 Joël Cornette (dir). *La Monarchie entre Renaissance et Revolution...* p. 205

94 De Benedictis, Op. Cit., p. 128-29

regne, examinant els *cahiers* presentats pels tres Estats. El Parlament de París semblava reivindicar un rang superior als Estats Generals, una supremacia en el govern que l'hagués convertit en l'òrgan de consell immediat i natural del sobirà. Lluís XIII, havent comprès el perill que suposava aquesta convocatòria, anuncià el 13 de maig de 1615 que la *Paulette* seria prorrogada per dos anys més. En realitat venia a bloquejar les esperances de reforma provocades per la reunió dels Estats Generals. La situació de crisi era tal que Lluís XIII va decidir convocar a les elits en una Assemblea de Notables.

A partir de 1617 el govern iniciava un període de relativa estabilitat. Però els mals denunciats pels Estats Generals del 1614 continuaven. L'expedient fiscal de la venalitat dels oficials privava al rei del control sobre els seus oficials, mentre les concessions de dignitat i honors als seguidors del rei i les llibertats atorgades a les comunitats protestants per mantenir la pau civil robaven al sobirà el control de grans províncies. Per poder posar remei a aquests inconvenients el rei va recórrer a una instància tradicional, una Assemblea de Notables. A l'assemblea participaven grans personatges nominats directament pel rei, on no existien *doléances* generals, però sí opinions precises sobre els temes als quals feia referència el programa de la reunió. Oberta a Rouen el desembre de 1617 amb la presència del rei, l'Assemblea de Notables estava composta per 52 persones, dels quals 11 eren bisbes, 15 grans senyors i 26 magistrats, originaris tots de França⁹⁵. Al 1618 per decisió del *Conseil du roi* s'havia anul·lat la *Paulette*, tema que sempre estava a l'ordre del dia, però la voluntat dels parlamentaris parisencs i la represa dels conflictes religiosos van fer restablir al 1620 aquesta taxa. Durant el mateix any de l'Assemblea de Notables, Lluís XIII s'havia alliberat de la tutela de la mare Maria de Médicis, havia fet assassinar a Concini i l'havia substituït per un altre favorit, Luynes. Un any abans Richelieu havia entrat al *Conseil du roi* i al 1624 es convertiria en el ministre principal. El seu objectiu principal va ser l'afirmació de la monarquia francesa i el servei fidel a la persona del rei Lluís XIII.

La particular presència de l'església protestant a França constituïa un obstacle al projecte de Richelieu. Segons l'Edicte de Nantes, la "religió pretesament reformada" constituïa un ordre del regne, un tipus particular de comunitat dotada del seu propi privilegi i llibertat, així com d'un dret particular. Tal dret feia referència a les múltiples prerrogatives socials i regionals alhora que portava a definir l'estatus d'un individu o d'un cos enfront el poder reial. L'Edicte de Nantes havia reconegut la capacitat de l'Església reformada a governar-se sola, a regular la seva vida comuna, a reunir-se en col·loqui i en

---

95 De Benedictis, Op. Cit., p. 129

sínodes provincials. Cada tres anys es reunien sínodes nacionals, amb l'autorització del rei i amb la presència d'un comissari reial. Greus conflictes sobre l'aplicació de l'edicte en el territori del Béarn van conduir al 1620 a noves accions de guerra entre els hugonots i la Corona: a la primavera del 1621, a una primera guerra de religió tancada a l'octubre de 1622, la va seguir una altra iniciada l'hivern de 1625 i acabada al febrer de 1626 i encara una tercera entre maig i octubre de 1628. Aquesta darrera es va concloure amb el setge i la derrota de la "república" hugonota atlàntica de La Rochelle. L'Edicte d'Alès de 1629 senyalava el final del darrer cicle de guerres civils i de religió; mantenia totes les disposicions religioses i jurídiques de l'Edicte de Nantes però la clàusula especial de 1598 que havia donat privilegis polítics als hugonots desapareixia.

A l'entorn de la segona meitat del segle XVII la noblesa d'espasa es trobava en una situació de profund malestar polític. Segons els pamflets elaborats pels propis nobles, els seus enemics eren els ministres reials i un nou tipus de funcionari que s'estava introduint lentament en l'estructura del poder d'aquest Estat en construcció: funcionaris reials que van accedir al seu càrrec mitjançant la seva compra. La pugna entre aquests dos grups es centrà en la negativa de l'antiga noblesa a acceptar a aquest nou grup entre les seves files. D'altra banda la monarquia s'apropava a la noblesa de toga perquè els seus membres eren econòmicament més vitals. A poc a poc la noblesa de toga es va convertir en els banquers del rei i per tant en una important font de recursos per a la monarquia. El desplaçament de l'antiga noblesa en l'escala social va accentuar la reacció de part de l'alta aristocràcia en contra dels nomenaments de persones de baixa extracció per a càrrecs importants de l'Estat, com per exemple de governador de província.

Quina era la procedència social dels funcionaris venals? Segons Thomas Ertman, en el cas dels *Intendants* havien tingut càrrecs de responsabilitat anteriorment als Parlaments. Eren jutges (*maîtres des requêtes*), amb alts coneixements en lleis, que no tenien el rang de noblesa però sí un alt prestigi social i preparació. Els seus càrrecs com a jutges als Parlaments els atorgava accés a grans riqueses i influència. Quan van fer el salt com a funcionaris reials, la seva condició els ennoblí i els posava en molt bona situació per convertir-se en aliats imprescindibles per a la monarquia. Els *Intendants* es van convertir per als funcionaris de carrera (la noblesa tradicional) en el símbol dels intents de la Corona per estendre el seu poder minant els tradicionals privilegis i jurisdiccions de la noblesa d'espasa. D'altra banda, als nous funcionaris venals els interessava, una vegada havien comprat el seu càrrec, fer-se càrrec del control de la recaptació d'impostos per així recuperar els diners que havien gastat en la compra del càrrec. Així aquests funcionaris es

convertien en prestadors del rei, anticipant al rei els diners que després recaptarien al territori.

2.3 Les reformes de 1628-1634 i la crisi de 1635. França a la Guerra dels Trenta Anys

La primera meitat del segle XVII va ser un temps de crisi econòmica, social i política per a la monarquia francesa. Les Guerres de Religió de finals del segle XVI havien deixat un país en ruïnes i amb problemes estructurals per a la nova monarquia borbònica. A partir de 1627 les caresties i la pesta van començar a atacar bàsicament al centre i al *midí* francès. Per fer front a aquesta crisi de subsistència les comunitats locals van contraure nombrosos crèdits que van debilitar el seu poder, facilitant a l'Estat una nova via d'accés a noves cotes de poder, aquesta vegada al nivell local. La política bel·licista seguida pel cardenal Richelieu, primer ministre de Lluís XIII, va portar el país a la participació en la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648) i a l'esgotament de les classes populars, amb la pujada d'impostos per pagar la guerra. La guerra comportà un extraordinari i brutal augment dels impostos, duplicats i triplicats en qüestió de molt pocs anys. L'augment va recaure bàsicament en la *taille*, la major taxa reial que pesava pràcticament només sobre els camperols, en el moment que les principals ciutats gaudien d'excepcions particulars. La contribució de la *taille* als ingressos de l'Estat va créixer del 40% a prop del 54% al 1639, per arribar al 62% al 1648⁹⁶. Això va ser possible per les innovacions que va introduir el govern. Lluís XIII va emprendre una reforma total de l'administració que passava per la introducció d'una reforma fiscal. La monarquia necessitava ingressos ràpids i la recaptació d'impostos directes era un procediment massa lent i pesat. Bàsicament la monarquia el que va fer a partir d'aquest moment va ser donar major control sobre la recaptació d'impostos als prestadors particulars. A més, a partir de 1634 van ser enviats a totes les províncies oficials reials, els *Intendants*, per controlar la recaptació d'impostos. Com a conseqüència, es va produir un important augment de la pressió fiscal, que va recaure sobre la població més pobre. La Corona necessitava ingressos extres, diners que els funcionaris venals estaven en disposició de proporcionar a la monarquia. Thomas Ertman ha qualificat a aquest grup de persones com a “*co-propietaris*” de l'Estat⁹⁷. Però l'explotació d'aquests funcionaris era una estratègia d'auto-destrucció per a la monarquia perquè quan arribés la pau, tot el sistema es col·lapsava. Al 1627, abans de l'esclat de les majors hostilitats bèl·liques, el 56% dels

---

96 De Benedictis, Op. Cit., p. 132

97 Ertman, Op. Cit., p. 107

ingressos de l'Estat estaven absorbits pel deute en forma d'interessos a *rentiers* i *gages* a pagar als funcionaris. D'on venien els diners per pagar la guerra? Una part molt important de l'increment dels impostos. Els impostos directes van pujar entre 1627-1634 un 65% proporcionant uns ingressos de 20,7 milions de lliures al 1627 i 34,2 milions al 1634. Al mateix temps centenars de càrrecs eren creats per aconseguir més diners.

Els ingressos provinents de la recaptació de la *taille* no van fer altre cosa que incrementar-se, especialment en el període 1630-1660. La següent taula s'ha elaborat a partir de les dades aportades per H. Doucet i M. Marion.

Ingressos de la <i>taille</i> (en milions de lliures)			
1484: 1,5	1550: 5,2	1593: 8,9	1640-44: 43,7
1490: 2,1	1551: 5,9	1596: 18	1661: 45
1506: 1,7	1557: 6,6	1597: 16,2	1662-72: 35
1507-11: 1,4	1559: 5,8	1599: 17,7	1673-78: 38
1512: 2	1561-65: 6	1600: 16	1679-85: 35
1514: 3,3	1568: 7,5	1601-09: 15,8	1699: 30
1515: 2,8	1571: 9,5	1614: 16,9	1709: 40
1522-41: 3	1575: 7,1	1626: 39,6	1715: 41
1542: 4	1585: 12,5	1629: 45	1780: 64

Font: H. Doucet, M. Marion. *Historie économique et sociale de la France*. París: PUF, volum 1.1.

Durant la crisi dels anys de 1630 va ser també necessari incrementar els impostos indirectes o *Aides*, que gravaven els productes de primera necessitat i que eren arrendats als financers. Es va recórrer a imposar taxes extraordinàries sobre: les ciutats (*affaires extraordinaires*), als propietaris, al cos d'oficials; i també s'incrementà en aquest període la venda de càrrecs, els préstecs forçosos i les reduccions dels salaris. Al 1634-35 l'edifici sencer de l'Estat s'anava a estavellar. Per recaptar eficientment la *taille* s'envià als *Intendants* amb plens poders executius sobre l'exèrcit, la justícia i l'administració. El govern de Lluís XIII hagué de fer front entre 1630-40 a dues batalles: una contra els Habsburg a Alemanya, Itàlia i Holanda i l'altra contra la gent corrent i les elits, a l'interior del país. L'increment dels ingressos fiscals va permetre a Lluís XIII d'augmentar considerablement el seu exèrcit: de menys de 30.000 homes al 1620, a 100.000 al 1634, a 200.000 al 1640, a 250.000 al 1643, al final del seu regnat⁹⁸. La imposició de nous impostos indirectes per fer front a les despeses de la guerra provocarà revoltes populars per tot el territori.

Segons Cornette, en nombroses obres i tractats dels contemporanis a 1630 es pot trobar la idea d'una evolució, sinó una revolució en "l'art del govern"⁹⁹, que coincideix amb

⁹⁸ De Benedictis, Op. Cit., p. 132

⁹⁹ Joël Cornette (dir). *La Monarchie entre Renaissance et Revolution...* p. 207

l'afirmació al poder del cardenal Richelieu, consagrat com a Primer ministre després de la "*journée des Dupes*". L'opció "*cardenalista*", "*estatista*" i "*anti-Habsburg*", aquella dels "*bons francesos*", hereus dels "*politiques*" era la que representava el nou ministre principal. Pel Cardenal, la religió era utilitzada per legitimar el seu poder al servei de l'Estat i un instrument al servei de la cosa pública. Segons Robert Mandrou, "*el rei absolut va ser el substitut terrestre d'un Déu mecànic del món*"¹⁰⁰. Tots els textos escrits els anys de 1630 s'inscriuen en una conjuntura particularment preocupant (guerres, revoltes internes, dificultats financeres) que imposen, per Cornette, aquesta "*transformació en l'art de governar, un art total perquè el conjunt de la societat ha de restar sotmesa a l'Estat i els seus representants*"¹⁰¹. La situació de guerra oberta contra Espanya a partir de 1635 justificà en tots els casos la utilització massiva de la força armada quan la justícia ordinària no era suficient per mantenir la població urbana i rural dins el seu deure d'obediència. Aleshores una comissió del rei ordenava el desplaçament a aquella província d'un regiment estranger a la província rebel a fi d'evitar aliances subversives. Es van produir conats de violència a Bordeus (Revolta dels Croquants entre 1637-1638) o a Normandia (Rebel·lió dels Nu-Pieds entre 1639-1640). Van ser revoltes provocades per motius fiscals, sobretot per la decisió reial d'estendre impostos en aquelles províncies on fins aquell moment estaven exclosos del seu pagament. No tenien un programa polític, sinó que es reclamava el retorn a la situació prèvia a la pujada d'impostos. La violència es convertí en un instrument de disciplina social.

Joël Cornette introdueix com a factor principal del seu anàlisi de la construcció de l'Estat a partir del segle XVII la guerra, en especial la Guerra dels Trenta Anys. Cornette situa la Guerra dels Trenta Anys com l'inici de la formació dels Estats moderns a Europa. Els seus estudis al voltant de les finances i el sistema fiscal demostren que la monarquia posà en marxa un sistema "*fisco-financer*" especialment a partir de la guerra oberta contra Espanya al 1635¹⁰², implicant la unió de la societat en el finançament del conflicte, directament per la via dels impostos. Segons Cornette, "*la guerra era un afer d'Estat, factor de comprensió i construcció de l'Estat. Directa o indirectament (per l'impost) tota la societat estava implicada en la guerra*". Al llarg del segle XVII les guerres es van anar transformant: l'acumulació de mitjans materials, la disciplina en les armes però també la gestió territorial de la guerra ajuden a il·lustrar el procés de control i de gestió estatal de la

---

100 Robert Mandrou. *L'Europe absolutiste: raison et raison d'État, 1649-1775*. Paris: Fayard, 1977

101 Joël Cornette (dir). *La Monarchie entre Renaissance et Revolution...* p. 217

102 Joël Cornette. *Le Roi de guerre: essai sur la souveraineté dans la France du Grand Siècle*. Paris: Payot & Rivages, 2000. p. 10

violència. La guerra difusa, en gran part incontrolada, que es desenvolupava en grans territoris, va ser substituïda per les guerres més circumscrites i planificades¹⁰³. La gestió estatal de la violència també es troba al centre de l'anàlisi de Norbert Elias. Per Elias “*la guerra, el rei i l'Estat legislador estaven indissolublement units en un violent procés de disciplina i de violència social per fer presa a les passions i assegurar la pau civil*”¹⁰⁴. La “revolució militar” del segle XVII, efecte i causa de l'increment del poder de l'Estat, implicà una professionalització dels exèrcits i la diversificació de funcions dels soldats. En aquest sentit, les Províncies Unides van ser un model per la resta d'Europa.

Cornette veu la Guerra dels Trenta Anys com un sistema de violència i poder, una guerra europea pel control del territori més que no pas una guerra amb objectius confessionals (com ho havien estat les guerres del segle anterior). El filòsof empirista anglès Thomas Hobbes (1588-1679) escriví que la Guerra dels Trenta Anys va ser una “*guerra contra tots*”, que obrí una nova etapa en la història militar: la guerra permanent¹⁰⁵. Hobbes creia que l'Estat coercitiu era un organisme inevitable, però calia establir un contracte social rigorós instituint una autoritat política de la qual els ciutadans estarien obligats a obeir. Per Hobbes “*només el sobirà podia assegurar la pau entre els homes*”. Seguint amb aquesta línia de pensament el jurista holandès Hugo Grotius (1583-1645) pensava que aquest contracte havia de ser decidit lliurement pels homes. Altres, com el cardenal Le Bret, pensaven que era Déu l'únic autoritzat a imposar-lo. Grotius, Hobbes i Le Bret estaven legitimant l'acció violenta de l'Estat. Per l'Estat la guerra era reguladora i porgadora de les tensions socials i, com a la resta d'Estats, fou el motor d'unes transformacions brutals.

Creixement del nombre de soldats a l'exèrcit francès	
Regnat de Carles VIII	25.000 homes
1550	50.000-60.000 homes
1598	8.000 homes
1610	55.000 homes
1635	100.000 homes mobilitzats
Abril 1635	142.000-144.000
Desembre 1635	157.000
Abril 1636	179.000

Font: David Parrot. *The Administration of the French Army during the ministry of Cardinal Richelieu*. Oxford, 1983.

L'augment brutal del cos dels exèrcits obligà a l'Estat a convertir l'impost

¹⁰³ Cornette, Ibid., p. 33

¹⁰⁴ Norbert Elias. *La Civilisation des mœurs*. Paris: Calmann-Lévy, 1991. Citat per Cornette, p. 82

¹⁰⁵ Citat per Joël Cornette. *Le roi de guerre....*, p.78

extraordinari en permanent, enfrontant-se a la concepció feudal centrada en el domini reial. La revolució militar del segle XVII es troba en l'origen de la major mutació política als Estats europeus: suposant un finançament adaptat i permanent, una centralització i un control estatal de l'exèrcit (factors inexistents a França) implica la posada en marxa o el reforçament d'organismes unificats, encarregats de reunir i de controlar els soldats, de monopolitzar els recursos d'un territori, d'intervenir en l'economia, en particular per la monetarització necessària i de recórrer a l'impost reial, la més traumàtica de les innovacions, vista com un espoli. Aquest Estat entra en conflicte amb totes les formes de govern local i d'autoritat descentralitzada. La revolució militar no pot sinó reforçar l'autoritat de l'Estat absolut. L'Exèrcit francès està al darrera d'aquesta revolució i és l'agent que impulsa el canvi de l'Estat¹⁰⁶.

Els teòrics i juristes encarregats de definir l'Estat reial van posar el conflicte armat al centre de les seves construccions jurídiques. Ells van fer de la violència legítima, atribut del príncep, una de les bases de la sobirania. Jean Bodin assignà a la guerra un rol central en el seu anàlisi sobre el poder monàrquic. Robert Filmer (1588-1635), autor de "*Patriarcha*" negà el dret del poble a escollir el seu governant defensant d'aquesta manera el poder absolut del monarca. Charles Loyseau (1566-1627) a "*Traité des seigneuries*" defensà la monarquia francesa en un moment en que aquesta s'estava mostrant com un govern cada vegada més autoritari i despòtic. Per la seva banda l'humanista i jurista Guillaume Budé (1467-1540) afirmà que només hi havia una causa que justificava recórrer a la violència: la lluita contra els infidels, que la qualificà com a "guerra justa", concepte introduït per Sant Agustí. Segons Sant Agustí tota guerra que no es feia per assegurar la bona salut d'un Estat era injusta. Si l'ordre de fer la guerra emanava d'una autoritat pública legalment constituïda no era pecat. El Cardenal Le Bret afirmà al 1632 que la guerra era un bé consubstancial de l'Estat reial: permetia fer parlar al jutge diví i era una garantia acordada entre Déu i les societats humanes per aplicar una sanció necessària en cas de mala conducta dels assumptes del món terrenal. La propaganda reial francesa parlà del "providencialisme" després del temps de les croades. Segons la monarquia s'havia produït una aliança de la raó de Déu i la raó d'Estat per enfortir el seu poder¹⁰⁷. La propaganda estatal situava Lluís XIII com l'escollit per Déu per lluitar contra els Habsburg espanyols. En aquest sentit ja des de 1624 Richelieu posà en marxa un "gabinet de premsa" per defensar les seves opcions en matèria de política exterior

106 Joël Cornette (dir). *La Monarchie entre Renaissance et Revolution...* p. 220

107 J.H. Burns. *The Cambridge history of political thought, 1450-1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991

Quan França declarà la guerra a Espanya al 1653 s'obrí un important debat entre el cardenal Richelieu i Lluís XIII. Combatent el desig reial de participar a la guerra, Richelieu intentà convèncer al rei de que no era oportú la seva participació directa “per necessitats de l'Estat”. El Primer ministre va insistir al rei en que no calia que estigués present al camp de batalla. Segons Joël Cornette, el 1635 és “*el moment en el qual la monarquia francesa ha de debatre's entre continuar amb la tradició d'un un “rei de guerra” que necessàriament ha d'estar al front de la guerra i un nou “rei-administrador” que necessàriament s'ha de trobar present al front del seu Consell, a la capital del regne, lluny de la batalla*”¹⁰⁸. Eren dos funcions reials incompatibles. L'Estat reial anterior a la Guerra dels Trenta Anys era encara una monarquia feudal en la que el rei era el primer dels militars. La batalla constituïa un moment particular d'exaltació, però també de gran tensió emocional. Segons Cornette és a partir de la Guerra dels Trenta Anys quan s'imposarà poc a poc una “*monarquia-administrativa*”, fonamentada principalment en la raó. El funcionament d'aquesta monarquia-administrativa necessitava una gestió regular, la vigilància i la presència constant d'un rei de justícia i de *police* al capdavant del seu Consell. És l'inici d'aquest procés que Cornette ha vingut a nomenar “*despersonalització, descorporalització de la monarquia*” que porta cap a “*l'abstracció, l'objectivació de la cosa pública*”. El rei “*havia d'esdevenir un rei de gabinet, tancat al seu palau, lluny del contacte amb el poble i els soldats*”¹⁰⁹. El rei de guerra morí el 8 de juny de 1643.

La historiadora anglesa Frances Amelia Yates (1899-1981) afirmà que els Estats-nació es van construir a partir d'un reforçament del poder reial contra els llinatges feudals, un reforçament legitimitat per la ideologia imperial reactivada pel dret romà, a partir del segle XVI. Aleshores es desenvolupà una mena de re-feudalització imaginària de la cultura que es desenvolupà dins els cercles de la Cort, és a dir, dins la noblesa. Re-feudalització imaginària perquè la feudalització com estructura social, militar i política va tendir a desaparèixer, però restà encara viva com a forma estètica dins la noblesa (cerimonials, festes).

La mort de Richelieu al 1642 i de Lluís XIII un any després, al 1643, van obrir una crisi dins de l'Estat: la lluita de l'aristocràcia pel poder i el posterior bloqueig del govern. El cardenal deixava un país empobrit i furiós contra les polítiques opressives de la monarquia. Lluís XIV esdevenia rei a l'edat de quatre anys. Uns dies després el petit rei era portat per la mare, la reina Anna d'Àustria, al Parlament de París per tenir un *lit de*

---

108 Cornette, *Le roi de guerre*..., p.199

109 Cornette, *Le roi de guerre*..., p.201-203

justice. El Parlament va reconèixer la reina mare com a regent amb plens poders i autoritat. En els dies immediatament posteriors es donava a conèixer el nomenament del cardenal Mazzarino com a conseller personal de la reina. La reina regent i el seu ministre principal van iniciar una política de govern que marginava en el seu paper legal al Parlament de París fent ús del *lit de justice*. En opinió de molts parlamentaris l'ús d'aquest mètode excepcional no era justificat per les circumstàncies, sinó que es tractava d'una supèrflua manifestació d'autoritat. Els parlamentaris estaven furiosos perquè se'ls havia denegat el dret a revisar els nous impostos. El clima es preparava per a una revolta generalitzada dels parlaments. En 1642 es va permetre als *Intendants* supervisar la recaptació d'impostos directes i es reduí els beneficis dels funcionaris venals. La reducció del poder dels funcionaris i el simultani atac a les seves inversions financeres dins el govern provocaren el col·lapse de la cooperació d'aquests funcionaris amb el govern. Aleshores el govern va perdre el control del país.

2.4 La Fronda: una pedra en el camí de la construcció de l'Estat francès?

En aquest clima general, l'abril de 1648 el Parlament de París es reunia en una de les sales del palau de justícia -la *Chambre Saint-Louis*- junt als magistrats de la *Cour des Aides*, de la *Chambre des comptes* i del *Grand Conseil*, prenen la decisió d'unir-se i prendre decisions tots junts (el que s'anomena *arrêt d'union*). Amb una *lettre de cachet*, la regent Anna d'Àustria declarava la il·legalitat de realitzar aquest *arrêt d'union* sense comptar amb l'autorització reial. El període de greu crisi política i social, així com de guerra civil, que serà la Fronda, ha estat estudiat per la historiografia amb una actitud sovint d'incomprensió cap a una sèrie d'esdeveniments que no acabaven d'enquadrar dins del procés de la construcció de l'Estat francès, descrit com a la “*creixent centralització de la política, l'harmonització jurídica i l'homogeneïtzació de l'administració iniciada per Enric IV i Sully i continuada per Richelieu*”¹¹⁰. Els agitats esdeveniments que van marcar la història francesa entre els anys de 1648 a 1652, han aparegut a ulls dels historiadors com una pedra en el camí, com la darrera resistència de les forces corporatives contràries a la creació d'una nova forma estatal¹¹¹. Cal situar la Fronda dins del context de la crisi del model monàrquic dominant, pel que no es tractaria ni d'una revolució fallida ni seria la seqüela d'una sèrie d'esdeveniments desordenats i incomprensibles. Es tractaria d'una crisi que, com s'ha vist, no només va ser francesa sinó també europea i que va donar lloc

---

¹¹⁰ Benigno, Op. Cit., p. 68

¹¹¹ Benigno, Op. Cit., p. 70-71

a una important transformació del model de govern a escala continental.

Segons Francesco Benigno, la monarquia absoluta i personal de Lluís XIV no seria la continuació lògica i inevitable del sistema creat per Richelieu, sinó una evolució profundament marcada pels esdeveniments de mitjans de segle¹¹². Però, per sobre de tot, la Fronda seria l'experiència d'una societat que mostrava una sèrie de fractures polítiques profundes. El fet que no aconseguís organitzar-se com una alternativa que vencés al règim de Mazzarino depèn d'una sèrie de factors, entre els que es compten l'experiència de les Guerres de Religió, l'absència entre els insurrectes d'un centre polític unificat dotat de legitimitat, el posicionament ideològic i polític-militar de la monarquia francesa i la capacitat de la cort per dividir el front adversari gràcies a una política dúctil feta de repressió, de concessions i demostracions de força. La crisi de la Fronda provocà una sèrie de canvis decisius en la forma en que la facció "ministerial" va anar introduint-se dins de les províncies. L'anàlisi de les transformacions dels esquemes de pertinença, de la combinació de les clienteleles, del canvi de les cadenes de patronatge constitueixen, per tant, una via d'accés de gran importància per a la comprensió de la dinàmica de la lluita política. Aquestes dinàmiques es troben en un escenari essencialment urbà. Els protagonistes de la Fronda es troben a les ciutats.

Una visió tradicional d'aquests fets és la representada per Roland Mousnier¹¹³ qui afirmà que la Fronda constituí una veritable ruptura amb la legitimitat. Mousnier assenyalava que a la base dels esdeveniments hi havia un enfrontament entre el Parlament i la Corona causat per la pretensió parlamentària de convocar als representants del regne, conèixer tots els assumptes de l'Estat i votar lliurement sense que estigués present el sobirà en les sessions plenàries. A la pràctica, el Parlament reivindicava el poder legislatiu i el control de l'executiu, respectant la teoria de la sobirania absoluta, però apostant realment per una monarquia moderada, capaç d'arribar a desembocar inclús en una república. L'acció del Parlament, per Mousnier, *"va ser subversiva i contrària a les lleis fonamentals del regne; es va intentar dur a terme una revolució que acabà assumint un caràcter profundament conservadora i retrògrada, com no podia ser menys venint d'una institució que no estava qualificada per representar al regne i que no tenia altres funcions més allà de les que el rei li concedia"*. L'acció dels Parlaments, segons Mousnier, seria tan sols de defensa dels drets adquirits i una reacció en contra a tota la revolució molt més significativa i profunda *"la revolució centralitzadora i en certa mesura igualitària*

---

112 Benigno, Op. Cit., p. 72

113 Roland Mousnier. "Quelques raisons de la Fronde. Les causes des journées révolutionnaires parisiennes de 1648" a *XVIIe Siècle*, I, 1949, 2-3, pp. 33-78. Citat per F. Benigno, pàgina 78.

de la monarchie absolue”. Si per una banda resultava més evident la debilitat de la cort, per altra començà a difondre's l'exemple de París fins que es desencadenà una revolta general. Cada Parlament de província, cada ciutat s'hauria rebel·lat per una causa particular, d'aquesta forma, el regne hauria caigut en una anarquia profunda començant a descompondre's. Per Jean-Marie Constant la Fronde té el mèrit de descobrir les alternatives que participaran al projecte que triomfarà: la monarchie absolue¹¹⁴.

Segons James B. Collins el que passà a partir de 1648 fou com a conseqüència dels intents de la regent de donar més poder al Consell Reial en detriment dels cossos sobirans tradicionals. No és sorprenent que els funcionaris venals es revoltessin al 1648 quan Mazzarino amenaçà amb no renovar la *Paulette*. La dramàtica situació financera tingué resultat dins l'exèrcit que no dubtà en donar suport als opositors de la Corona. Tradicionalment parlem de dos Frondes: la Fronde parlamentària i la Fronde dels prínceps. La Fronde és un revelador de les grans tendències d'opinió públiques i de concepcions polítiques que s'enfronten a la meitat del segle XVII. Entre 1648 i 1649 París havia mostrat a França que la insurrecció i la presa d'armes havien donat resultats positius. L'Estat creat per Richelieu, un Estat despòtic que teoritzava el poder absolut del rei i que es realitzava a través d'un govern extraordinari del ministre, havia estat desmantellat, s'havien reduït els impostos i s'havia firmat la pau¹¹⁵. Per altra banda, el redescobriment del paper dirigent del Parlament, recolzat per la ideologia del retorn a la llei i que feia que les altres seues parlamentàries dels *pays d'états* recuperessin la seva funció dirigent paral·lela resultà de gran importància. A tota França es creia que el “terrorisme fiscal”¹¹⁶ havia arribat a la seva fi i que el domini dels financers i els *Intendants* havia estat eradicat. La Fronde de París semblava sortir en defensa de l'exasperació de les províncies. Amb la difusió de les deliberacions de la *Chambre Saint-Louis* esclataven les primeres rebel·lions i a la primavera de 1649 s'aixecava en armes el Midí. Els parlamentaris de París es declaraven “pares de la pàtria”, tutors de l'Estat, depositaris de la institució més sacre i amb el deure de denunciar qualsevol excés de poder per part dels ministres així com la malversació dels diners.

El primer manifest polític que es coneix de la Fronde té el nom de “*Délibération de la Chambre Saint-Louis*” del Parlament de París (1648), els quals en 27 articles s'oposaven a la monarchie absolue i posaven les bases per una monarchie tempérée

---

114 Constant, Op. Cit., p. 117

115 Benigno, Op. Cit., p. 110

116 Aquesta expressió és utilitzada pels historiadors Antoine Follain i Gilbert Largier a l'article “*L'impôt des campagnes. Fragile fondement de l'État dit moderne (XVe-XVIIIe siècle)*” publicat l'any 2005 (citat a la bibliografia).

pel poder dels jutges i els cossos intermedis. S'exigia la supressió dels *Intendants*, excepte si els seus poders eren verificats per les corts sobiranes, qui, de fet, volien controlar totes les decisions fiscals. També reclamaven la disminució d'un 15% dels impostos directes i la protecció de l'individu davant els detencions arbitràries. Tres declaracions reials van ratificar la major part de les propostes de la *Chambre*, quan la major part dels *Intendants* van abandonar les respectives províncies. Tot el govern extraordinari posat en pràctica al 1635 s'anul·là.

Mazzarino no va acceptar la seva derrota, podent comptar amb el recolzament de la regent que encarnava la legitimitat de França. L'habilitat de Mazzarino per atraure la confiança de la regent havia indignat la major part del regne, que exprimia el seu descontentament en textos escrits, les *Mazzarinades*, d'enorme circulació i difusió. Mazzarino va intentar dur a terme tres cops de força per fer canviar els esdeveniments entre 1648 i 1650. Una primera vegada, l'agost de 1648, va intentar fer arrestar alguns parlamentaris. París respongué aixecant barricades i armant una milícia ciutadana. A l'inici de 1649, després d'haver fet apartar de París la regent i el petit Lluís XIV, Mazzarino va fer la manera que la ciutat i el Parlament s'aixequessin un matí sense rei i assetjat per prop de 10.000 homes de l'armada del príncep Condé. S'iniciava així una guerra civil que cap promotor del moviment, més tard anomenat Fronda, havia volgut. La guerra va durar dos mesos, i es va concloure el març de 1649 amb una pau, gràcies al fort recolzament de les províncies. El tercer acte de força va ser a l'inici de 1650, amb l'arrest dels tres prínceps Condé, Conti i Longueville amb la intenció d'assegurar-se els plens poders i recordar als parisencs el setge de l'any anterior; però la província on Condé tenia les seves propietaris i clients es va revoltar i una pau de compromís va ser firmada a l'octubre de 1650. Encara, el febrer de 1651, Mazzarino obrí les portes de la presó de Havre, on Condé, Conti i Longueville havien estat conduïts a l'agost, esperant així que es possessin en contra de la Fronda parlamentària. Però no ho van fer i Mazzarino trià el camí de l'exili. La regent va creure en aquest punt que era convenient tancar la crisi amb la reunió dels Estats Generals amb l'objectiu d'escoltar l'opinió del regne i convocar una instància realment representativa del regne¹¹⁷.

L'assemblea dels Estats Generals, anunciada per l'inici del setembre de 1651 a Tours, va ser preparada amb l'elecció dels diputats als tres ordres i la redacció dels *cahiers de doléances* en tot el regne. Entre els pocs *Cahiers de doléances* que ens han arribat, destaca Benigno, que molts demanaven una monarquia controlada periòdicament

---

117 De Benedictis, Op. Cit., p. 137-140

pels Estats Generals¹¹⁸. Es parla fins i tot d'una comissió que s'hauria de reunir entre les sessions dels Estats. També es demanava una definició precisa dels poders de l'executiu, sobretot en el terreny fiscal i es subratllaven els límits que les corts sobiranes havien assenyalat en aquest camp. Per últim es sol·licitava un sistema per garantir l'autonomia dels diferents cossos i els privilegis dels grups socials. El propi Parlament de París no veia amb massa bons ulls els projectes de la noblesa perquè el marginarien dins el marc institucional francès. Per això lluità per declarar il·legal els Estats Generals, institució que competia amb ell amb les seves pretensions de representació popular. Així doncs, la fallida convocatòria dels Estats representava un moment decisiu, un canvi en el desenvolupament dels esdeveniments, doncs impedia que la Fronda tingués un fòrum propi en el que el joc dels partits pogués trobar un moment de mediació o d'enfrontament dissuasiu, un fòrum que pogués donar lloc a una autoritat alternativa. Per altra banda impedia la creació d'una instància que unifiqués la infinitat de conflictes i insurreccions que tenien lloc al país. Les assemblees acabaran sent un fracàs i amb la majoria d'edat de Lluís XIV no es tornaran a reunir mai més. Les temptatives per institucionalitzar una monarquia temperada no van prosperar i això permeté l'afirmació del poder de Lluís XIV.

En aquesta assemblea la noblesa elaborà un programa propi per assegurar-se una posició preponderant dins l'Estat, per esdevenir, com a Polònia o Anglaterra, una veritable classe política. Un projecte així a la França del segle XVII era sorprenent perquè representava una altra tradició que aquella seguida fins aquell moment per la monarquia capetiana. Aquests últims sempre havien privilegiat un sistema centralitzat més o menys controlat pel cos de magistrats, fins al moment que els nobles al 1651 es van inscriure a un moviment a l'anglesa on els Estats Generals, és a dir, els diputats elegits al parlament, jugarien un rol polític al costat del sobirà¹¹⁹. Els membres d'aquestes assemblees de nobles provenien de famílies de segona, no eren coneguts ni tenien un reputat prestigi com Gaston d'Orléans.

El 7 de setembre de 1651 Lluís XIV, havent arribat a l'edat de tretze anys, va ser proclamat major d'edat i la reunió dels Estats va ser posposada per més tard. Al gener de 1652 Mazzarino tornava a entrar a França i començava de nou la guerra civil. El partit de la cort controlava el centre-oest, Condé (defensor del poder absolut reial però contrari a Mazzarino) el sud-oest, on era governador de la Guyenna, mentre París era controlada pel Parlament. La reunió dels Estats Generals va ser present durant tot aquest temps fins

---

118 Benigno, Op. Cit., p. 116

119 Constant, Op. Cit., p. 121

que el *Conseil du roi* al maig de 1653 ho va desestimar. Mazzarino i Lluís XIV van fer tot el possible per recuperar el control del país i van prohibir als parlamentaris criticar als ministres així com interferir en els afers d'Estat i de finances. La darrera plaça a caure adherida a la Fronda ho va fer l'agost de 1653.

Les revoltes van finalitzar quan les elits locals, que en primer moment havien recolzat la Fronda, van decidir que s'havia de reinstaurar la calma. La Fronda va donar a la monarquia i els ministres reals moltes lliçons. El nou règim, sota el regnat de Lluís XIV, explotará aquest coneixement, mantenint les tensions locals per prevenir possibles atacs al govern. La monarquia necessitava fomentar la competició entre famílies i clienteles i anar amb compte de no afavorir en excés a un clan. El rei havia de ser imparcial. Per Benigno

la Fronda no va ser una insurrecció sense sentit que desembocà en un violent radicalisme sense valors. Malgrat la originalitat teòrica dels seus pensadors va ser modesta, no es pot veure en ella com una reiteració de les teories de resistència al despotisme que es van elaborar en els dies de les Guerres de Religió. La Fronda va ser quelcom diferent als dies de les barricades de 1588 perquè tingué un caràcter menys fanàtic i religiós. La tirania va deixar d'identificar-se amb la opressió religiosa i la condemna a la tirania no es va pronunciar en defensa de la fe, sinó del dret a la seguretat de la propietat i de les persones dels súbdits. La Fronda no va ser un parèntesi sense influència, un incident en el recorregut de la via de l'absolutisme triomfant, sinó un esdeveniment que marcà un període a l'haver produït importants transformacions en el sistema polític. La Fronda mostrà els límits d'un model que limitava dràsticament els accessos al sistema de decisions tant en el que afecta a les grans eleccions polítiques com a la distribució del patronatge i la redistribució dels recursos tan minvats per la crisi fiscal¹²⁰.

2.5 El regnat de Lluís XIV i la “*revolució administrativa*” de 1661

L'experiència de la Fronda (1648-1653) va provocar la necessitat de dur a terme reformes urgents de l'Estat, tasca que seria responsabilitat del jove Lluís XIV. Segons Cornette la Fronda proporcionà algunes lliçons al jove rei: “*necessitat de desvitalitzar políticament els Parlaments, necessitat d'eliminar els Grands de les instàncies de govern i*

---

120 Benigno, Op. Cit., p. 130-132

necessitat de la presència del rei al centre de l'administració"¹²¹. La declaració regia de l'octubre de 1652 va restaurar l'ordre, com si les declaracions de 1648 i 1651 haguessin estat completament oblidades¹²². A partir de 1650 els *Intendants* van tornar a ser enviats a les províncies i a finals de 1653 totes les províncies en tornaven a tenir, però Lluís XIV no els tornaria a anomenar *Intendants* sinó *commissaires départits*. Al 1654 Lluís XIV va ser consagrat a Reims, després de dos anys d'atenta restauració del poder regi. Les demandes de la guerra, però, de nou van minar la complexa aliança entre els funcionaris-propietaris, els financers i els magnats que amb prou feines s'havia segellat després de les Guerres de Religió. Quin tipus de reformes eren possibles en l'absolutisme de Lluís XIV? Colbert, convertit en el ministre més important dins el govern del nou monarca, combinà nepotisme i un ús intensiu del patronatge i el clientelisme (mètodes de govern ja tradicionals a França) que van permetre fer més eficient les finances i l'exèrcit entre 1660 i 1670. El ministre utilitzà una xarxa de llaços personal per controlar i atrinxerar les elits que ja s'havien apropiat d'importantes atribucions de l'Estat. Però aquests mètodes de govern van acabar per ser auto-destructius¹²³.

Roger Mettam analitza a l'obra "*Power and faction in Louis XIV's France*" com la Corona va intentar establir un poder fort en el centre a partir de la lluita contra els poders i interessos de les elits provincials. Posant l'èmfasi al món provincial i els conflictes inherents en el procés de construcció de l'Estat és possible segons l'autor qüestionar el poder absolut reial. Lluís XIV, argumenta Mettam, va jugar un paper més de negociador amb les elits socials que no d'imposició. Afirmar que "*no pot veure's França com un conjunt territorial unitari i tancat. Durant tota l'època moderna França va ser un conjunt de províncies, moltes d'elles amb poc en comú*". Per aquest motiu era impossible per a la monarquia aplicar les mateixes polítiques en tot el regne. A més durant tot l'Antic Règim, com ja va advertir Vicens Vives¹²⁴, les monarquies europees havien de conviure amb un ampli conjunt de jurisdiccions individuals i col·lectives que limitaven en gran part el seu poder. Senyors laics que actuaven com a jutges al seu territori jurisdiccional, bisbes i altres senyors eclesiàstics amb jurisdiccions especials, corporacions municipals amb

---

121 Joël Cornette (dir). *La Monarchie entre Renaissance et Revolution...* p. 255

122 De Benedictis, Op. Cit., p. 139

123 Ertman, Op. Cit., p. 125-126

124 "Sería pues conveniente, para aclarar cuál fue la relación exacta entre Poder y Mando (Poder, como teoría; Mando, como práctica gubernamental), promover una serie de investigaciones sobre la estratificación y la regionalización de los resortes de la Monarquía absoluta en los distintos ámbitos europeos. De este modo podríamos obtener una idea verdadera de las estructuras internas estatales de aquellos siglos" J. Vicens Vives. "Estructura administrativa estatal en los siglos XVI y XVII". A: *Coyuntura económica y reformismo burgués*. Ariel, 1a. ed., 1969; 4a. ed., 1974; pàg. 99-141, pàg. 108.

privilegis atorgats per la monarquia, corporacions gremials... Amb aquesta infinitat de poders intermedis, era molt difícil per al monarca imposar la seva voluntat, malgrat els successius intents durant tota l'època moderna.

Allà on abans la historiografia francesa veia innovació, canvi, progrés i màxim poder real, Roger Mettam afirma que els treballs més recents de la historiografia britànica i nord-americana observen més repetició que novetat en els mètodes de govern dels ministres reials sota Lluís XIV. Segons Mettam, la monarquia francesa només tenia tres formes efectives per governar: l'oficial, a través de la xarxa de càrrecs venals, que equilibrava la lleialtat al rei contra els interessos locals; l'alternativa mitjançant l'establiment d'agents directes del rei, els *Intendants* (aquest mètode no era sempre fiable i un ús excessiu d'ells podia provocar revoltes a les províncies); i el mètode informal, no institucionalitzat, però que operava entre escenes del patronatge real. La monarquia necessitava la cooperació de les elits locals i aquestes elits locals necessitaven del rei per mantenir el seu estatus social. En una relació de necessitat mútua el rei necessitava aliats perquè la cort era un món d'intrigues, faccions, enganys i espies.

Durant l'inici del període de govern personal de Lluís XIV, a partir de 1661, la major innovació, segons Mettam, va ser la decisió del monarca de convertir-se ell mateix en Primer ministre i dividir la resta de responsabilitats polítiques per evitar crear monopolis de poder en una sola persona. Mettam ens explica l'error d'alguns historiadors en qualificar els homes de govern de Lluís XIV com a burgesos de classe mitjana. Les persones que van ocupar càrrecs de responsabilitat no eren noves, totes elles havien ocupat càrrecs en moments anteriors. Segons Mettam, l'única persona realment nova era Colbert, el nou ministre de finances (aspecte qüestionat per Thomas Ertman). La primera dècada de regnat de Lluís XIV s'inicià amb una relativa estabilitat. Fou un període de pau i el rei s'emprà per restablir la cooperació de la Corona amb el Parlament de París. Aquesta relativa estabilitat li va permetre emprendre reformes estructurals en l'exèrcit i la burocràcia del regne. Lluís XIV es rodejarà de ministres provinents de dues famílies preeminents: els Colbert i els Le Tallier¹²⁵. També instaurarà una Cambra de justícia, un tribunal d'excepció, per jutjar totes les malversacions comeses després de 1635. La víctima més cèlebre va ser Fouquet. Des de la perspectiva d'anàlisi de Jean-Marie Constant (una perspectiva historiogràfica sovint tradicional), les mesures de reajustament fiscal preses per Colbert van ser molt populars i ens ajuden a entendre la facilitat amb la

---

125 Constant, Op. Cit., p. 115

qual Lluís XIV suposadament instaurarà l'absolutisme¹²⁶. Constant situa a l'*Intendant* en el centre de la responsabilitat de les reformes. Aquest autor assegura que en la decisió de mantenir els *Intendants* i dotar-los noves missions hi havia un esperit de reforma profunda: l'*Intendant* havia de recórrer els camps i controlar les collites i enviar totes les dades al *Contrôleur général des finances* a fi efectes de tenir un recull exacte dels ingressos regulars. L'*Intendant* esdevenia així una peça fonamental del sistema de control del regne per part de l'Estat en detriment de les forces socials tradicionals, nobles, oficials i burgesos a les ciutats i devia reorganitzar l'Estat per fer-lo capaç de portar a bon lloc les reformes.

Jean-Marie Constant, com l'historiador Michel Antoine¹²⁷, justifiquen que la “*revolució de 1661*” va ser canvi radical pel govern de França. Segons Antoine

“fins aquell moment [1661] el canceller era el cap de l'administració, el qui rebia els informes que venien de les províncies. A partir d'ara la correspondència dels administradors de les províncies la rebrà directament el *Contrôleur général des finances* (el ministre). Per primera vegada a França existeix un ministre de Finances, és el canvi d'una monarquia on tots els actes prenen la forma de resolució judicial a una monarquia administrativa dominada per les finances”¹²⁸.

Segons Constant, aquesta mutació dins del govern no havia estat percebuda per la historiografia, no va ser l'única que transformà la organització governamental: els reglaments de 1670 i 1673, tot mantenint la unitat del *Conseil du roi*, organitzaran les seccions que seran en realitat veritables consells. Es distingeixen cinc, tres de govern i dos d'administració. El primer i més important és el *Conseil d'en-haut* o Consell d'Estat. Presidit pel rei i compost per altres persones, es reunia tres vegades per setmana i s'ocupava dels afers estrangers i els grans problemes polítics. El segon era el *Conseil des dépêches*, encarregat dels afers interiors del regne. Presidit pel rei, el comprenia el canceller, els ministres i secretaris d'Estat, el *Contrôleur général des finances* i alguns consellers d'Estat que el rei havia nomenat per la seva competència particular. El tercer era el *Conseil Royal des Finances*, instituït al 1661, era tècnic i s'encarregava de controlar tots els ingressos de l'Estat. Al costat hi havien uns altres cossos de govern, formats pels

---

126 Constant, Op. Cit., p. 125

127 Michel Antoine, nascut l'any 1925, és un historiador modernista especialista en l'aparell estatal i de la civilització política del segle XVIII. Arxiver paleògraf, conservador de l'Arxiu Nacional, director de recerca al CNRS i professor a la Universitat de Caen, és director d'estudis a l'École Pratique des Hautes Etudes en 1987. Entre les seves obres destaquen la biografia de Lluís XV publicada l'any 1989.

128 Constant, Op. Cit., p. 126-130

consellers de l'Estat i dels *maîtres des requêtes*¹²⁹.

Com va funcionar el sistema de relacions socials i de poder durant el regnat de Lluís XIV? Segons Roger Mettam, tota l'aristocràcia francesa estava connectada mitjançant extenses xarxes de clientela. Aquestes xarxes servien perquè els nobles de més alta categoria controlessin als nobles de més baixa extracció, alhora que s'establien llaços personals i de servei entre tots dos grups. Aquestes xarxes de clientela servien a la monarquia en el seu afany per controlar les elits. En aquest sentit tots els servidors del rei, fossin ministres o governadors, teixien les seves pròpies xarxes de clientela entre la noblesa. Un ministre, doncs, tenia una extensa xarxa de servidors disposats a servir a la monarquia en qualsevol part del territori. Per això era molt perillós per al monarca cessar un alt càrrec de l'administració, perquè en produir-se aquest fet, es col·lapsava el sistema de favors i es posava en risc el propi govern. Què implicava formar part de la xarxa de clientela d'un alt aristòcrata? Per a un petit noble de províncies, això significava estar connectat amb la cort i tenir esperances de rebre favors, donatius i pensions per part del rei.

Un altre aspecte en el que Roger Mettam dedica un gran esforç és en desmentir l'afirmació d'una bona part de la historiografia tradicional, segons la qual els agents del rei en les províncies, els *Intendants*, eren la pedra angular del nou absolutisme del *Roi soleil*. Mettam afirma que als *pays d'états* la figura de l'*Intendant* va trigar a arribar¹³⁰. En aquestes províncies el paper de l'*Intendant* era limitat. El ministre de finances, Colbert, va encomanar als *Intendants*, allí on estaven, tasques d'observació, no d'execució, per evitar conflictes amb les elits locals. A més aquests *Intendants* tenien a la seva disposició un cos de funcionaris, de procedència nativa, que asseguraven una bona relació amb la població del territori. Un altre dels límits en el govern de Lluís XIV el troben, segons Mettam, en la professionalització de la burocràcia i l'administració interna, que només es va produir, en part, en dos departaments: guerra i afers exteriors. Primer perquè aquests departaments eren de gran interès per a la Corona i segon perquè la Corona tènien més control sobre aquests temes que no sobre la Justícia, les finances, el comerç o la indústria. En els assumptes domèstics del regne molts treballs rutinaris eren realitzats per càrrecs locals,

---

129 Els *maîtres des requêtes* de la casa el Rei, des de l'Edat Mitjana, van ser els funcionaris propietaris del càrrec amb un gran prestigi i que, sota Lluís XIV, van esdevenir particularment cars de comprar. Per convertir-se en un *maître des requêtes*, qui ho desitjava havia hagut de treballar durant sis anys en un tribunal superior (Parlament, Cambra de Comptes). Originalment s'encarregaven de rebre i de jutjar les peticions dirigides al rei, que podien ser queixes o sol·licituds de favors, i portaven el Tribunal des requêtes de l'Hôtel. Al segle XVI, s'encarregaven d'inspeccionar i controlar les administracions provincials que depenien directament de l'administració reial.

130 Roger Mettam. *Power and Faction in Louis XIV's France*. Oxford: Blackwell, 1988. p. 211

molts d'ells amb un prestigi social que els impedia rebre ordres de persones amb menor rang social provinents de París. Els ministres del rei eren conscients de les limitacions per estendre el seu poder en l'esfera local o provincial. Molts funcionaris, a més, eren ineptes, corruptes i molts dels diners recaptats per aquests eren desaprofitats.

Un altre aspecte que Mettam desmenteix és l'efectivitat de les reformes del ministre Colbert. Mettam demostra les limitacions que es va trobar Colbert i els reiterats fracassos que va sofrir¹³¹. Una de les intencions de Colbert en el seu pla de reformes era incrementar el nombre de persones que pagaven impostos. La seva intenció era estendre una avaluació més justa de la *taille réelle* (impost pagat en la majoria de *pays d'états*) als *pays d'élection* (províncies administrades directament pel rei). Però finament aquesta reforma es va abandonar per falta de suport. Colbert va iniciar al 1679 un gran pla de racionalització de l'estructura fiscal, que la seva mort al 1683 i els enormes obstacles que es va trobar pel camí, van impossibilitar dur a terme.

Segons Mettam tot intent de reforma governamental necessitava de la col·laboració dels diferents cossos del regne. I no sempre aquesta col·laboració existia. Sorprenentment, aquelles províncies que gaudien d'una certa autonomia administrativa (*pays d'états*) eren les millors administrades i les que més diners proporcionen a la monarquia en concepte de recaptació d'impostos. A què es devia? Els *pays d'états*, mitjançant les seves institucions representatives, tenien la clau per decidir quines ajudes prestaven al rei. Els funcionaris reials havien de negociar amb les elits locals la quantitat de diners que s'havien de transferir a la monarquia, i en aquest punt, s'iniciava una negociació que sempre estava del costat dels interessos provincials. El Llenguadoc, un dels *pays d'états* més potents, aconseguia privilegis reals a canvi de la concessió d'un important donatiu al rei per sufragar les despeses de la guerra. Lluís XIV sempre va intentar tenir molta cura de mantenir bones relacions amb les províncies, mitjançant el suborn i el patronatge, si era necessari.

Des d'una perspectiva diferent, Thomas Ertman senyala que la intenció del ministre Colbert era estendre la seva pròpia xarxa de clientela ja que d'aquesta manera l'Estat s'assegurava l'obtenció de recursos¹³². Colbert forçà als vells oficials venals a vendre els seus càrrecs (en la seva majoria eren recaptadores de la *taille*). Aquests oficials eren els que en el passat havien avançat diners a la Corona, però ara el seu potencial econòmic no era el desitjat per Colbert. El ministre els va substituir per homes

---

131 Mettam. Op. Cit., p. 212-215

132 Ertman, Op. Cit., p. 129

de la seva confiança que es van instal·lar al centre del sistema financer francès. A la vegada Colbert sabia que aquests nous oficials comptaven amb les seves pròpies xarxes clientelars repartides pel territori i que això era una altra garantia per l'obtenció de recursos.

La guerra, a partir de 1688, va ser una altra de les limitacions de les reformes de Colbert. La despesa econòmica de l'Estat durant la segona meitat del segle XVII no va fer altra cosa que augmentar: al 1670 la despesa era de 128 milions de lliures, deu anys després ja arribava als 148 milions i al 1700 era de 278 milions¹³³. Incapaç de fer front a les despeses de la guerra per la via dels impostos, la Corona es mostrà dubtosa. Fins aquell moment la Corona havia utilitzat els mètodes tradicionals: creació de noves rentes, devaluació de la moneda i utilització dels *affaires extraordinaires*. Per exemple, el govern creà *rentes perpétuelles* amb valor capital de 21,6 milions de lliures que es van vendre al 1689 i va fer successives emissions fins al total de 62,4 milions al 1691, 1692 i 1693. Pel que fa als *affaires extraordinaires*, cada afer era un contracte entre el Govern i el sindicat de financers pel qual es garantia el dret de recaptar impostos d'una forma determinada a canvi d'un avenç al govern en efectiu. Entre 1689 i 1694 els contractes van ascendir a 250 milions de lliures, pels quals es retornaria a l'Estat 192 milions, en un interès del 23%. El 80% d'aquests contractes implicaven la venda de nous càrrecs, totalment innecessaris, creats bàsicament a les corts sobiranes, com el Parlament de París.

Quan va esclatar la guerra contra Holanda, al 1672, la Corona francesa necessitava grans quantitats de diners¹³⁴. En un primer moment la Corona va trobar moltes dificultats per obtenir la col·laboració dels *pays d'états* però finalment les negociacions van acabar amb alts nivells de recaptació d'impostos. La conclusió de molts historiadors de l'absolutisme va ser que Lluís XIV va humiliar els orgullosos Estats provincials. Però Mettam assegura que aquest argument no és seriós. Mettam afirma que els Estats provincials estaven ansiosos per evitar una confrontació amb el monarca que governava de forma personal. Ells volien evitar certes ordres del rei però sense arribar a la rebel·lió, i tenien formes efectives per fer-ho: explotar les dificultats financeres de la tresoreria i demanar al govern nous privilegis o la confirmació de llibertats existents. Si aquestes sol·licituds es concedien, la província augmentaria la seva contribució d'impostos.

Per Ertman a França era molt difícil implantar un impost universal per la

---

133 Ertman, Op. Cit., p. 133

134 Mettam, Op. Cit., p.273

inexistència d'una veritable assemblea nacional representativa. L'Estat només podia comptar amb els recursos provinents de la venda de càrrecs i dels banquers. La combinació de la penúria reial i la nova teoria política que qüestionava el tan justificat privilegi hereditari, va portar als ministres a formular un nou tipus d'impostos que afectaria a tots (no de forma igualitària perquè els pobres seguirien pagant més) que tindria com a base la riquesa sense considerar l'estatus social. Aquesta idea només seria aplicada després de la mort de Colbert, amb la instauració de la *capitation* al 1695. Aquest impost es va presentar com una gran novetat administrativa, com una mesura d'emergència justificada solament per les necessitats militars de la guerra. Mettám es planteja si aquest era l'inici real d'un debat a França per imposar impostos universals a tota la població. La població es va dividir en 22 classes, segons el seu nivell de riquesa. Però aquesta innovació fiscal va tenir una vida molt curta. El debat sobre la implantació d'impostos universals no es tornaria a plantejar seriosament fins a una vegada esclatada la Revolució en 1789.

La situació fiscal era tan desesperada que al 1709 es produí la suspensió de pagaments de les rentes. Al 1713 el *Contrôleur général des finances* Nicolas Desmaretz va decidir una acció dràstica: el capital d'algunes categories de rentes, especialment aquelles comprades a partir de 1689, es reduiria d'entre un 25% al 40% i els interessos es situarien al 4%, permeten que l'Estat es lliurés de pagar 14 milions de lliures¹³⁵. Aquesta acció posà en contra del govern als oficials venals que havien adquirit rentes. L'esperit de cooperació de l'època de Colbert, senyala Ertman, començava a trontollar. En les següents dècades el cos de funcionaris i parlamentaris resistiran durament als canvis que podien posar en perill la seva posició. El seu determinat obstruccionisme i els atacs al despotisme reial esdevindran seriosos a partir de 1741.

James B. Collins introdueix altres punts de vista sobre el regnat de Lluís XIV que ajuden a ampliar la perspectiva d'aquest període. Quan Lluís XIV eliminà la figura del Primer ministre en 1661 i es convertí ell mateix en el seu Primer ministre, una altra decisió que va prendre va ser reduir el nombre de consellers en el *Conseil d'en Haut* (Consell d'Estat). Aquest nou Consell tindrà solament 4 membres. A partir de llavors el poder real estarà en mans dels ministres, el *Contrôleur général des finances* i el Consell d'Estat. Colbert, com a responsable de finances, concentrà un gran poder. A inicis de la dècada de 1660 l'Estat i la seva burocràcia comptaven amb 45.000 funcionaris venals repartits per tot

---

135 Ertman, Op. Cit., p. 135-139

el territori¹³⁶.

Fent balanç del regnat de Lluís XIV, Joël Cornette defineix aquest període com el de la “*guerra spectacle*”. L'historiador francès assegura que fou el primer rei que utilitzà al seu favor la representació gràfica de les seves gestes militars i la manipulació de la veritat per crear una opinió del poble favorable a la seva gestió¹³⁷. Per Cornette és evident que existí una teatralitat de l'Estat reial. En cada setge, el monarca, aficionat a les llargues inspeccions dels seus camps i regiments, apareixia implacablement disposat en ordre de batalla en les diferents representacions pictòriques encarregades. Per altra banda Cornette assegura que

“l'Estat de Lluís XIV era una construcció racional que implicava concentració de l'autoritat, desenvolupament dels despatxos encarregats de les tasques d'execució, compartir a més a més estrictes funcions, progrés de la informació i la comunicació. De la mateixa manera, a partir de la segona meitat del segle XVII la guerra es racionalitza. Cada vegada més es concep com una gran empresa tècnica i burocràtica. La monarquia absoluta devia funcionar com una delegació del poder, exercit per una feudalitat de funcionaris, agrupats en clienteles ministerials¹³⁸”.

Al voltant del rei s'anà edificant una representació gràfica i monumental. A partir de 1685 s'inicià un ampli programa de construcció d'estàtues del rei-cavaller, estàtues eqüestres de bronze edificades al centre de les places de totes les viles. Aquestes estàtues formaven part de l'imaginari de la glòria de l'Estat reial i el propi rei. Tot era part d'una estratègia de reducció a l'obediència al rei i coincidia en el moment en que la monarquia s'estava sedentaritzant a Versalles i l'abandonament de la tradició reial de l'entrada triomfal del rei a una ciutat. En certa mesura, aquestes estàtues, símbols de l'Estat, segons Cornette van substituir la presència física del rei per imposar als ulls de tothom l'auge d'un poder que ningú podia ni devia contestar. La sacralitat, el *Te Deum*, el castell de Versalles, les estàtues del rei-cavaller, són testimonis de la força i la diversitat de les figures del rei de guerra. Un sistema de representació on la funció principal era mantenir la glòria de la majestat.

Collins es pregunta si durant el regnat de Lluís XIV es va produir una “*revolució*” en l'administració interna del govern, idea ja plantejada anteriorment per altres historiadors. Collins defensa que en alguns aspectes el regnat de Lluís XIV va ser revolucionari perquè introduí importants innovacions en el si del govern. El més significatiu

---

136 Collins, Op. Cit., p. 93

137 Cornette, *Le Roi de guerre....* p. 255

138 Cornette, *Le Roi de guerre....* p. 261

va ser que a partir de 1661 un cercle molt petit de persones tenien el poder efectiu del regne: els ministres reals Colbert, Louvois i Lionne. També en l'apartat fiscal, gràcies a Lluís XIV, un petit grup de banquers i prestadors es van convertir de facto en els "propietaris" del govern a l'ombra. Però la creació d'aquest nou grup de financers amb funcions recaptadores dins de l'administració, no anul·lava els antics responsables, que seguien en els seus càrrecs, però amb poders disminuïts. Això era font de tensions. La lluita entre els *Intendants* i els vells funcionaris que fins al moment tenien el control del sistema financer es van allargar fins al final de l'Antic Règim i poden ser una causa per entendre el seu col·lapse final¹³⁹. Lluís XIV havia creat una nova forma de govern. Però el sistema ministerial, tan lligat a la persona de Colbert i Louvois, es va col·lapsar quan aquests van morir. Segons Collins, el sistema ministerial desenvolupat per Lluís XIV va presagiar el desenvolupament de la moderna burocràcia governamental. El govern va evolucionar d'un sistema dominat per consells i pels grans funcionaris de la Corona a un sistema reduït conduït per ministres.

Lluís XIII i Lluís XIV van abolir part dels antics càrrecs i el canceller va perdre gran part del seu poder. El canceller representava el vell Estat, la vella noció de regne (el rei és jutge). En la transició des del rei-jutge al rei-legislador, el canceller no va perdre el seu poder de cop. Mentre l'Estat es va mantenir en assumptes de llei i justícia el canceller va romandre en el centre del govern. Però el rei cada vegada posava més èmfasi en la seva funció legislativa i administradora. Lluís XIV representa, per Collins, el final del segon període de la transició: el rei es converteix en *surintendant* de finances; Primer ministre en un govern que funciona amb ministres; el rei és la font inqüestionable de la llei, per tant, s'elimina el dret dels Parlaments de la pre-registració de queixes als edictes reals i es canvia el seu estatus que passa a ser el de cort superior de justícia. Molts historiadors es refereixen a aquest procés com el pas de l'*état de justice* a l'*état de finances*.

Les guerres que van involucrar a França a la fi del segle XVII i inicis del XVIII van col·lapsar les finances de la Corona. Pocs anys abans de la Guerra de Successió espanyola les despeses militars havien passat de 65-70 milions de lliures a 150 milions en pocs anys. Són interessants les xifres que proporciona Collins¹⁴⁰ sobre recaptació d'impostos en 1690: la xifra total ascendeix a 120-125 milions de lliures, de les quals 1/4 procedeix d'impostos indirectes, 1/3 de la *taille* i la resta dels *pays d'états* i beneficis dels càrrecs venals. A aquests 120-125 milions de lliures cal restar les despeses locals

---

139 Collins, Op. Cit., p. 114

140 Collins, Op. Cit., p. 163

(pagaments a jutges, funcionaris i deute) que reduïen els ingressos en 22 milions, quedant en 95-100 milions de lliures disponibles per a la Corona. Davant la situació de col·lapse fiscal el govern tenia quatre opcions: crear nous impostos, vendre més càrrecs públics, acudir al préstec o manipular la moneda. Lluís XIV no va tenir suficients diners per emprendre noves guerres però la situació internacional li obligà a partir en la Guerra de Successió espanyola, tot i conèixer la profunda crisi que travessa França.

Capítol 3: La monarquia de la Il·lustració: reforma o utopia? 1715-1789

3.1 Els límits de l'absolutisme patrimonial al final de l'Antic Règim

Segons Thomas Ertman no és cert que només van existir dos tipus d'organització estatal a l'Europa de l'Antic Règim: el model absolutista francès i el model parlamentari anglès. Si seguim l'esquema interpretatiu tradicional, al segle XVIII França, Espanya, Portugal, el regne dels Savoia, la Toscana, Nàpols, Dinamarca i els Principats alemanys van tenir reis els quals van gaudir de prerrogatives legistes de caràcter absolutista. En contraposició, Anglaterra, Hongria, Polònia i Suècia eren considerats Estats constitucionals perquè comptaven amb assemblees nacionals representatives. La innovació que aporta Ertman¹⁴¹ és una nova teoria general de la construcció de l'Estat a l'Època medieval i moderna sota tres arguments: la organització dels governs locals durant els pocs segles abans de la formació estatal; els temps de la competició geopolítica; i la influent i sòlida independència de les assemblees representatives i les institucions administratives i financeres¹⁴². Ertman posa especial èmfasi en analitzar les diferències en l'organització dels governs locals en l'inici dels temps de la competició geopolítica, com a factors claus pel desenvolupament dels règims polítics durant l'Edat mitjana i la construcció de les infraestructures d'Estat que es troben al llarg de l'Edat moderna. Per això Ertman observa detingudament el tipus de govern local previ a l'Edat moderna perquè aquest marcà el posterior desenvolupament de l'Estat. Seguint la següent taula proposada per l'autor, observem el tipus de govern local durant el primer període de la construcció de l'Estat. Segons la seva proposta interpretativa en el primer període de la construcció estatal, els règims absolutistes es divideixen en dos: França, Espanya, Portugal i els principats Italians, amb una infraestructura absolutista-patrimonial construïda al voltant de la propietat venal dels càrrecs; els Estats alemanys, amb una infraestructura absolutista però proto-burocràtica i sense la propietat venal dels càrrecs. Pel que fa als sistemes representatius, en el període inicial, Anglaterra posseïa un aparell estatal patrimonial (que després es convertiria en no patrimonial) amb una extensa burocràcia proto-moderna. Anglaterra en aquest període inicial no constituïa un sistema burocràtic constitucional, sinó que aquest arribà en el moment en que els esforços del Parlament, a partir del segle XVII, van evitar portar a Anglaterra a un sistema constitucional patrimonial, permetent construir un sistema constitucional burocràtic, just el

---

141 Aquesta nova teoria es troba exposada en l'obra d'Ertman publicada el 1997 sota el títol *Birth of Leviathan* (citada a la bibliografia)

142 Ertman, Op. Cit., p. 28-30

contrari del que acabaria passant a Hongria i Polònia.

Tipus de govern local durant el primer període de construcció de l'Estat		
	Administratiu	Participatiu
Pre-1450	Patrimonial absolutista (França, Espanya)	Burocràtic patrimonial (Anglaterra)
Post-1450	Burocràtic absolutista (Estats alemanys)	Burocràtic constitucional (Polònia, Hongria, Dinamarca, Suècia)

Font: Thomas Ertman. *Birth of the leviathan: building states and regimes in medieval*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997 . p. 29

Al final del període Europa es dividia en règims absolutistes-patrimonials (França i Espanya), absolutistes-burocràtics (Estats alemanys, en especial Prússia), constitucionals-patrimonials (Polònia i Hongria) i constitucionals-burocràtics (Anglaterra). Pel cas francès, Ertman argumenta que el sistema absolutista-patrimonial havia debilitat fortament el país¹⁴³. L'alta autonomia de que gaudien els funcionaris venals (propietaris del càrrec) i els principals ministres, que els posava en una posició especial dins la cort, posà molts límits a l'habilitat del controlador general per reduir els nivells absoluts de la despesa governamental. La propietat dels funcionaris combinat amb el patronatge i clientelisme d'aquests impedia fer retallades pressupostàries perquè la influència política de la que gaudia la *noblesse d'état* i altres grups privilegiats, impossibilitava una expansió de la base impositiva i altres respostes lògiques als increments de les demandes fiscals.

Els parlamentaris del segle XVIII, després de veure el que havia passat amb Lluís XIV, van determinar-se a protegir els seus interessos resistint-se a qualsevol intent de reforma fiscal i pujada d'impostos. L'Antic Règim combinat amb els ingressos d'impostos i les finances a curt termini construït al voltant d'institucions de "crèdit" a l'interior de l'Estat feia que el govern no fos capaç d'explotar al cent per cent el sistema d'impostos que ja existia. Terray, Maupeou, Turgot i Necker van intentar atacar el control privat de les funcions d'Estat, portant a la ruïna tota el país. Terray intentà al 1769 posar fi al pagament d'interessos. Maupeou volgué eliminar al 1770 els poders judicials del Parlament de París i reemplaçar-los per un sistema de corts superiors de justícia amb magistrats no-venals. Aquestes reformes podien ser letals per la *noblesse d'état* perquè el Parlament de París era el millor defensor dels seus interessos. Quan Lluís XV morí al 1774, oponents de Terray i Maupeou van fer tot el possible per persuadir a Lluís XVI perquè restaurés les velles corts sobiranes i deixés els privilegis intactes.

---

143 Ertman, Op. Cit., p. 140-145

Alguns historiadors afirmen que a la llum dels canvis econòmics, polítics i socials del segle XVIII l'Antic Rèim ja havia deixat d'existir abans de la Revolució. En aquest sentit Collins afirma que al món urbà la societat estava avançant a ritmes molt accelerats. Al llarg del segle XVIII es van millorar les comunicacions entre ciutats que provocà una important nova afluença de treballadors. A les grans ciutats s'inicià un procés lent però continuat de destrucció de l'artesanat tradicional. Un nou àmbit de socialització va emergir: les tavernes, lloc de discussió pública de les classes populars. Entre les elits urbanes es va produir la recepció i assimilació de noves idees filosòfic-polítiques al llarg de tot el segle, que van provocar un increment de la secularització i el final del *“mite social de la monarquia”*¹⁴⁴. Gràcies a aquestes noves idees, les elits propietàries de França, que controlaven importants àmbits de l'Estat (per exemple, els Parlaments) van reclamar, com ja ho havien fet les elits propietàries angleses, el control sobre el procés legislatiu per protegir les seves propietats. L'exigència d'un poder polític real per part d'aquestes elits propietàries va estar en tots els debats que es van produir al llarg de la segona meitat del segle XVIII. La influència dels filòsofs de la Il·lustració en el debat polític francès es pot apreciar en la publicació d'assajos i pamflets que reclamaven l'eliminació dels privilegis fiscals i el control de les finances públiques. La Corona estava perdent el control del món simbòlic (la moral política) que durant tants segles havia contingut. Junt a la crisi econòmica, aquesta crisi del món simbòlic marcaria la fi de la monarquia.

Els impostos creats al segle XVIII sobre els ingressos declarats pels contribuents eren *“molt moderns”*, segons Jean-Marie Constant, però existien certs obstacles. El primer era d'ordre cultural: una part de la població patia grans dificultats per redactar la seva declaració. La segona era la necessitat de posar en marxa tota una administració de controladors que havien de verificar les declaracions i trobar les omissions. La tercera era d'ordre social: els nobles i els parlamentaris, a qui no els agradava la ideologia igualitària, es resistien tot el que possible per pagar¹⁴⁵. Als *pays d'états* els cossos privilegiats es resignaven a pagar. Jean-Marie Constant, seguint la interpretació clàssica de la historiografia francesa, carrega les culpes als Estats provincials i les corts sobiranes per justificar el fracàs de la monarquia francesa per reformar de forma eficient el regne: *“la monarquia, a través dels seus valents ministres, temptà de crear a França una fiscalitat moderna, però trobà tots els obstacles possibles per part d'unes elits de la societat que titllaven d'ineficaces totes les reformes decidides”*.

---

144 Collins, Op. Cit., p. 170

145 Constant, Op. Cit., p. 132

Pel contrari, James Collins afirma que per moltes reformes que els ministres reals intentessin dur a terme, com les realitzades per Turgot o Necker, la monarquia havia perdut la confiança d'una part important de l'elit, aquella que precisament li prestava els seus diners quan la Corona ho necessitava. El “*holding*” de prestadors de diners va arribar a tenir el suficient poder per protegir els seus interessos i per aquest motiu no estaven disposats a acceptar receptes del passat (com la suspensió de pagaments per part de la Corona). En una monarquia, teòricament absoluta, en un sistema polític on el govern és inqüestionablement més poderós, com podia succeir tal cosa? El govern havia perdut el control sobre la moral i la legitimitat d'acció, perquè havia fet aparició en l'escena un nou i poderós element: l'opinió pública¹⁴⁶.

3.2 La monarquia administrativa

Al llarg del segle XVIII l'Estat francès es dotà d'instruments de control, de mesura i de gestió marcats per la preocupació de construir una administració racional pel regne. Els principis de l'economia política guiaven als inspiradors de la *polisinodia*¹⁴⁷ que tan defensaven els seguidors de Turgot. L'Estat no es justificava més per la gestió de les finances reials, sinó per l'administració de la riquesa de la nació ella mateixa constituïda per la suma de les riqueses particulars. Aquest projecte de mesurar, comptar i d'avaluar les capacitats econòmiques i demogràfiques del regne es troba en la ment dels fisiòcrates i els grans *Intendants* reformadors de la fi del regne¹⁴⁸.

Més enllà de la qüestió fiscal, l'afirmació d'una monarquia administrativa es manifesta per l'aparició de nous camps d'exercici de l'autoritat de l'Estat. Les estructures i les infraestructures de la vida econòmica esdevenen així el terreny d'acció, i per tant, d'experimentació dels enginyers i els inspectors. La formació del personal s'imposà als nous administradors com una garantia de la seva eficàcia. En aquest sentit, al 1747 es va crear l'*École des Ponts et Chaussées* destinada a formar enginyers i inspectors. La elaboració dels projectes de ruta i el manteniment dels camins va representar dos de les principals preocupacions dels tecnòcrates reclutats per concurs i promoguts segons els seus mèrits. Directament assalariats pel ministeri, els empleats formaven una altra

---

¹⁴⁶ Collins, Op. Cit., p. 242

¹⁴⁷ El terme polisinodia (del grec πολυς, "molts", i συνοδος, "Consell") indica la forma particular de govern establert en les monarquies europees a partir del segle XVI. A França, el sistema de govern col·legiat va ser establert pel regent Felip II d'Orleans entre 1715 i 1718. Cada tema i qüestió era subjecte d'anàlisi i discussió per un consell, en substitució dels tradicionals secretaris d'Estat utilitzats pels reis des d'inicis de l'Edat moderna.

¹⁴⁸ Hervé Drévilion i Pierre Serna a "L'Ancien Régime et les révolutions" dins l'obra *La Monarchie* dirigida per Joël Cornette. Pàg. 372-374

categoria de servidors de l'Estat. Cal posar en la justa mesura els efectius dels servidors de l'Estat involucrats en el desenvolupament de la monarquia administrativa. Els cossos implicats en la funcionarització dels estatuts són particularment reduïts: els inspectors de les manufactures no van ser mai més de 70 i, al 1789, l'administració dels ponts i camins no donava feina més que a 1 enginyer en cap, 4 inspectors generals, 28 enginyers, 60 sots-enginyers i 124 inspectors en un regne de 28 milions d'habitants. A dins de l'administració central dels ministeris, no es compten més que algunes desenes d'empleats: 54 a Guerra al 1734, 62 a Marina al 1762. Al 1755 les oficines ministerials donaven feina a 300 assalariats i les intendències a 256 persones¹⁴⁹.

A l'endemà de la mort de Lluís XIV (1715), sent encara Lluís XV menor d'edat, la regència del govern va ser confiada en Felip d'Orléans, que va dirigir els afers polítics com a Primer ministre fins al 1723. Al setembre de 1715 Felip restituïa als parlamentaris el ple dret de presentació de queixes que Lluís XIV havia anul·lat al 1673. Això els va permetre recuperar un rol central en l'escena política i de presentar-se com els representants de la "*nació francesa*"¹⁵⁰. En el plànol econòmic, durant les dècades de 1720 a 1750 França experimentà un cicle de creixement gràcies a l'embranchida en l'augment de les manufactures i l'impacte del comerç colonial. Però el país va seguir patint greus problemes interns: les males comunicacions i l'existència d'una França rural estancada econòmicament. En l'àmbit polític i social el segle XVIII va ser un temps de grans canvis que indubtablement va acabar afectant al curs de la construcció de l'Estat. Les dades aportades per Collins¹⁵¹ en referència als ingressos i despeses de la monarquia en el període posterior a la mort de Lluís XIV ens mostren que a la dècada de 1730 l'Estat era capaç de recaptar anualment aproximadament uns 200 milions de lliures. Aquests 200 milions venien de: la recaptació de l'impost de la *capitation* (33 milions de lliures); impostos cobrats als *pays d'états* i províncies recentment conquerides (16,5 milions); venda de càrrecs, moneda i impostos indirectes (151 milions). En quan a les despeses, la major part era de l'exèrcit, amb 55 milions de lliures; seguit de les despeses derivades del pagament d'interessos, 45 milions; la Casa Real, 30 milions; i finalment el pagament a funcionaris, uns 20-25 milions. Les despeses bàsiques ascendien a 175-195 milions de lliures. Aquest era un pressupost per a un període de pau.

Durant els anys de la regència de Felip d'Orléans semblava establert que el propi

---

149 François-Xavier Emmanuelli. *Un mythe de l'absolutisme: l'intendance, du milieu du XVII siècle à la fin du XVIII siècle*. Aix-en-Provence: l'Université de Provence, 1981.

150 De Benedictis Op. Cit., p. 142.143

151 Collins, Op. Cit., p. 201

manteniment de la monarquia depenia del respecte cap a aquells que vestien la toga, als homes del Parlament. Amb l'assumpció de la responsabilitat de govern per part de Lluís XV (1723-1774) la situació començà a canviar. La monarquia administrativa de Lluís XV assolí, segons Angela De Benedictis, la màxima eficiència, sobretot amb el govern del duc de Borbó (fins 1726) i del cardenal Fleury (fins 1743) com a primers ministres amb un nou reforçament del poder del sobirà i dels seus ministres. André Hercule de Fleury (1653-1743), cardenal i primer ministre de Lluís XV restaurà tot el vell sistema financer colbertià. Al 1741 França tenia un únic i articulat sistema "privat" de govern de les finances on el més gran Estat de l'Europa occidental depenia totalment del crèdit d'un petit grup independent, sense supervisió, d'homes de negocis. El drama de l'Antic Règim, segons Ertman, va ser que per mantenir aquest sistema França necessitava involucrar-se en una altra sèrie de conflictes bèl·lics contra Anglaterra.

Quants diners va gastar la Corona francesa durant la Guerra de Successió Austríaca (1741-1748)? El cost de la guerra va ascendir al bilió de lliures. D'aquests la Corona va aconseguir recaptar per la via dels impostos extraordinaris 757 milions de lliures i la resta, per la via del préstec. El deute de l'Estat va incrementar-se de 85 milions de lliures al 1753 a 196 milions al 1760¹⁵². Observem que a mesura que la professionalització i tecnificació de l'exèrcit avançaven, les seves despeses augmentaven i eren menys suportables per a les finances de la Corona arribant a produir el col·lapse de l'Estat, com passaria en reiterades ocasions al llarg del període que hem analitzat. Uns anys més tard, la Guerra dels Set Anys (1756–1763), va costar a la Corona 1,5 bilions de lliures que només va poder fer front mitjançant la pujada d'impostos i l'ajuda de préstecs amb alts interessos. La Guerra dels Set Anys va acabar precipitant un nou col·lapse financer del govern.

Després de la mort de Fleury, al gener de 1743, Lluís XV va manifestar la seva intenció de governar segons la tradició de Lluís XIV: a partir de llavors, de vegades, fins i tot de manera més intensa, es produiran diversos xocs entre el poder central, personificat pel rei i dels seus *conseils privés* i els Parlaments. Fent propaganda a favor dels jansenistes, els Parlaments es presentaven, i era també el sentit de gran part de la opinió pública, com els defensors del dret del rei contra les pretensions del Papa i els jesuïtes; els parlamentaris de París es presentaven com els guies de la nació sencera que s'oposava a la voluntat arbitrària i despòtica de la cort¹⁵³. Segons el marquès d'Argenson

---

152 Ertman, Op. Cit., p. 142

153 De Benedictis, Op. Cit., p. 143

eren els Parlaments i no pas els Estats Generals els millors representants de la nació, en el moment que eren com un senat nacional defensor del bon govern. El rei devia fer-se aconsellar pels Parlaments, només així es podia evitar un govern personal que hagués comportat la transformació de la monarquia absoluta en tirania. Els dos anys compresos entre juliol de 1752 i setembre de 1754 van ser, en aquest sentit, dramàtics. El 18 d'abril de 1752 el Parlament de París publicava un *extraît des registres*, l'aprovació d'una llei parlamentària que era publicat a part, per facilitar la difusió entre les capes populars. El punt conflictiu era aquell que feia referència al dany infligit pel *Conseil du Roi* al Parlament i les lleis fonamentals del regne. Es demanava el retorn al respecte incondicional cap als “cànons i reglaments autoritzats del regne”. Pocs dies després el Consell d'Estat del rei emanava un segon *arrêt* en el qual reafirmava la seva voluntat de fer complir la butlla *Unigenitus*. Contemporàniament s'establí que els judicis seculars no podien anar més enllà dels límits que no fossin de la seva autoritat. Això comportava una limitació de les funcions parlamentàries a un número molt limitat de casos. Amb aquest acte el *Conseil privé* -composat per ministres nomenats directament pel rei- podia fer servir el seu poder sobirà per sostreure al judici de la magistratura parlamentària aquelles causes que podien produir un efecte polític important. La reacció del Parlament va ser denunciar la superposició de les raons polítiques a les raons jurídiques, que era l'única, segons ells, que podia assegurar ja justícia i salvaguardar a la nació del perill de la tirania. Però la Corona, o sigui el rei i la seva administració, reivindicava ser l'únic “cos polític de l'Estat” i per conseqüència l'únic a ostentar tota la sobirania. No podien tolerar cap límit preventiu a la pròpia acció política, i menys en el camp de la justícia¹⁵⁴. Els Parlaments rebutjaven una definició exclusiva de la sobirania i reclamaven participar al govern per la via indirecta, en virtut del procediment de control que ells pensaven indispensable.

3.3 Repensar els Parlaments al segle XVIII

El debat historiogràfic al voltant del paper dels Parlaments al segle XVIII és molt ampli i no es troba absent de polèmiques. Una llarga tradició historiogràfica ha exposat que els magistrats, una vegada alliberats de les cadenes que el *Roi soleil* els imposà al 1673, van renovar la seva actitud d'oposició als projectes de reformes, en particular en el sector crucial de les finances. A ulls dels historiadors que els s'hi són hostils, els parlamentaris eren uns simples hipòcrites que sota la disfressa de la defensa dels més dèbils camuflaven la seva voluntat de defensa dels interessos particulars. Aquesta corrent de

---

154 De Benedictis, Op. Cit., p. 145

pensament els qualificava com a purament aristòcrates, egoistes i reaccionaris. Seguint aquesta interpretació, quan el canceller Maupeou presentà el seu projecte de reforma “audaç” al 1771 es trobà amb la oposició dels parlamentaris que no volien veure debilitada les seves jurisdiccions ni abolir la venalitat dels càrrecs així com limitar el dret de presentació de queixes. Segons aquesta visió quan morí sobtadament Lluís XV al 1774, el nou rei abandonà els projectes de Maupeou per guanyar-se el suport popular. Segons l'historiador francès Julian Swann¹⁵⁵, aquesta és una visió de la història del segle XVIII simplement feta pel gran públic que no respon a la realitat dels fets. Després de trenta-cinc anys, la historiografia sobre els Parlaments a estat enriquida gràcies a la renovació de la història política a l'Època moderna.

Per Swann la interpretació clàssica de la oposició parlamentària va ser capaç de posar d'acord, malgrat les seves fortes divergències ideològiques i polítiques, a historiadors com Pierre Gaxote, Roland Mousnier i Albert Soboul. Segons aquesta interpretació clàssica, la “revolució de Maupeou” de 1771 es troba al centre del mite d'una monarquia destruïda pels Parlaments. Michel Antoine¹⁵⁶ arribà a plantejar que al 1771 França només tenia dues opcions: “*la monarquia o l'anarquia*”. Darrera del model conflictual (enfrontament entre monarquia i Parlaments) és possible detectar una interpretació de la història de França que durant generacions ha venerat el desenvolupament inexorable de l'Estat. Segons aquesta visió, a l'Època moderna, la monarquia, particularment Enric IV i Sully, Lluís XIII i Richelieu i després Lluís XIV i Mazzarino, van ser els arquitectes d'una administració forta i centralitzada. Segons Swann, els autors que van seguir la interpretació tradicional, van presentar el desenvolupament de l'Estat a França com l'equivalent al triomf del Parlament pels defensors de la interpretació whig de la història d'Anglaterra, és a dir, considerat com un fenomen providencial i ineluctable. Els Parlaments, els Estats provincials i totes les altres institucions que resistien als projectes governamentals, consagrats com els únics conductors a l'Estat modern, han estat condemnats com autèntiques antiquàries del feudalisme, bastions del món privilegiat. Els resultats de les darreres investigacions, realitzades al llarg de les darreres dècades, obliguen a canviar els vells clixés d'una oposició titllada de reaccionària i retrògrada.

Julian Swann situa els orígens de la renovació en l'estudi dels Parlaments i de la

---

155 Julian Swann. “Repenser les parlements au XVIIIe siècle: du concept de l'opposition parlementaire à celui de culture juridique des conflits politiques” a Alain J. Lemaître (dir.) *Le monde parlementaire au XVIIIe siècle. L'invention d'un discours politique*.

156 Michel Antoine. *Louis XV*. París: Fayard, 1989. p. 939.

política al segle XVIII a Anglaterra i els Estats Units d'Amèrica a partir de la publicació dels treballs dels historiadors J.H. Shennan, William Doyle, Lloyd Moote, J.M.J. Rogister, Albert Hamscher i Bailey Stone¹⁵⁷. Aquests treballs han estat continuats i ampliat per l'aparició a França d'importants treballs, a partir del final de la dècada de 1970, com els de Maurice Gresset sobre el Parlament de Besançon i de Monique Cubells sobre el Parlament de Provence. En tots els casos s'ha dut a terme un important treball per repensar les relacions que existien entre la monarquia i els Parlaments amb la finalitat de rebatre la idea d'un conflicte permanent i inevitable entre dues forces oposades. L'oposició que exercien els Parlaments no era necessàriament un signe de divisió irreconciliable. Una de les novetats interpretatives és la que remarca l'important paper dels Parlaments en el manteniment de la llei en nom del rei. La voluntat de defensar la llei el més estable possible era una motivació profunda de la magistratura. És un error creure que la màxima preocupació dels parlamentaris era el manteniment dels seus propis privilegis i dels Parlaments. El legalisme dels magistrats cercava protegir una concepció més sofisticada d'un govern monàrquic legítim. Certes idees dels magistrats eren defensades pels membres de l'administració reial que sabien que les lleis publicades amb l'acord dels Parlaments gaudien d'un gran respecte.

Els historiadors angloamericans han rebutjat la idea d'un conflicte permanent entre la Corona i els Parlaments utilitzant el concepte anglès de "*judicial politics*" que va ser utilitzat per primera vegada al 1967 per J.D. Hardy. Julian Swann tradueix aquest concepte com a "*cultura jurídica dels conflictes polítics*" o de "*jurisprudència de la política*", útil perquè ens dóna la possibilitat de tenir una definició de la política fundada en la oposició parlamentària, com una sèrie de regles i convencions no escrites per les que les relacions entre el govern i els Parlaments van ser organitzats. Moltes de les crisis que els historiadors han vist no eren més que processos de negociació típics d'aquell sistema polític. No s'ha de veure tot com un conflicte permanent i incessant. Swann destaca que existien nombroses vies de negociació i de pressió per exercir sobre els parlamentaris, per tal d'evitar que els conflictes arribessin a punts extrems. Precisament un bon número de conflictes van ser el resultat de la manca d'atenció dels ministres de Lluís XV amb els

---

157 J.H. Shennan. *The Parlement of Paris*. London: Thames and Hudson, 1968; William Doyle. "The parlements of France and the breakdown of the old regime, 1771-1788", *French Historical Studies*, 6, 1970, p. 415-58, i *The Parlement of Bordeaux and the end of the old regime, 1771-1790*. London: E. Benn, 1974; Lloyd Moote. *The revolt of the judges: the Parlement of Paris and the Fronde 1643-1652*. Princeton: Princeton University Press, 1971; J.M. Rogister. "New light on the fall of Chauvelin", *English Historical Review*, 83, 1968, p. 314-30; Albert N. Hamscher. *The Parlement of Paris after the Fronde, 1653-1673*. Pittsburgh, University of Pittsburg Press, 1976; Bailey Stone. *The Parlement of Paris, 1774-1789*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1981.

magistrats.

Una altra qüestió important que calia resoldre era la suposada ignorància reaccionària dels parlamentaris. En realitat, assegura Swann, els funcionaris de l'administració reial i els parlamentaris estaven formats per membres de les mateixes famílies i havien rebut una educació i una cultural idèntica. Alguns ministres, com Terray, Lamoignon de Basville i Lambert havien estat abans parlamentaris. És més, els ministres es prenién el seu temps per consultar als magistrats abans de legislar. El problema és que s'ha confós la teoria amb la pràctica de la monarquia absoluta perquè els reis van governar amb la col·laboració de les elits i les institucions del regne. També s'ha pogut observar com aristòcrates de la cort buscaven crear un partit dins el Parlament de París que pogués defensar els seus drets.

El Parlament de París, especialment, va fer una important aportació a la maduració i difusió de la doctrina de la sobirania nacional, perquè els seus magistrats estaven fortament influenciats pel pensament jurídic, històric i constitucional que representaven persones com Fénelon, Montesquieu, Le Paige o Locke. El líder del grup filo-jansenista i advocat del Parlament de París era Louis Adrien Le Paige (1712-1802), que gaudia d'una enorme influència en la consciència política del món jurídic francès. Per Le Paige la sobirania incloïa el poder dels òrgans suprems judicials propers al rei: es tractava d'una concessió del dret públic que fundava contemporàniament una cultura de govern. Le Paige, així com també Hénault (1685-1770), president del Parlament de París i autor d'una *Nouvel chronologique de l'histoire de la France* (1744), posava de nou sobre la taula el problema de l'origen de l'Estat, a partir d'una forta unió entre dret i història, entre la realitat política i les lleis fonamentals. Uns anys més tard i sota nom fals, Le Paige publicava la seva major obra: *Lettres historiques sur les fonctions essentielles du Parlement; sur le droit des Pairs, et sur les lois fondamentales du Rouyame* (1753). En tots els casos aquest advocat denunciava que des de la introducció de la butlla *Unigenitus* els magistrats quedaven pràcticament sense autoritat. Segons els parlamentaris la disputa religiosa constituïa ara un pretext per evitar el curs ordinari de la justícia i per sostreure als Parlaments de la seva funció original. Perquè, en definitiva, l'efecte més greu de la butlla era un substancial canvi de la forma de govern, que d'absolut caminava vers la tirania i el despotisme¹⁵⁸.

Angela De Benedictis assegura que els Parlaments, especialment el de París, van lluitar sense descans contra les reformes del govern, no perquè aquest fos feble, sinó

---

158 De Benedictis, Op. Cit., p. 146

perquè era massa fort. Segons De Benedictis, les reformes del govern “*anul·laven l'Antic Règim social*”. El corporativisme, la veritable fundació de l'Antic Règim social, podia ser destruït. Veient que el desenvolupament social i econòmic ja estava minant les estructures de les corporacions, el govern va abandonar l'Estat corporativista abans que arribés el desastre final. La clau de la debilitat de la posició del govern respecte a aquestes corporacions -la seva dependència financera cap a elles- va determinar el programa de reformes. L'Estat necessitava d'altres fonts econòmiques, per a això havia de desmuntar el sistema corporatiu i buscar nous socis. Aquesta línia d'actuació va xocar amb els interessos dels parlamentaris. Eren els parlamentaris els representants de l'obstrucció reaccionària com ha assegurat una part de la historiografia? Segons De Benedictis, tant ministres com parlamentaris apostaven per les reformes, però els seus punts de vista eren molt diferents, sobretot en un tema: l'autoritat. Els ministres defensaven que l'autoritat màxima residia en el rei i en el seu dret de direcció del país. Els parlamentaris desitjaven compartir l'autoritat política amb el rei i convertir-se en els autèntics representants de la *sobirania popular*. Les reivindicacions dels Parlaments eren retrògrades? Jean Egret¹⁵⁹ ha demostrat que defensaven sovint altres interessos que els seus i que participaven en un moviment d'opinió general. Era una representació de substitució en absència de qualsevol altre cos veritablement representatiu. Edgar Faure diu¹⁶⁰ que “*en absència d'una autèntica via d'escapament polític s'estableix entre una massa sense mandataris i una representació sense mandat una espècie de contracte precari, en el que cap de les dues parts es fan masses il·lusions; de moment,. És un contracte de desordre; amb el temps serà un contracte de revolució*”.

Els estudis recents demostren l'existència d'una rica barreja d'influència intel·lectuals, culturals i religioses en els parlamentaris i a la vegada, profundes divergències polítiques entre ells. Existí també una important diferència entre la cultura política dels magistrats dels *pays d'élection* i dels *pays d'états*. La idea de la unió de classes representa, en molts casos, la tradició de les idees constitucionals dels *pays d'états*. Pels parlamentaris i els defensors dels Estats provincials, el principi segons “el rei demanada, els Estats consenten” es trobava al cor de la constitució del regne. La defensa de les idees constitucionals als *pays d'états* entre els segles XVII i XVIII ens ofereixen l'exemple de continuïtat important en el pensament parlamentari. Montesquieu, Le Paige i nombrosos magistrats menys coneguts que van ser directament implicats en la política

---

159 Jean Egret. *Louis XV et l'opposition parlementaire*. Paris: Armand Colin, 1970. p. 6.

160 E. Faure. *La disgrâce de Turgot*. París: Gallimard, 1962. Citat a RICHET, p. 158

dels Parlaments van ser inspirats per una rica herència intel·lectual i cultural de la noblesa de toga.

3.4 El “cop d'Estat” de Maupeou

Per al govern del rei, els Parlaments i els seus magistrats eren difusors de noves idees perilloses per l'ordre públic. Era necessari un nou “reglament de disciplina” que va ser dissenyat en un edicte de reforma preparat pel canceller Maupeou, entre 1770 i 1771. La disposició del primer edicte, de novembre de 1770, prohibia al Parlament d'usar la fórmula “unitat”, “indivisibilitat”, “classes de parlament de S.M.”; prohibien les referències d'un parlament a un altre, la suspensió de la funció judicial, la reobertura de discussions d'un edicte ja registrat i obstaculitzava la seva aplicació¹⁶¹. Al preàmbul dels edictes Maupeou s'acusava als Parlaments de voler abolir la “constitució” monàrquica de França: *“Pretenent d'enaltir-se en una autoritat rival de l'autoritat suprema i d'establir un monstruós equilibri l'efecte del qual serà encadenar l'administració, de limitar-ne les competències i de dur al regne a una situació de desordre i anarquia”*.

Contemporàniament Maupeou i els seus propagandistes atacaven els Parlaments, acusant-los de sacrificar els interessos del poble pels seus propis interessos. El registre de l'edicte de novembre de 1770 es realitzà mitjançant el procediment del *lit de justice*, ja que mai els parlamentaris haguessin donat el seu suport. El Parlament perdia les seves funcions judicials i veia limitades les seves atribucions. La resposta va venir per part dels parlamentaris quan al gener de 1771 van reprendre immediatament i incondicionalment les seves pròpies funcions i el govern respongué no només amb l'exili forçat dels “rebels” sinó també amb la confiscació dels seus càrrecs. Aquest fet es coneix com el “cop d'Estat” de Maupeou. Per suprimir l'oposició parlamentària el canceller, amb el suport del rei, va promulgar un edicte el 23 de febrer de 1771 amb el qual reformava radicalment l'ordenament judicial i polític del regne. En base a l'edicte, a l'àrea de competència del Parlament de París s'instituïa un Consell superior els membres dels quals eren revocables pel govern. Maupeou anuncià també la intenció de suprimir a tot el regne la venalitat i l'hereditat patrimonial dels càrrecs. El llenguatge polític, a partir d'aquest moment, pujava de to. El Parlament de Tolosa parlà d'una *“subversió de la constitució francesa”*. Es materialitzava el perill que havia previst Montesquieu a *“L'Esprit de les Lleis”* (1748), d'una monarquia que degenerava en despotisme. En representació de la Cour des Aides de París, el seu president Malesherbes demanà en una

---

161 De Benedictis, Op. Cit., p. 150

remonstrance la convocatòria d'Estats Generals.

La opinió pública es mostrà contrària a la reforma de Maupeou i el govern; a excepció de Voltaire, també els filòsofs van defensar el Parlament de París. Aquesta política filo-popular dels Parlaments va fer relegar en un segon plànol, a ulls de la opinió pública, dos aspectes positius de la reforma de Maupeou: la supressió de la venalitat dels càrrecs i la institució de salaris reials en lloc dels drets reals que els jutges percebien a càrrec dels judicis. Segons els filòsofs, la crisi de la monarquia francesa imposava la recerca d'altres vies: una classe política dirigent nova que tingués com a missió la reforma de l'Estat segons els suggeriments de la Il·lustració, o sigui, dels propis filòsofs. Voltaire i Condorcet creien oportú un gir en el poder monàrquic que alliberés França del poder corporatiu de la noblesa de toga.

3.5 La darrera esperança de la monarquia: les reformes de Necker i Turgot

El nou rei Lluís XVI liquidà el canceller Maupeou i restablí certes competències al Parlament de París. Els motius per perseverar en el seu rol als Parlaments i altres corts sobiranes es troben en dos projectes de descentralització que la monarquia experimentà: la temptativa fisiocràtica, amb Turgot (1775-1776) i el projecte de Necker (1776-1781). Al maig de 1775, a l'inici del regnat de Lluís XVI, la Borgogna i l'Île-de-France van patir les conseqüències de la *guerre de farines*. Es tractava d'un motí contra els alts preus del pa que va durar un any, contribuint a la caiguda del govern Turgot (maig de 1776). Durant el mateix període la *Cour des Aides*, el tribunal competent per la major part dels contenciosos fiscals, reconstituït com les altres "corts sobiranes" al 1774, va fer publicar el text de la *Remonstrances relatives aux impôts* redactat pel primer president de la cort Malesherbes. En quant institucionalment encarregat de la salvaguarda de les "lleis fonamentals", Malesherbes va fer present al rei quant injusta era la política fiscal, inspirada per la nova escola de pensament dels fisiocràtiques. La participació francesa a la Guerra de Independència de les 13 colònies britàniques (1775-1783) costà entre 1 i 1,3 bilions de lliures. La situació econòmica del país era dramàtica i al Govern li quedaven pocs recursos per aconseguir més ingressos. Era impossible incrementar els impostos o obligar a pagar-los impostos als privilegiats. Jacques Necker, successor de Turgot com a responsable de finances, estava convençut que hi havia altres formes d'aconseguir ingressos extres però calia emprendre una reforma radical de l'administració, introduint un sistema fiscal semblant a l'anglès¹⁶². S'havia de crear un únic Tresor públic per

---

162 Ertman, Op. Cit., p.146

monitoritzar de forma més eficient les despeses de l'Estat, eliminar el frau i la corrupció, controlar el crèdit a curt termini per reduir els costos dels préstecs i nacionalitzar la recaptació d'impostos. Les reformes de Necker transformaven aspectes tan importants com el crèdit, la recaptació i el control i coordinació de les finances. Això afectava i amenaçava a aquell grup privat de funcionaris-venals financers que des de 1648 controlaven l'Estat.

Necker proposava eliminar 500 funcionaris i transformar la resta de tesorers en funcionaris-financers assalariats directament controlats pel *Contrôleur général des finances*. També calia eliminar 48 recaptadors generals, que eren probablement els financers més poderosos de França, i substituir-los per recaptadors d'impostos assalariats de l'Estat. A més era necessari transformar el càrrec de *Contrôleur général des finances* en una efectiva agència de control i coordinació. Al 1777 emprengué la supressió dels *Intendants* i la seva substitució pels *premier commis*. Tots aquests canvis comportaven la creació d'una nova burocràcia estatal, embrió d'un Tresor públic francès, on es controlava i centralitzava el crèdit, s'eliminava la despesa supèrflua i es reduïa el pressupost de la Casa Reial. Les reformes de Necker haurien proporcionat 84,5 milions de lliures addicionals. El dèficit es reduí de 23-24 milions al 1776 a 5,5 milions al 1778 i a 0 al 1779, amb un superàvit de 2,9 milions de lliures al 1781¹⁶³. Però mentre que Anglaterra durant la Guerra de independència pagava uns interessos al 3,7-4,9%, França els pagava al 8,7% per la poca confiança que encara generava.

Al 1781 es formà una potent coalició de funcionaris venals, financers i descontents de la Casa Reial per lluitar contra les reformes de Necker. Els ministres Fleury, d'Ormesson i Calonne van procedir durant els següents sis anys a fer marxa enrere en totes les reformes de Necker. Tot tornà a la situació anterior. Les finances de l'Estat van tornar a una situació de crisi, provocant el seu col·lapse final. La crisi final va arribar quan la monarquia no va tenir més remei que convocar Estats Generals (els últims havien tingut lloc en 1614). Però els Estats Generals, en convocar-se, posaven en dubte el sistema ministerial de govern que amb tanta obstinació des de l'època de Lluís XIV els monarques havien emprat per mantenir-lo.

---

163 Ertman, Op. Cit., p. 149

Conclusions

L'anàlisi de la bibliografia existent sobre la construcció de l'Estat a França durant l'Època moderna ens ha permès veure el procés pel qual la monarquia intentà, sense arribar a l'èxit, estendre el seu poder a tot el regne, lluitant contra una extensa xarxa de poders autònoms que limitaven de forma efectiva el poder de la Corona. Hem vist que totes les monarquies de l'Antic Règim, i la francesa no era una excepció, tenien importants limitacions en l'exercici del seu poder: el clientelisme, la venda de càrrecs¹⁶⁴, la fiscalitat (en mans de financers privats), l'exèrcit (un Estat dins l'Estat¹⁶⁵) i la divisió entre *pays d'états* i *pays d'élection*¹⁶⁶. El procés d'afirmació de l'absolutisme reial va coincidir a França amb la declaració de guerra a Espanya al 1635 i l'extensió per tot el territori dels *Intendants*. La guerra imposà una situació d'excepció i d'urgència nacional, com ha afirmat Joël Cornette¹⁶⁷. La originalitat francesa va ser que aquesta situació d'emergència va subsistir més d'un segle: aquesta va fer legítima l'aplicació d'un vell principi medieval "*necessitas legem non habet*" (la necessitat ignora la llei). Va ser així com la conjuntura política i institucional, nascudes d'una urgència militar, van convertir l'estructura de l'Estat reial en la seva versió "absoluta". La guerra va ser el millor mitjà per imposar el desenvolupament d'un autoritarisme fisco-militar que legitimà la recaptació d'un impost reial independent de tot consentiment dels contribuents i de les institucions representatives. La Fronda, en les seves diferents formes, va ser la resposta al creixent xoc provocat per allò que va ser vist com una mutació, sense precedents, de l'Estat reial. La major innovació de Lluís XIV va ser combinar la repressió i el consens amb els grups dirigents territorials. La paradoxa del *Grand Siècle* és que potser mai fins aquell moment

---

164 Segons Joaquim Albareda "*La venda de càrrecs ens trasllada al debat central sobre les vies de construcció de l'Estat modern. Divisió entre els defensors que veuen en aquesta operació una "desfeudalització de l'Estat", una forma eficient per garantir recursos i per facilitar l'ascens social de la burgesia; i els contraris, que afirmen que era una hipoteca pe a l'Estat, ja que es saldava amb una funcionarització precària de la monarquia administrativa*". J. Albareda. *La Guerra de Sucesión de España, 1700-1714*. Barcelona: Crítica, 2010. p. 490.

165 John A. Lynn. *Giant of the Grand Siècle: the French Army 1610-1715*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. pp. 365-366.

166 Aquesta idea ha estat fortament defensada per Josep Fontana a l'article "Representativitat política i progrés social: una proposta interpretativa", a J. Sobrequés (coord.), *Actes del 53è Congrés de la Comissió per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, volum I, Parlament de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya, 2005, pp. 85-96. Diu Fontana: "*La realitat és que les societats europees de l'Antic Règim funcionaven dins d'unes estructures de poder que es sobreposaven i s'entrecruaven i que regulaven la vida de la gent no tant per la força com pel consentiment col·lectiu. Les monarquies absolutistes havien d'acomodar-se a l'existència d'un pla intermedi entre el sobirà i els súbdits, compostat d'un estrat superior amb una oligarquia de magnats propers al poder central i un altre inferior, aliat o subordinat a aquest, format pel conjunt dels propietaris acomodats, nobles o no. Aquests dos estrats mediatitzaven la capacitat d'actuació del sobirà, ja que controlaven la vida local, que ha escapat a l'abast directe del poder central fin molt tard*".

167 Joël Cornette. *Le Roi de guerre...* pp. 318-320

la monarquia aparentment absoluta tingué el poder dividit en tantes parcel·les.

Com hem vist al llarg del present treball, els estudis del món anglòfon s'han centrat en l'anàlisi de la col·laboració social, necessària pel manteniment del sistema monàrquic. Segons William Beik, la discussió actual es centra en la pràctica del govern, no en la teoria de l'absolutisme. Què s'entén per col·laboració? Uns autors afirmen que són els interessos entre l'Estat i els altres grups de la societat. Altres, com James Collins afirmen que era una combinació d'interessos de classes i distincions socials¹⁶⁸. Un tercer argument basat en la col·laboració és el representat per Roger Mettam, que afirma que la cooperació amb les elits provincials era necessària perquè el govern era incapaç d'influenciar al món local. Mettam assegura que Lluís XIV estava més preocupat pel manteniment de la seva autoritat, la recerca de la glòria internacional i la direcció de les operacions militars i que la vida provincial no li interessava gens.

Mentre la monarquia es proclamava absoluta, els arxius mostren una realitat diferent: a la França real, la sobirania és divisible a l'infinit. Els documents mostren la fragilitat, la inestabilitat permanent del poder central. Existia una enorme distància entre l'ordre i l'execució, la teoria i la pràctica del poder central que havia de conviure amb múltiples poders intermedis. L'imaginari i la representació van ser els mètodes de govern. Per això el poder central necessitava mostrar accions exemplars, però puntuals, d'afirmació espectaculars de l'autoritat. El poder central no tenia els mitjans tècnics ni humans per poder-se imposar al territori.

No és l'objectiu d'aquestes conclusions repetir el que ja s'ha dit anteriorment, però és interessant remarcar aquells punts en que la historiografia més recent es troba en l'actualitat treballant i discutint. William Beik ha reunit en un article¹⁶⁹ aquells autors que estan treballant en la corrent de renovació que està plantejant noves perspectives d'anàlisi per un període que potser no havia estat fins al moment ben comprès. Beik destaca quatre aspectes pels quals cal fer una revisió o replantejament en la interpretació clàssica: la venalitat dels càrrecs, la figura dels *Intendants*, el clientelisme polític i les finances estatals. Pel que fa a la venalitat, Beik demostra la incapacitat del rei per controlar el territori. La multiplicació de càrrecs creà un nou discurs polític: el rei amenaçava i captivava aquest oficials, multiplicava el seu nombre i taxava el seu nomenament; els oficials responien rebutjant la legislació reial, re-interpretant-la. Aquests oficials no eren en

---

168 James B. Collins. *Classes, Estates, and Order in Early Modern Brittany*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

169 William Beik. "The absolutism of Louis XIV as social collaboration", a *Past and Present*, 188, agost 2005, Oxford, pp. 195-224. També el seu llibre: *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France*. Cambridge: University Press, 1985.

cap cas portadors de modernitat ni eficiència, ans el contrari. Un segon aspecte són els *Intendants*. Aquests eren els agents del govern efectiu del rei. Mousnier els relaciona amb la necessitat, a partir de 1642, d'incrementar els recursos fiscals de la monarquia. Els *Intendants* van ser utilitzats al 1630 per reformar la *taille* i aturar les amenaces de subversió interna. Quan s'inicià la Guerra dels Trenta Anys, el Consell reial experimentà amb molts tipus de taxes, aprenent poc a poc que l'únic mètode amb el que podien treballar era l'increment dels impostos directes sobre la pagesia, instal·lant *Intendants* i estenent brigades militars per recollir-los. Tot i així, la recollida d'impostos va ser sabotejada per una resistència camperola generalitzada¹⁷⁰. Recents investigacions han matisat alguns aspectes sobre la visió tradicional dels *Intendants*. Beik assegura que no podem continuar veient aquesta figura com els triomfadors de la centralització. La idea de que els *Intendants* eren estrangers independents que administraven la província de forma imparcial s'ha de modificar perquè s'ha descobert multitud de llaços amb les elits locals, els comandaments militars, els interessos financers i altres. En altres paraules, aquells que servien al rei més diligentment eren indistingibles dels que li resistien. Pel que fa al clientelisme polític, Beik destaca la importància de les relacions personals en una societat d'Antic Règim. Orest Ranum ha demostrat que l'efectivitat de Richelieu no va descansar en la reorganització institucional sinó en la col·locació de persones en llocs claus que al seu torn es basaven en les persones subordinades. Totes les instàncies de les institucions van ser dominades per xarxes de clientele. No era una corrupció generalitzada, però el sistema de govern en el qual les xarxes de lleialtat personal i les línies institucionals d'autoritat eren interconnectades, afectaven a la natura del poder polític i suggereixen que les institucions del segle XVII s'han de qualificar de forma diferent que "modernes"¹⁷¹. Per últim Beik analitza les finances estatals. Els estudis s'han centrat al període de la Guerra dels Trenta Anys, quan la *taille* es multiplicà i triplicà. La monarquia recollia més diners de formes diferents, s'endeutava més i pagava més. El resultat va ser una creixent dependència del monarca i els banquers que tindria efectes duradors en la natura del sistema. Els banquers avançaven diners a canvi de contractes que els donaven autoritat per organitzar la recollida de les taxes. Aquests personatges ràpidament adquiriren una influència cabdal a la Cort. Sovint aquests banquers es convertien en oficials reials. Aquestes relacions parasitàries es desenvoluparen fins als temps de Lluís XVI.

Per la seva banda, Joël Cornette ha resumit en quatre punts els elements més

---

170 Beik, *Ibid.*, p. 14

171 Beik, *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France...*, p.16

destacables del regnat de Lluís XIV i sobre els que s'ha realitzat un important treball de renovació interpretativa. Pel que fa al concepte de “sistema fisco-financer”, Cornette assegura que durant el regnat del *Roi soleil* les fortunes privades es van veure enfortides. Es diu que Lluís XIV domesticà la noblesa després del fracàs de La Fronda i reduí en obediència ciutats i províncies. La novetat és que en realitat el rei depenia totalment de les províncies i les viles pel seu finançament. Sobre el paper dels *Intendants*, Cornette ha mostrat com aquesta figura institucional serví per arribar a un consens i compromís amb les elits locals. La gestió diària de l'absolutisme es va encaminar a guanyar la neutralitat de les elits locals i l'afecció a la monarquia. La tasca de l'*Intendant* era la recerca permanent del consens entre els súbdits i els agents del rei. Hi havia servitud de les elits a la monarquia absoluta però hi havia una servitud voluntària. S'està molt lluny d'un presumpte absolutisme de Lluís XIV. Un altre punt en el que Cornette presta especial atenció és en el clientelisme i el patronatge, afirmant que en comptes de produir-se una disminució d'aquest, pel contrari, s'estava produint un desplegament progressiu d'aquest mecanisme de govern. Segons l'autor aquest augment del clientelisme seria una mostra més de que l'Estat francès s'allunyava de la modernitat. Per últim Cornette afirma que la crisi dels oficis va comprometre les bases socials de la monarquia. L'empobriment del regne portà a la prevalença de l'Estat de guerra en comptes de l'Estat de justícia. Bàsicament Cornette està parlant dels oficis de la judicatura. A finals del segle XVII i tot el segle XVIII l'acumulació d'emprèstits i la multiplicació de càrrecs van pertorbar al sistema d'intercanvis econòmics amb l'Estat. L'Estat de Lluís XIV es va alinear amb els grups que li donaven suport, causa de la desafecció entre les elits i l'estat reial, que portaria a la Revolució.

Es pot dir que la monarquia francesa havia aconseguit construir un Estat “modern” i “centralitzat”? Totes les limitacions efectives al poder reial i les profundes reformes que França necessitava i la monarquia no dugué a terme, ens porten a afirmar que el model d'Estat que s'estava construint durant aquest període estava molt lluny del que s'ha vingut a qualificar com a “modern”. Si posem com a exemple el sistema fisco-financer durant els segles XVI-XVIII, observem que no només està mal organitzat, sinó que es tracta d'un sistema privatitzat com a conseqüència de la venalitat i la inexistència d'una moderna burocràcia pagada directament per la Corona. Com ha assegurat Peter R. Campbell¹⁷² França al 1715 estava lluny de disposar d'una moderna burocràcia que comptés amb una ètica de servei civil ni una cadena efectiva de comandament donat que els vincles

---

172 Peter R. Campbell. *Power and Politics in Old Regime France, 1720-1745*. Londres: Routledge, 1996.

familiars i clientelars eren més robustos que les lleialtats burocràtiques. A més cal veure en l'acció política de la monarquia no un intent de cercar el bé comú pel país sinó la defensa dels seus propis interessos (una política de dinastisme). En aquest sentit, segons Joaquim Albareda, "*Lluís XIV no va fer altra cosa que defensar els interessos dels Borbons, fos com fos i tingués els recursos que tingués, fins al punt de portar el país a la fallida per col·locar Felip V com a rei d'Espanya*"¹⁷³. El concepte de dinastisme també està al centre de l'anàlisi de Guy Rowlands.¹⁷⁴ En quant a l'exèrcit, malgrat els intents de la monarquia, estem parlant d'un exèrcit format per particulars que organitzen les seves armades privades.

L'Estat francès sorgit de les guerres va ser una estructura de poder no organitzada, gens burocràtica. Era un Estat molt limitat des del punt de vista burocràtic. L'absolutisme reial francès va ser una barreja de poder que intentava ser centralitzador i de compromís amb les elits territorials. La monarquia absoluta no va deixar de ser una delegació del poder que va donar lloc a clienteleles polítiques (sistema més proper al feudalisme). Joël Cornette parla de l'existència d'una "*nebulosa de poder*". Era un Estat sotmès a les prioritats de les clienteleles territorials. Quina sortida tenia el rei? Fer pagar als rics que tenien recursos (això s'intentarà fer abans de la Revolució). Però aquests es van negar a pagar sistemàticament.

Els constructors de l'Estat francès haurien d'haver après dels seus homòlegs anglesos, segons Hilton L. Root¹⁷⁵, dominant les barreres que constituïen les llengües, els conjunts geogràfics i les institucions diferents, haurien hagut de controlar les fortes tradicions locals, assegurar la defensa de les fronteres i assegurar-se les importants negociacions, província per província, per determinar els impostos. Res d'això passava a Anglaterra, on el fisc i la llei eren més centralitzades, existia una economia millor unificada i una ciutat, Londres, centre del poder polític. A França, en comptes de crear institucions centrals i representatives, amb les que s'hauria pogut negociar els impostos, taxes i préstecs, la Corona evità sol·licitar el consentiment del públic i reposà en contractes privats on prevalien els grups d'interessos particulars. A Anglaterra, per contra, els processos de decisió al Parlament i a través d'ell, amb 250.000 persones, qui per vot (corromput) participaven als processos de gestió política, tenien beneficis irremeiablement mesurables. A Anglaterra el caràcter públic per la publicitat dels debats, assegurat

---

173 Joaquim Albareda. *La Guerra de Sucesión de España, 1700-1714*. Barcelona: Crítica, 2010.

174 Guy Rowlands. *The Dynastic State and the Army under Louis XIV Royal Service and Private Interest, 1661-1701*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. p. 361

175 Hilton L Root. *The Fountain of Privilegi. Political foundation of markets in old regim France and Englad*. Berkeley: University of California Press, 1994. p. 16-22.

regularment per la premsa a partir de 1740, donava molta més confiança amb el sistema. Era un sistema obert a l'interès nacional. Per contra, a França, el sistema polític conservà una organització que afavoria les famílies, els clans, els interessos privats. Aquesta pràctica de favoritisme, definida com la col·locació de rentes a les elits segons la seva fidelitat amb els que exercien el poder es reforçà amb Lluís XIV. Lluís XIV, per evitar una coalició de forces socials capaces d'amenaçar el seu poder, afavorí la creació de jerarquies distribuïdes suscitant rivalitats i gelosies entre nobles d'espasa i de toga entre famílies ministerials i grups d'influència.

A França les elits locals tenien llibertat jurisdiccional i hi havien institucions, com els Parlaments, que podien esgrimir els seus drets particulars per oposar-se al monarca. Això no passava a Anglaterra. Mentre que a Anglaterra existia una única representació del regne, el Parlament, a França organitzar el consens als Estats Generals era més difícil. A més la incorporació de les províncies al regne va ser lenta i la negociació província a província feia que estiguessin sota control reial en diferents condicions. L'absència d'una assemblea consultiva centralitzada va fer que la recaptació d'impostos s'hagués de fer regió per regió. Per mantenir la cooperació entre les elits, la corona francesa necessitava recórrer a favors, pensions, patronatges, tracte legal especial, drets comercials exclusius. La creació de privilegis va tenir conseqüències a llarg termini en detriment de la Corona. Els càrrecs venals creats per la Corona estaven fora del seu control. El sistema econòmic de França derivava de l'amiguisme. Les notables disparitats en l'estabilitat política entre França i Anglaterra van reflectir diferències en el sistema de redistribució econòmica -en la negociació i imposició de contractes polítics-. Les activitats *lobbistes* dels grups privats fou un front important de redistribució en les polítiques econòmiques nacionals tant a Anglaterra com França. A Anglaterra era el Parlament, en el seu rol legislatiu, el que evitava que les concessions econòmiques del govern fossin difícils d'assumir. A França, en canvi, les decisions econòmiques del govern no estaven subjectes a cap discussió pública. La institució essencial del govern francès en la redistribució econòmica era el càrrec de controlador general, funció equivalent al Parlament anglès. Si bé a Anglaterra existia la corrupció, a França a més hi havia l'amiguisme.

El present treball de recerca de màster serà el punt de partida per una futura investigació de doctorat, que tindrà el seu nucli d'anàlisi en els sistemes representatius dels Estats provincials francesos durant la monarquia de l'Antic Règim en comparació amb les institucions polítiques del Principat de Catalunya abans de la seva supressió al 1714. L'objectiu de la investigació serà estudiar el complex institucional dels Estats

provincials francesos (als *pays d'états*) i el sistema jurídic-polític de Catalunya dins de la Corona d'Aragó, en una perspectiva d'història comparada, amb el contrapunt del cas anglès, abans i després de la Revolució Gloriosa (1688-1689), essencialment diferent a partir de llavors. Creiem que el tema és nou i d'un evident interès, ja que les comparacions que s'estableixen habitualment solen partir de la idea que les formes del parlamentarisme britànic eren un fet radicalment nou, i no prenen en compte les possibilitats de transformació que existien en algunes de les institucions representatives de l'Antic règim que estaven en un procés de transformació. D'especial interès ha de resultar la comparació amb el cas del Llenguadoc (la província més gran a França amb el seu propi sistema representatiu i de govern fins a la Revolució Francesa), que ja havia cridat l'atenció en el seu temps d'Alexis de Tocqueville pel seu caràcter avançat. Aquesta futura investigació pretén omplir un buit historiogràfic en el terreny de la història comparada, entre els *pays d'états* francesos –posant especial èmfasi en el cas del Llenguadoc- i les institucions de govern de Catalunya, analitzant les seves estructures de poder i institucions i atribucions de cadascuna d'elles (Corts, parlaments, consells municipals, sistema judicial); la fiscalitat i redistribució (estudi del nombre de funcionaris repartits pel territori encarregats de la recaptació d'impostos i si aquests eren recaptats per la monarquia o les institucions regionals); la burocràcia; les elits dirigents (relacions amb el poder real, xarxes de patronatge, clientelisme); relacions entre les institucions de la regió amb la monarquia; l'impacte de la guerra (contribucions extraordinàries, mobilització de soldats) i les revoltes internes (per exemple la Revolta dels Barretines a Catalunya contra la política d'allotjaments de Carles II). A banda de la lectura de la bibliografia, prou amplia, la tasca de recerca d'arxiu es desenvoluparà en una primera part en arxius catalans (Arxiu de la Corona d'Aragó) on es consultaran els fons de la Generalitat de Catalunya relatius a el Govern, l'administració, funcionaris reials, presència al territori, recaptació d'impostos, entre d'altres temes, així com també els Dietaris ja publicats. En una segona fase investigarem en els Arxius Nacionals (París) els fons sobre els Estats provincials (Període modern serie H i H1 “*pays d'états, pays d'Elections, Intendances*”, serie K “*Corps politiques. États généraux et provinciaux*”) i eventualment en els Arxius Departamentals del Llenguadoc. Amb tots aquests fons i els que puguin anar sorgint durant la investigació serà possible establir un quadre comparatiu de les institucions catalanes i franceses i la seva inserció en el context europeu del moment.

Bibliografia

- ANDERSON, Perry. *El estado absolutista*. Madrid: Siglo XIII, 1979.
- BEIK, William. *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- --- "The absolutism of Louis XIV as social collaboration", *Past and Present*, 188, august 2005, Oxford, pp. 195-224.
- --- *Urban protest in seventeenth-century France. The culture of retribution*. Cambridge: University Press, 1997.
- BENIGNO, Francesco. *L'età moderna. Dalla scoperta dell'America alla Restaurazione*. Roma: Laterza, 2000.
- ---. *Espejo de las revoluciones. Conflicto e identidad política en la Europa moderna*. Barcelona: Crítica, 2000.
- BLANCHARD, Anne; MICHEL, Henri i PÉLAQUIER, Elie. *Les assemblées d'Etats dans la France méridionale à l'époque moderne*. Montpellier: Université Paul-Valéry, 1995.
- BLANNING, T. *The Pursuit of Glory: Europe, 1648-1815*. Londres: Penguin, 2008.
- BORDES, M. *L'administration provinciale et municipale en France au XVIIIe siècle*. Paris: SEDES, 1972.
- BLICKLE, Peter *Résistance, représentation et communauté*, París: PUF, 1998.
- BRIDGEN, Susan. *Alle origini dell'Inghilterra moderna. L'età dei Tudor (1483-1603)*. Bologna: Il Mulino, 2003.
- CAMPBELL, Peter. *Power and politics in Old Regime France, 1720-1745*. New York: Routledge, 1996.
- CONSTANT, Jean-Marie. *Naissance des États modernes*. París: Ed. Belin, 2008.
- CORNETTE, Joël. *L'affirmation de l'État absolut 1515-1652*. París: Hacette Livre, 1993.
- ---. *Le Roi de guerre: essai sur la souveraineté dans la France du Grand Siècle*. Paris: Payot & Rivages, 2000.
- --- La Monarchie. *Entre Renaissance et Révolution 1515-1792*. París: Éditions du Seuil, 2000.
- COSANDEY, Fanny; DESCIMON, Robert. *L'absolutisme en France*. París: Éditions du Seuil, 2002.
- DE BENEDICTIS, A. *Politica, governo e istituzioni nell'Europa moderna*. Bologna: Il Mulino, 2001.

- DESSERT, Daniel. *Argent, pouvoir et société au Grand Siècle*. Paris: Fayard, 1984.
- EMMANUELLI, F.X. *Un mythe de l'absolutisme bourbonien. L'intendance du milieu du XVIIe siècle*. Aix-en-Provence : Publications Université de Provence, 1981.
- ---. *État et pouvoirs dans la France des XVI-XVIII siècles. La métamorphose inachevée*. Paris:, Coll Fac-Histoire, 1992.
- ERTMAN, Thomas. *Birth of the Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- FOLLAIN , Antoine. i LARGIER, Gilbert. (dirs.), *L'impôt des campagnes. Fragile fondement de l'État dit moderne (XVe-XVIIIe siècle)*, Comité pour l'Histoire économique et financière de la France, Ministère de l'Économie, des Finances et de l'Industrie, Paris, 2005.
- FONTANA, Josep. "Representativitat política i progrés social: una proposta interpretativa", a J. Sobrequés (coord.), *Actes del 53è Congrés de la Comissió per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, volum I, Parlament de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya, 2005, pp. 85-96.
- GENET, Jean-Philippe. *La genèse de l'État moderne. Culture et société politique en Angleterre*. Paris: PUF, 2003.
- ---. *L'État moderne: genèse : bilans et perspectives : actes du colloque tenu au CNRS à Paris les 19-20 septembre de 1989*. Paris: Éditions du Centre national de la recherche scientifique, 1990.
- GIL, Xavier. *Tiempo de política. Perspectivas historiográficas sobre la Europa moderna*, Barcelona: Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona, 2006
- GRAVES, M.A.R. *The Parliaments of Early Modern Europe*. Londres: Longman, 2001.
- JOUANNA, Arlette. *Le devoir de révolte. La noblesse française et la gestation de l'État moderne, 1559-1661*. Paris: Fayard, 1989.
- JUPP, Peter. *The governing of Britain 1688-1848*. Oxon: Routledge, 2006.
- LYNN, J. *The giant of the Grand Siècle. The French army, 1610-1715*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- MAJOR, J. Russell. *Representative government in early modern France*. New Haven: Yale University Press, 1980.
- ---. *The Monarchy, the estates, and the aristocracy in Renaissance France*. London: Variorum Reprints, 1988
- ---. *From Renaissance Monarchy to absolute monarchy: French kings, nobles and*

estates. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1994.

- METTAM, Roger. *Power and Faction in Louis XIV's France*. Oxford: Blackwell, 1988.
- OLIVIER-MARTIN, F. *L'Absolutisme français ; suivi de Les Parlements contre l'absolutisme traditionnel au XVIIIe siècle*. Paris: LGDJ, 1997.
- ---. *L'administration provinciale à la fin de l'Ancien Régime*. Paris: LGDJ, 1997.
- PARKER, David. *The Making of French Absolutism*. London: Edward Arnold, 1983.
- PINCUS, Steve. *1688 The first modern revolution*. Devon: Yale University, 2009.
- RICHET, Denis. *La Francia Moderna: el espíritu de las instituciones*. Madrid: Akal, 1997.
- ROOT, Hilton L. *The Fountain of Privilegi. Political foundation of markets in old regim France and Englad*. Berkeley: University of California Press, 1994.
- ROWLANDS, Guy. *The Dynastic state and the army under Louis XIV : royal service and private interest, 1661-1701*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002
- RUSSELL, Conrad. *Las monarquías del Antiguo Régimen, ¿monarquías compuestas?*. Madrid: Ed. Complutense, 1996.
- SHENNAN, Joseph H. *Le origini dello stato moderno in Europa. 1450-1725*. Bologna: Il Mulino, 1991.
- SOUTOU, Georges-Henry; BÉRENGER, Jean. *L'ordre européen du XVI au XX siècle*. París: Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 1996.
- SWANN. J. *Provincial power and absolute monarchy. The Estates General of Burgundy, 1661-1790*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- TENENTI, Alberto. *La edad moderna XVI-XVIII*. Barcelona: Crítica, 2011.